

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

**“ІСТОРІЯ ТОРГІВЛІ, ПОДАТКІВ
ТА МИТА”**

**МАТЕРІАЛИ ХVІІІ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

25 жовтня 2024 р.

**Дніпро
2024**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

**“ІСТОРІЯ ТОРГІВЛІ, ПОДАТКІВ
ТА МИТА”**

**МАТЕРІАЛИ ХVІІІ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

25 жовтня 2024 р.

**Дніпро
2024**

УДК 930+339:336.24

*Рекомендовано до друку вченою радою Університету митної справи та фінансів
(протокол № 5 від 28.10.2024)*

ОРГКОМІТЕТ
XVIII Міжнародної наукової конференції
“ІСТОРІЯ ТОРГІВЛІ, ПОДАТКІВ ТА МИТА”

Головуючі:

Смолій В. А., д.і.н., академік НАН України, директор Інституту історії України Національної академії наук України

Ченцов В. В., д.і.н., д.держ.упр., проф., перший проректор Університету митної справи та фінансів

Заступники головуючих:

Морозов О. В., д.і.н., доц., в.о. завідувача кафедри історії та теорії держави і права Університету митної справи та фінансів

Приймаченко Д. В., д.ю.н, проф., проректор з наукової роботи Університету митної справи та фінансів

Шевченко В. В., к.і.н., с.н.с., старша наукова співробітниця відділу історії України XIX – початку XX ст. Інституту історії України Національної академії наук України

Берестень Ю. В., к.і.н., доц., доцент кафедри історії та теорії держави і права Університету митної справи та фінансів

Сухомлин О. Д., доктор філософії з історії та археології, ст. викл. кафедри історії та теорії держави і права Університету митної справи та фінансів

Члени організаційного комітету:

Блануца А. В., к.і.н., старший науковий співробітник відділу історії України середніх віків та раннього нового часу Інституту історії України Національної академії наук України

Григораш О. В., к.е.н., доц., начальниця відділу міжнародних зв'язків Університету митної справи та фінансів

Дерев'янка Т. П., заступник начальника відділу документаційного забезпечення Університету митної справи та фінансів

Марценюк О. О., к.держ.упр., керівник навчально-наукового центру Університету митної справи та фінансів

Історія торгівлі, податків та мита : матеріали XVIII Міжнародної наукової конференції. – Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2024. – 200 с.

ISBN 978-966-328-228-2

У збірнику опубліковано тези доповідей учасників XVIII Міжнародної наукової конференції “Історія торгівлі, податків та мита”, присвячені конкретно-історичним, історіографічним та джерелознавчим аспектам розвитку торгівлі, справляння податків та зборів, митних органів окремих держав та міжнародних організацій від стародавніх часів до сьогодення.

Упорядкування і редакція Берестень Ю. В., Сухомлин О. Д.

ISBN 978-966-328-228-2

© Колектив авторів, 2024

© Університет митної справи та фінансів, 2024

© Інститут історії України, 2024

ЗМІСТ

Гетьманець А. Д. Великий шовковий шлях: роль у становленні міжнародної торгівлі	7
Речун О. Ю., Новосад А. Я. Еволюція торгівлі в стародавніх організаціях: від бартеру до перших монет	10
Власюк Т. О., Бардак М. М. Трансформація торговельних шляхів: від караванних маршрутів до сучасних логістичних систем	14
Санжарова Г. Ф., Санжаров В. А. Пізньосередньовічний порт Лондон в англійській морській торгівлі	17
Бродовська В. Ю. Система оподаткування Запорозької Січі	21
Паславська Н. О. Львівська торгівля та ремесло: історіографія проблеми	25
Боровик П. М., Шемякін М. В., Мовчан Д. С. Теорія ренти і підходи до оцінки землі Вільяма Петті	30
Крішан А. Ш. Розвиток торговельно-виробничих відносин у козацькій Лохвиці у другій половині XVII ст.	32
Кригульська Т. Б. Митні збори часів Запорозької Січі: історичний екскурс	36
Лютін Е. Р., Морозов О. В. Історичний контекст торгівлі британської Ост-Індської компанії у XVII–XVIII ст.	38
Сорокіна С. В., Акмен В. О. Становлення торговельних відносин у Харкові у XVIII ст.	42
Павлусь К. О., Речун О. Ю. Історія розвитку торгівлі на території України	46
Жилко В. В., Речун О. Ю. Історія торгівлі та роль логістики в сучасних умовах господарювання	48
Морозов О. В. Експортні замовлення німецьких суднобудівних компаній для китайського флоту в період 1882–1899 рр.	50
Шандра І. О. Ярмаркова торгівля на українських землях як відтворення національного менталітету (XIX – початок XX ст.)	54

Пилипенко О. Є. Митна реформа 1891 р. та її значення для розвитку зовнішньої торгівлі України	58
Павленко С. С. Промислові виставки при японських консульствах та одеський досвід (межа ХІХ–ХХ ст.)	64
Дейнеко С. М. Вільнонаймані співробітники митних установ російської імперії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. (на матеріалах Харківської митниці)	68
Лемішовська О. С. Історичні аспекти формування бухгалтерської інформації для процесів оподаткування господарських утворень у Галичині наприкінці ХІХ – в середині ХХ ст.	73
Берестень Ю. В. Система організації фінансового забезпечення альтернативної військової служби менонітів Півдня України (1880–1918 рр.)	76
Thorsten Krings. Hyper-inflation in Germany 1914–1923: ten years that shaped Germany’s collective psyche	81
Малиновський Б. В., Малиновська Т. В. Ціни на продовольчі товари в Україні навесні 1918 р. (за даними австро-угорських та німецьких представників) ...	92
Купчик О. Р. Про торговельного представника УСРР у Чехословаччині на початку 1920-х рр. Матвія Ломовського	94
Сухомлин О. Д. Інформаційний потенціал документів фонду Р-1777 Державного архіву Дніпропетровської області для дослідження діяльності Торгсину	96
Бойко Д. І. Контрабанда алкоголю в Україну у ХХ – початку ХХІ ст.: історичний аспект	100
Левченко Є. О., Запорожченко Ю. В. Контрабанда лісу в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст.: соціально-економічні та екологічні наслідки	104
Фрадинський О. А. Організація закупівель і постачання за системою ленд-лізу в СРСР	108
Покотило М. Ю., Лісова І. В. Історія формування міжнародних торговельних блоків та їх вплив на світову торгівлю	112
Бендус А. І., Розумович Н. Ф. Історія торгівлі та торгових центрів Івано-Франківська у 1970–1990-х рр.	116

Ченцов В. В., Григоращ О. В. Музей митної справи УМСФ на міжнародній арені	119
Дегтярьов Є. О. Контрабанда зброї в Україні у XXI ст.: історичний аспект	122
Куцька О. М., Кмін А. Функціонування чорноморського зернового коридору в умовах російсько-української війни (досвід 2022–2024 рр.)	125
Похваліта К. С. До питання торгівлі людьми в Україні в умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну	129
Богачова Г. С. Організаційні аспекти реалізації митної політики в системі фінансової політики держави засобами тарифного та нетарифного регулювання	132
Щербина Ю. Використання мотиваційного менеджменту в підприємницькій діяльності	135
Чуйко М. М., Фалалєєв Є. С. Митне оформлення імпорту товарів в ЄС	139
Чуйко М. М., Носов Б. А. Світові тенденції експорту та імпорту шоколаду	141
Тимченко Н. М. Історія розвитку бенчмаркінгу як інструменту управління торговельними підприємствами в Україні	144
Воруша К. В. Актуалізація питань удосконалення митного оформлення транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України	148
Чернетко В. Д., Запорожченко Ю. В. Вивезення культурних цінностей з України в умовах “гібридної” війни (2014–2024 рр.)	150
Моїсєєв Д. Контрабанда лісу в Україні на початку 20-х рр. XXI ст.	153
Доброхліб А. С., Запорожченко Ю. В. Контрабанда наркотиків в Україні під час повномасштабного вторгнення. 2022–2024 рр.	157
Брюхова К. О. Аналіз стану торговельної галузі України у 2022–2024 рр.	160
Запорожченко Ю. В. Нелегальна торгівля в Україні. 2022–2024 рр.	164

Jurušs Māris. Transformation from tax harmonization to global financial safeguarding	167
Грабчук І. Л., Оріховська О. Р. Еволюція форм розрахунків у міжнародній торгівлі	171
Бразилій Г. А., Чичужко М. В. Еволюція автоматизації обліку податків: від паперових документів до цифрових рішень	174
Бессонова А. В., Сидорук О. О. Перспективи розвитку системи оподаткування України	177
Бессонова С. І., Шевченко А. А. Вплив підвищення податків на діяльність підприємців та підприємств	181
Ільєнков Д. А. Еволюція продуктового менеджменту як чинника вдосконалення ІТ-продуктів в електронній торгівлі	184
Івашкін Д. Упровадження технологій ШІ в роздрібну торгівлю	188
Чуйко М. М., Чегодаєв О. О. Особливості експорту меду до країн ЄС	192
Atanasova Irina Georgeva, Ivaylo Stoyanov Ivanov. Taxation in the sharing economy: a case study of Airbnb in Bulgaria	194
Бойко Г. А. Аналіз українського ринку взуття з технічних конопель	196

ВЕЛИКИЙ ШОВКОВИЙ ШЛЯХ: РОЛЬ У СТАНОВЛЕННІ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

Гетьманець Асія Денисівна

Державний університет “Житомирська політехніка”

(м. Житомир)

Згадуючи етапи розвитку та історію становлення міжнародної торгівлі, неможливо переоцінити роль унікального феномену під назвою Великий шовковий шлях. Великий шовковий шлях є низкою караванних доріг, яка існувала з кінця II ст. до н. е. до XVI ст. н.е., вона займала велику територію від Китаю на Сході до північної Африки та Іспанії на Заході, хоча саме поняття з’явилося тільки наприкінці XIX ст. Цей караванний торговельний шлях був найдовшим в докапіталістичну епоху, сягав більше 7000 км та був однією з найважливіших торгових артерій в історії людства.

Історія його виникнення має декілька теорій, але загалом вважається, що Шовковий шлях з’явився в результаті масштабної торгівлі Китаєм шовком, проте ця мережа слугувала не тільки для перевезень шовку, але й для міжнародної торгівлі іншими товарами. Так, у Китай з Центральної Азії імпортували килими ювелірні вироби, дорогоцінне каміння, фарби, породистих коней, а з Китаю експортували винаходи, шовкові тканини, залізо, хутра, чай, папір, порох, прянощі, компаси та інші цінні і потрібні ресурси.

Важливо зазначити роль Великих імперій, таких як Римська, Перська, Османська та Китайська імперії, які активно сприяли розвитку цього маршруту, забезпечуючи безпеку торгівлі та підтримуючи дипломатичні відносини. Завдяки взаємодії між народами, що користувалися Шовковим шляхом, виникали нові ринки, укріплювалися політичні союзи, і розширювалися горизонти міжнародної співпраці.

Насправді, функціонування Великого шовкового шляху – це яскравий приклад міжнародної комерції, з чітко організованими правилами, законами, традиціями. Через активний розвиток шовкового шляху зв'язки представників західних цивілізацій зі східними перестають бути спонтанними та невідконтрольними законам, обґрунтовуючись логікою торговельних та політичних розрахунків. У найбільш глобальному розумінні, міжнародна торгівля ще сильніше закріплюється у світі та стає вже справою держави та її адміністративних інститутів. Таким чином, Великий шовковий шлях став однією з перших форм глобалізації, що заклала основу для сучасної міжнародної торгівлі та культурної інтеграції.

Шовковий шлях відіграв важливу та провідну роль у декількох аспектах: перш за все, завдяки йому відбулось глобальне економічне зростання. Завдяки обміну товарами, країни, які розташовувалися вздовж нього, отримали значний економічний розвиток, що також дав поштовх до розвитку країн в цілому. Торгівля принесла багатство та зміцнила позиції торговців і міст, таких як Самарканд, Бухара та Кашгар.

Звичайно, що шлях став каталізатором для культурного обміну. В свою чергу, це зміцнило взаємостосунки між державами та дозволило обмінюватися інноваційними ідеями, технологіями, науковими досягнення в той час. Це також допомогло країнам не витратити зайвий час та ресурси на дослідження, а налагоджувати зв'язки далі: міжрегіональні та міжконтинентальні, що в свою чергу розвивало й міжнародну торгівлю між ними.

Як майбутній міжнародний економіст, не можу не сказати про важливі на той час політичні впливи, що узаконювали та регламентували надходження в державну казну грошей від купців. Держави, які контролювали основні ділянки Шовкового шляху, отримували прибутки від мит та податків, що допомагало посилювати їхню політичну міць. Контроль над торговельними шляхами був стратегічно важливим фактором у міжнародній політиці.

Крім того, Великий шовковий шлях сприяв обміну технологічними досягненнями, що впливали на розвиток сільського господарства, ремесл і навіть медицини в різних регіонах, що дозволило опановувати нові знання, які лише посилювали економічне становище кожної з країн-учасниць такої торгівлі.

Ідея відродження Шовкового шляху в XXI ст. набирає все більшої популярності. Новий шовковий шлях, або «Пояс і Шлях», є амбітним проєктом Китаю, який спрямований на відновлення торговельних зв'язків між Азією, Європою та Африкою. Цей

проект має потенціал для створення нових економічних можливостей, зміцнення міжнародного співробітництва та сприяння глобальному розвитку.

Таким чином, Великий шовковий шлях залишається одним з найважливіших явищ світової історії. Його вплив на розвиток міжнародної торгівлі, культури та політики є неоціненним, а його вивчення може допомогти краще зрозуміти сучасні процеси глобалізації та розробити ефективні стратегії для міжнародного співробітництва.

ЕВОЛЮЦІЯ ТОРГІВЛІ В СТАРОДАВНІХ ОРГАНІЗАЦІЯХ: ВІД БАРТЕРУ ДО ПЕРШИХ МОНЕТ

Речун Оксана Юріївна

Луцький національний технічний університет (м. Луцьк)

Новосад Анастасія Ярославівна

Луцький національний технічний університет (м. Луцьк)

Торговельні відносини у стародавньому світі – це процес обміну товарами і послугами, що здійснювався між різними регіонами та народами з метою задоволення економічних потреб, розвитку ремісництва і землеробства.

На ранніх етапах економічного розвитку стародавніх суспільств, коли ще не було грошової системи, обмін товарами відбувався за допомогою бартеру. Це означало, що люди обмінювалися продуктами і послугами без використання грошей.

Бартер мав свої обмеження, оскільки для успішної угоди обидві сторони повинні були потребувати товарів один одного. Ця форма торгівлі вимагала наявності подвійної потреби, що ускладнювало процес.

Багато дослідників вказують, що початки бартеру можна простежити задовго до 6000 років до н.е. Бартер використовували племена Месопотамії, а згодом фінікійці перейняли цю практику для здійснення обмінів з віддаленими містами через моря. Вавилоняни мали складнішу бартерну систему, обмінюючи товари на їжу, чай, зброю, прянощі та сіль.

З розвитком суспільства використання товарів як «грошей» мало локальний характер і не було універсальним явищем. Спеції, сіль та інші ресурси ще мали цінність, однак їх роль як валюти залежала від конкретного контексту та потреб суспільства, і не завжди вони використовувалися як основні засоби обміну, лише отримували універсальну цінність і виконували функцію грошей у межах певних регіонів. Наприклад, у Китаї застосовували металеві предмети як засоби обміну, а в Месопотамії важливими ресурсами були сіль та зерно, які відігравали значну роль в економіці. Однак, їх використання як «грошей» не було повсюдним або єдиним.

Перше виготовлення стандартизованих монет відбулося в Лідії, на території сучасної Туреччини, приблизно в VII ст. до н.е. Ці монети виготовлялися з електруму, природного сплаву золота і срібла, що надавало їм стабільну цінність. Стандартизація розмірів і ваги монет згодом спростила процес обміну та оцінки товарів.

З виникненням монет розвинулася концепція фінансування та кредитування. Наприклад, у стародавньому Вавилоні, виникла система позик, у якій кредитори надавали гроші в обмін на відсотки. Це стало свого роду передумовою для створення банківських систем, де храми виконували функцію фінансових установ, проводячи операції з ощадками та позиками. Правові системи також стали більш складними та регульованими, оскільки з'явилася потреба в захисті прав учасників торгових угод. Кодекси законів, такі як Кодекс Хамурапі, забезпечували правове підґрунтя для регулювання переконань і зобов'язань сторін. Ризики, пов'язані з торгівлею, стали значно меншими завдяки механізмам регуляції та нагляду за ринками.

Із запровадженням монет зникли багато обмежень, пов'язаних із бартерним обміном. Вони стали універсальним засобом обміну, що дало можливість легко оцінювати товари та проводити фінансові угоди. Зростання монетарних систем також сприяло розвитку економічної спеціалізації. Люди могли концентруватися на виробництві конкретних товарів, знаючи, що можуть легко обміняти їх на інші необхідні товари.

У той час, як монетарна система продовжувала розвиватися, виникла потреба в глобальних торгових маршрутах, які стали важливими для з'єднання різних культур та економік. Одним із найзначніших маршрутів був Шовковий шлях, який зв'язував Китай з регіонами Середньої Азії і Європи. Ця мережа доріг не лише дозволила обмін товарів, а й

засобів й ідей. Такі торгові маршрути сприяли росту міжнародної торгівлі, розвитку культурних зв'язків і навіть впливали на політичні відносини між державами.

На пізніших етапах розвитку торгівлі міста стали справжніми центрами комерції. Такі великі торгові центри, як Карфаген і Тир, стали багатими завдяки торгівлі, що проходила в їхніх портах. Відзначається зростання спеціалізації виробництв. Заможні торговці змогли фінансувати масове виробництво та почати устанавлення зв'язків між виробниками та споживачами. Соціальна структура почала змінюватись, оскільки новий клас торговців, який мав можливості вести комерційні угоди і накопичувати достаток, швидко формувався. Цей клас також почав впливати на політику, стаючи важливою соціальною силою.

Крім того, торгівля призвела до великих соціальних змін. Міжнародні відносини розвивалися завдяки обміну товарів, технологій і культур. Торговці ставали важливими посередниками, які не лише переносили багаж, а й обмінювалися ідеями. Окремі релігійні та культурні традиції стали поширюватися через торгові шляхи, що призводило до перевезення ідей, філософій і технологій з одного регіону в інший. Багато народів почали засновувати бібліотеки й навчальні заклади, які стали осередками знань у різних областях – від науки до літератури.

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ ШЛЯХІВ:
ВІД КАРАВАННИХ МАРШРУТІВ
ДО СУЧАСНИХ ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ**

Власюк Тарас Олександрович

Державний університет “Житомирська політехніка”

(м. Житомир)

Бардак Михайло Максимович

Державний університет “Житомирська політехніка”

(м. Житомир)

Торгівля здавна була рушійною силою розвитку людства. Ще в давнину люди обмінювалися товарами, що сприяло культурному обміну, розвитку ремесел і міст. Саме торгові шляхи, що сполучали різні регіони, відігравали ключову роль у формуванні цивілізацій.

Торговий шлях можна охарактеризувати як комплексну систему логістичних зв'язків, що представляє собою ряд взаємопов'язаних маршрутів та пунктів призначення, які використовуються для транспортування комерційних вантажів. Ця система відіграє ключову роль у забезпеченні доступу товарів до віддалених ринків збуту. Структура торгового шляху, як правило, складається з магістральних артерій, які простягаються на значні відстані. Ці основні маршрути, у свою чергу, можуть розгалужуватися на мережу дрібніших комерційних та некомерційних транспортних ліній.

Розвиток торговельних шляхів

Період	Характеристика
Давні часи	Використання торгових маршрутів сягає корінням глибокої давнини, коли обмін товарами був основним фактором для економічного зростання та взаємодії між культурами стародавніх цивілізацій. Вже близько 5000 років тому народи, що населяли землі Месопотамії, Єгипту та долини Інду, налагодили систему далеких торговельних зв'язків, об'єднуючи віддалені території в єдину торгову мережу світового масштабу. Спочатку торгові шляхи пролягали суходолом, перетинаючи степові простори, пустелі та гірські хребти. Товари транспортувалися на далекі відстані за допомогою караванів, у яких використовували верблюдів і коней. Ці первісні торгові артерії сприяли обміну різноманітними товарами, серед яких були дорогоцінні метали, спеції, текстиль і сільськогосподарські продукти
Середньовіччя	З розвитком мореплавства важливість морських торгових шляхів зростає. Великі географічні відкриття, такі як подорожі Христофора Колумба та Васко да Гама, відкрили нові горизонти для торгівлі і прискорили процес глобалізації

Новий час	<p>З появою залізниць та пароплавства торгівля набула ще більших масштабів. Залізниці дозволили швидко і ефективно перевозити великі обсяги вантажів на великі відстані, а пароплави зробили морські перевезення більш регулярними і надійними</p>
Наш час	<p>У наш час, під впливом світової інтеграції та стрімкого розвитку технологій, торговельні шляхи зазнали кардинальних змін. Поява авіаційних вантажоперевезень, використання контейнерів та розквіт онлайн-торгівлі докорінно трансформували методи транспортування товарів та ведення комерційної діяльності.</p> <p>Міжнародні торговельні домовленості та структури, такі як Світова організація торгівлі, відіграли ключову роль у становленні сучасних глобальних торговельних маршрутів. Це дало змогу державам обмінюватися товарами і послугами в небачених раніше обсягах.</p> <p>Сьогодні світ перетворився на тісно пов'язану мережу, де ланцюжки постачань охоплюють цілі материки. Це сприяє економічному росту та культурному взаємозбагаченню в еру цифрових технологій</p>

Таким чином, торговельні шляхи відіграли ключову роль у розвитку цивілізацій від найдавніших часів і до сьогодення. Вони сприяли не лише економічному зростанню, але й культурному обміну між народами. Спочатку це були сухопутні торгові шляхи, потім – морські, залізничні та сучасні авіаційні маршрути. З розвитком технологій, особливо з появою електронної комерції, торговельні шляхи стали ще більш ефективними та охоплюють весь світ. Це сприяє взаємопов'язаності країн, що, в свою чергу, стимулює економічний розвиток і поглиблює міжнародне співробітництво.

ПІЗНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНИЙ ПОРТ ЛОНДОН В АНГЛІЙСЬКІЙ МОРСЬКІЙ ТОРГІВЛІ

Санжарова Галина Федорівна

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

(м. Київ)

Санжаров Валерій Анатолійович

Державний податковий університет (м. Ірпінь)

Зареєстровані митні рахунки середньовічної Англії (включають зведені підсумки різних митних зборів у кожному порту) збереглися майже безперервно з початків існування королівської митниці наприкінці XIII ст. Митні рахунки забезпечують довгострокову статистику за англійськими портами насамперед для таких важливих торгів, як експорт вовни та тканини.

Конкретні митні рахунки – це докладні записи, які вели призначені митні посадові особи, які надсилались до Казначейства для складання зареєстрованих рахунків. Їхня виживаність менша, але вони містять набагато більше інформації про торговців та їхні вантажі, оскільки зазвичай перераховують дату прибуття чи відправлення кожного судна, імена капітана та торговців, порт приписки, оцінку кожного вантажу та суму митних платежів. У більшості портів спеціальні рахунки для основних королівських митних зборів – субсидій на вовну та тканину, тоннаж і паундаж – були об'єднаними в один рахунок, але в Лондонському порту вони зберігалися на трьох окремих рахунках, ймовірно, через значно більший розмір тамтешньої торгівлі.

Завдяки цим дуже детальним джерелам можна дослідити роль Лондонського порту в заморській торгівлі середньовічної Англії. Перші кількісні свідчення відносяться до 1203–1204 рр., коли на порт Лондона припадало 17% вартості королівського податку на експорт та імпорт. Кращий показник (29%) був тільки у Бостонського порту на східному узбережжі, через який проходило більше експорту вовни, на якому значною мірою базувався цей податок. Однак на початку XIV століття більше половини експорту вовни з Англії – безумовно основного експорту країни – відправлялося з порту Лондона, а наприкінці XIV експорт вовни зріс до приблизно 60%, а прибутки від торгівлі вовною становили багатство багатьох найзаможніших громадян Лондона. Хоча експорт вовни з Англії скоротився в XV столітті, частка лондонського порту в цій стратегічній торгівлі зросла до 70–55% у другій половині XV ст.

Участь Лондона в розвитку експорту англійської тканини також почалася повільно, але швидко зростала. Експорт англійської тканини через лондонський порт зріс з 13% у середині XIV століття до 40% у 1430-х рр., до 60% у 1470-х рр. і, нарешті, до 90% до середини XVI ст.

Вирішальна роль експорту вовни та тканини в економіці Англії та їхня зростаюча цінність для лондонських купців стимулювали створення двох потужних торговельних інституцій: Merchants of the Staple та Merchant Adventurers. Через значний внесок митних зборів з торгівлі вовною в королівську скарбницю, англійська корона, щоб полегшити збір мит, проводила політику визначення певних основних міст (портів), через які мала відправлятися експортна вовна. Наприкінці XIV ст. король започаткував виробництво вовни в англійському гарнізонному місті Кале та зафрахтував групу переважно лондонських торговців вовною (Merchants of the Staple), які отримали монополію на експорт вовни в обмін на допомогу в захисті порту від французів і надання великих грошових займів короні на військові потреби. Митні збори з вовни приносили величезні суми банкірам корони, фінансовий тягар утримання гарнізону Кале та постійне падіння англійського експорту вовни створювали проблеми для Merchants of the Staple. Компанія Merchant Adventurers навпаки ставала все більш потужною в цей період, оскільки експорт тканини розширювався. Через привілеї, надані герцогами Брабантськими та спроби фламандців обмежити проникнення англійської тканини на їхні ринки,

Антверпен став центром більшої частини торгівельного промислу компанії на початку XV ст. До кінця XV ст. лондонці консолідували фінансовий і політичний контроль над цією регульованою компанією, яка дозволяла її членам торгувати як приватні особи, але організовувала кораблі та конвої, вирішувала суперечки між членами та відіграла ключову роль в англійських дипломатичних переговорах з Нідерландами.

Контроль лондонців над імпортом був не таким вражаючим, як контроль над експортом. Лише приблизно одна третина імпортованого вина з Англії проходила через Лондон; його частка в цій торгівлі зростає наприкінці XV ст., але становила незначну частину від тоннажу, імпортованого на початку XIV ст. У XV ст. масштаб лондонського імпорту загалом дотримувався тих самих стагнуючих і навіть спадних тенденцій, що й загальний англійський імпорт. В 1460-х рр., коли закордонна торгівля почала розширюватися, домінування Лондона в англійській закордонній торгівлі також зросло. За оцінками, імпорт Лондона в 1470-х рр. досяг 90 000 фунтів стерлінгів і згодом зріс до 247 000 фунтів стерлінгів у 1510-х рр.

Головним закордонним торговим партнером Лондона протягом пізнього Середньовіччя були Нідерланди; давні відносини постраждали внаслідок заборони Фландрією імпорту англійської тканини, щоб захистити свою власну торгівлю тканиною. Але коли вовняна продукція пішла через Кале, де вовну продавали як фламандським, так і голландським купцям, а лондонські купці почали працювати через Антверпен, звідки

англійська тканина потрапляла на ярмарки в Брабант і, зрештою, до німецьких споживачів, зв'язки відновилися. За сорок років після 1440 р. кількість англійської тканини, більшість з якої була середньої якості, проданої за розумною ціною, що проходила через Антверпен, зросла більш ніж удвічі. У цій торгівлі були значні підйоми та падіння під впливом політичних і грошових факторів, але загалом траєкторія була висхідною, особливо з точки зору посилення контролю Лондона над експортом тканини з Англії. В обмін на англійську тканину купці купували не лише фламандську та голландську продукцію, а й балтійські та італійські товари для реекспорту до Англії, переважно через лондонський порт.

СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧІ

Бродовська Вікторія Юріївна

Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро)

Наприкінці XV ст. козацтво перетворилось на провідну верству, яка відіграла значну роль в економічному розвитку українських земель. Запорізька Січ мала свою власну податкову систему, особливості якої полягали в тому, що вона одночасно включала до свого складу традиційні фіскальні інструменти минулого, запозичені елементи з інших фіскальних систем, оригінальні, які використовувалися лише в козацькій державі. Під час формування козацької податкової системи січовиками був запозичений практичний досвід організації фіскальної системи Київської Русі та Великого Князівства Литовського.

Д. І. Яворницький, який вважається одним з основних дослідників історії козацтва, виділяє такі джерела доходів Війська Запорізького Низового: військова здобич, внутрішня та зовнішня торгівля, продаж спиртних напоїв, данина з перевезень, подимна подать та ін. Серед цих видів доходів Січі треба виокремити податки та мита.

Основні митні надходження отримували козаки з торгівлі. Всі торговці, купці, люди, що займались промислами, сплачували мита у військову скарбницю або військовій старшині, як правило, у натуральній формі. У грошовій формі мито стягували лише тоді, коли продаж був здійснений раніше, ніж сплачене мито. Стежили за правильністю ведення торгівлі, зокрема, контролювали нормативні стандарти міри та ваги, встановлювали ціни на товари й збирали мито спеціальні фіскальні посадовці, що призначалися зі складу козацької старшини – кантаржії.

Напевно найбільшим за розміром були податки, що стягувалися козацькою адміністрацією з шинків. Козаки мали право варити мед, пиво, брагу та продавати алкоголь в шинках, які перебували у їх власності. З тих, хто приїздив на Січ і привозив із собою спиртні напої, стягували також мито у подвійному грошовому розмірі або у натуральній формі.

Значні фінансові надходження отримувала козацька адміністрація з мостового мита. Розмір митної ставки у різний часи значно коливався, оскільки визначався конструкцією транспортного засобу, його вантажопідйомністю. Митна ставка залежала від місця перевозу, характеру вантажу та його загальної

ваги. Для збору мостового мита адміністрацією призначалися спеціальні посадові особи: шафарі, підшафарії, писарі та підписарі.

На думку Д. І. Яворницького, складно точно визначити суму річного доходу від мостового мита, оскільки розмір його залежав від багатьох чинників, зокрема таких як загальна кількість чумаків, торговців й купців, які перевозили свої товари через річки, а також обсягів транспортування й торгівлі сіллю, яку широко використовували у рибному промислі та ін.

Одним із джерел державних прибутків був податок від млинів та рудень. Власники рудень сплачували податок натурою, тобто залізом, яке вироблялось на їх металургійних підприємствах. Важливу статтю фінансових надходжень становив податок, який називався «димовий». Його сплачували так звані «сидні», які були підданими січового товариства і проживали поза Січчю по селах та зимівниках. Податки на Січі були двох видів: постійні та тимчасові. Постійні стягувалися з кожного одруженого чоловіка спочатку у розмірі 1 руб., а пізніше – 1,5 руб. Тимчасові накладались у виключних випадках, наприклад, у разі військового походу або відрядження козацької делегації до російського царя. Варто зазначити, що прямі податки становили лише незначну частину фінансових надходжень до військової скарбниці Січі, головне значення мали митні збори.

Головними об'єктами оподаткування на Січі були селяни та міщани. Головний грошовий податок називався «військовий оклад», сума його коливалася від 30 до 80 коп. залежно від характеру діяльності особи, яка його сплачувала та її соціального

статусу. Зокрема, з козаків та старшини дані податки не стягувались, оскільки на них поширювались норми податкового імунітету. Цей привілей вони отримали за несення військової служби. М. Грушевський зазначав, що козаки вважали, що за службу вони не мають підпорядковуватися жодній владі, окрім виборної старшини козацької, і нести жодних обов'язків, крім військової служби, а тому були звільнені від сплати всіх податків: державних, панських, роботи на панщині. На думку козаків, вони мали право збирати податки з населення (міщан і людей панських та королівських) з метою забезпечення свого прожитку під час війни. Обстоюючи свої привілеї, козаки з обуренням сприймали податкові нововведення і реформи російського царату. Найбільш негативно ними була сприйнята звістка про скасування Запорізької Січі, оскільки ці дії царату позбавляли їх особливого соціального статусу, поширюючи на них зокрема й загальні правові норми фіскального законодавства російської держави. Значна частина козацтва примусово мала перейти до міщанського стану, або нести військову службу в складі регулярних частин російської армії в якості солдат чи драгунів. Одночасно, дана соціальна категорія колишніх січовиків втрачала свій податковий імунітет разом з правом виготовляти та торгувати спиртними напоями, що порушувало їх давні звичаї й усталені традиції.

В період існування Запорізької Січі її фіскальна система функціонувала здебільшого за рахунок стягування найбільш простих за формою прямих та непрямих податків, які не вимагали складної системи розрахунку й обліку. Прямі податки становили

незначну частину надходжень до військової скарбниці, головне значення мала військова здобич й митні надходження. Фіскальна служба була нерозвиненою, проте вона мала свою впорядковану організаційно-адміністративну структуру, про що свідчить наявність посад кантаржіїв, шафарів, писарів, розгалуженої мережі митних постів на кордонах, яку обслуговували спеціальні козацькі загони, які займалися боротьбою з контрабандою. Це стало підґрунтям для створення торговельно-фінансової системи, формування сталих митних кордонів, забезпечення економічних інтересів та безпеки козацької держави.

ЛЬВІВСЬКА ТОРГІВЛЯ ТА РЕМЕСЛО: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Паславська Наталія Орестівна

Інститут української археографії та джерелознавства

ім. М. С. Грушевського НАН України (м. Львів)

Історіографія львівської торгівлі та ремесла бере свої витoki з праць перших хроністів Яна Альнпека («Opis miasta Lwowa z początku XVII wieku») й Юзефа Бартоломея Зіморовича («Leopolis triplex czyli Kronika miasta Lwowa») та записок Мартина Грюневега. Щоденники та хроніки, авторами яких були очевидці описуваних подій, розширюють знання про Львів і його мешканців, нерідко згадуючи безпосередньо чи опосередковано дотичні до торгівлі чи ремесла події, пам'ятки, осіб, що були задіяні в купецькій справі чи ремісничому виробництві.

Спільною рисою вище перелічених праць є живе сприйняття епохи та її колориту, наочна фіксація та відображення подій та явищ, які мали місце в житті кожного очевидця. Нерідко їхні хроніки базувалися на свідченнях усної історії, що передувала їхній добі чи на джерельних матеріалах, які були в їхньому користуванні і не збереглися до наших днів. Попри певний суб'єктивізм описових джерел, вони дають оригінальний пласт інформації з історії Львова та його мешканців.

Нова історіографічна традиція формується в дослідженнях львівських істориків першої половини ХІХ ст. Однак в її основі лежить досвід історіописання попередників. Йдеться про одну з перших компілятивних праць про Львів, надруковану у 1829 р. («*Historia stołecznego Królestw Galicyi i Lodomeryi miasta Lwowa od założenia aż do czasów terazniejszych*») Її автор – монах-кармеліт Ігнацій Ходиніцький у своїй книжці ситуативно згадує про цехи, ремісників, купців та їхні крами в контексті міського буття. Особливою увагою слід відзначити класичну студію з історії Львова Дениса Зубрицького «*Kronika miasta Lwowa*». Праця побудована у форматі хроніки, в якій цитуються або переказуються цінні документи, в т. ч. дотичні до історії торгівлі та ремесла. Джерельною базою для написання книги стали зібрані істориком під час впорядкування у 1838–1839 рр. міського архіву матеріали магістрату.

Історія торгівлі та ремесла починає все більше привертати увагу дослідників. З кінця ХІХ ст. з'являються нові, більш предметні студії над різними аспектами історії міста. В поле зору істориків потрапляють виробничі фахи. Найбільше наукових

розвідок присвячено ремісникам, котрі виконували мистецькі роботи (малярі, золотарі, мечники), та купцям. Зокрема йдеться про праці Фердинанда Бостеля (про золотарів та малярів), Міхала Ковальчика (про будівельників), Станіслава Козьола (про пропінаторів), Владислава Лозинського про гафтярів, золотарів, малярів та купців, Тадеуша Маньковського (про будівельників, малярів та різьбарів). Перелічені дослідження базуються на архівних матеріалах, які здебільшого вперше вводяться в науковий обіг. Однак вони позбавлені критичного осмислення матеріалу, тому сьогодні потребують верифікації, доповнень та уточнень.

З'являються також тематичні студії з чітко визначених ділянок економічно-торгівельних відносин у ранньомодерному Львові. Проблематика представлена низкою публікацій Станіслава Левицького про купців, право складу, львівські ярмарки та торги. Матеріали до історії торгівлі знаходимо у працях Івана Крип'якевича. Напрацювання з історії львівських контрактів відображено у публікаціях Яніни Білецької та Михайла Вансовича. Авторству Луції Харевічової належить універсальна праця про львівську торгівлю («Handel średniowiecznego Lwowa») та про цехові організації в місті («Lwowskie organizacje zawodowe za czasów Polski Przedrozbiorowej»). Рівнозначною з напрацюванням Л. Харевічової є монографія Ярослава Кіся «Промисловість Львова у період феодалізму».

Нарис економічного розвитку Львова XVIII ст. подає Василь Інкін, охарактеризувавши зовнішню та внутрішню торгівлю, її особливості та причини занепаду. Торгівельні

зв'язки Львова з Молдовою відображено у роботах Олени Подградської. У 80–90-ті рр. ХХ ст. Володимир Кривонос та Раїса Шиян продовжили традицію історико-економічних досліджень, працюючи над торгівлею Львова відповідно у східному та західному напрямках.

Деякі аспекти із соціально-економічної історії львівського ремесництва висвітлені також в публікаціях істориків, котрі жили і працювали у Львові. Конфлікти в цехах між майстрами та підмайстрами й учнями описано Маврицієм Горном і Степаном Білецьким, а між цеховими майстрами та партачами – Галиною Яценко та Іваном Крип'якевичем. Перу І. Крип'якевича належать також статті про львівських русинів/українців, у т. ч. ремісників, та їхню боротьбу з поляками за рівноправну участь у цехах. Питанням занепаду ремесел у Львові у ХVІІІ ст. займалися Галина Яценко, Юрій Гроссман та Василь Інкін.

Особливу цінність для дослідження ремісничих інституцій становить львовознавчий доробок Мирона Капралю. Насамперед йдеться про його праці з життя міського соціуму, окремих його представників, а найбільше – про ремісниче середовище. М. Капраль є автором низки публікацій з історії шевської корпорації Львова, зокрема «Люди корпорації: Львівський шевський цех у ХVІІ–ХVІІІ ст.». Цінну на сьогодні археографічну едицію з ремісничої проблематики, що побачила світ під назвою «Економічні привілеї міста Львова ХV–ХVІІІ ст.», здійснив також М. Капраль. В ній опубліковано привілеї та статuti ремісничих цехів та купецьких корпорацій, які функціонували у Львові.

Кравецький цех Львова представлений публікаціями Наталії Паславської. Дослідниця аналізує правову, економічну, соціальну, етно-конфесійну та історико-демографічну складові історії кравецької корпорації Львова у XVI–XVIII ст. Цех багатих крамів останніми роками плідно вивчає Орест Заяць. Кілька статей історика розкривають питання цехового устрою крамарів, їхніх звичаїв та повсякденних практик, умов вступу до цеху, оборони прав від позацехової конкуренції.

На цьому перелік праць з історії торгівлі та ремесла у Львові в ранньомодерний період не вичерпується, однак дозволяє зорієнтуватися в наявному історіографічному матеріалі та напрямках досліджень. Окрім тематичних студій є дотичні до проблеми публікації, які розширюють кругозір дослідника. Купці та ремісники різних націй, станів та фахів неодноразово фігурують головними чи другорядними героями різних нарисів з правової, економічної, соціальної, демографічної, релігійної та культурної історії міста. Так, інформативними для розуміння різних аспектів торгівельної політики та ремісничого виробництва в місті (ціни на товари, різновиди міських податків) є роботи Романа Зубика та Станіслава Гошовського.

Історія єврейської громади, у т. ч. її економічна активність, відображена в роботі Маєра Балабана. Ярослав Дашкевич досліджував львівських вірмен, а також писав про турецьких купців. Значну наукову цінність має праця Елеонори Надель-Голобіч про роль вірмен та євреїв у східній торгівлі Львова. Грецькі купці, які мешкали та торгували в місті представлені в роботі Ігора Лильо. Мар'яні Нишпор належить публікація про щоденне життя італійців (у т. ч. купців), які працювали у Львові, оперта на дослідження їхніх заповітів та інвентарів майна.

Отож, торгівельна та ремісничі справи у Львові представлені низкою досліджень та мають історичну традицію історіописання. Окрім книг загального змісту, в яких купецька справа та цехові організації описуються принагідно, численними є дослідження локального плану з різних ділянок соціально-економічної історії. Проте, на цьому потенціал студій не вичерпується. Поза увагою залишається соціальна складова корпоративного та приватного життя купців та ремісників, а архівні пласти джерел чекають свого дослідника.

ТЕОРІЯ РЕНТИ І ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЗЕМЛІ ВІЛЬЯМА ПЕТТІ

Боровик Петро Миколайович

Уманський національний університет садівництва (м. Умань)

Шемякін Михайло Васильович

Уманський національний університет садівництва (м. Умань)

Мовчан Денис Сергійович

Уманський національний університет садівництва (м. Умань)

Вільям Петті (1623–1687) – основоположник класичної політичної економії в Англії. Детальний аналіз його праць дає підстави для висновку, що він є економістом перехідного періоду від меркантилізму до класичної політичної економії. Його перу належить кілька наукових творів: «Трактат про податки і збори» (1662), «Слово мудрим» (1664), «Політична анатомія Ірландії» (1672), «Політична арифметика» (1676), «Різне про гроші» (1682).

У своїх працях Вільям Петті значну увагу приділяє теорії земельної ренти. Рента, за твердженням Петті, є продуктом праці. Її величина – це різниця між вартістю реалізованої сільськогосподарської продукції і витратами виробництва, до яких Петті відносить заробітну плату та витрати на придбання насіння. На думку вченого, рента виникає внаслідок недоплат роботодавців реального розміру вартості праці робітників.

Петті класифікував як «природну та істинну» земельну ренту чистий (натуральний) продукт, що формується безпосередньо в результаті господарювання дрібного землевласника-товаровиробника.

Вільям Петті започаткував вивчення диференційної земельної ренти, існування якої пов'язував із різною родючістю земельних ресурсів та різною віддалюю земельних наділів від ринків збуту.

На думку вченого, оскільки саме земля є джерелом ренти та рентних доходів, то купівля-продаж цього ресурсу є купівлею-продажем рентного доходу. Саме тому, на переконання Петті, ціна землі – це капіталізована рента (капіталізований рентний дохід). При цьому, вчений обґрунтовує, що ціна землі повинна відповідати розміру річних рент за 21 рік, що є часом одночасного життя трьох поколінь родичів: дід, батько, онук.

На переконання класика, це саме та кількість річних рент (рентних доходів), яка необхідна людині, щоб забезпечити себе і своїх найближчих нащадків. Водночас у тій самій праці «Трактат про податки і збори» кількість річних рент, що визначає ціну землі, Петті ставить у залежність від «моральної впевненості» землевласника у сталості своїх доходів.

У 1652 р. Петті уклав контракт на землеустрій Ірландії, метою якого було забезпечення витрат армії Кромвеля за рахунок земельних ресурсів Ірландії. Не зважаючи на величезний обсяг робіт, Вільям Петті виконав цей контракт у 1656 р. Варто зазначити, що робота землевпорядника в тодішній Британській імперії була високооплачуваною. Про це свідчить той факт, що вчений в якості винагороди за проведену роботу отримав 30 000 акрів (120 000 км²) землі у Кенмаре, на південному заході Ірландії.

РОЗВИТОК ТОРГОВЕЛЬНО-ВИРОБНИЧИХ ВІДНОСИН У КОЗАЦЬКІЙ ЛОХВИЦІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII ст.

Крішан Акаш Шубанович

Акціонерне товариство “Фармак” (м. Київ)

Одним із наріжних каменів у дослідженні історії розвитку українського міста у ранньомодерний час є вивчення процесу функціонування у ньому виробничих та торгівельних структур, які формували суспільство нового типу.

Однією із основних заporук налагодження безперешкодного функціонування міст козацької Гетьманщини протягом другої половини XVII ст. була наявність чітко структурованої судової системи. Від неї залежало урегулювання взаємовідносин між представниками різних соціальних прошарків міського населення, вона впливала і на розвиток виробничих і торгівельних процесів.

Найбільш розповсюдженою правовою системою міського самоврядування на території українського Лівобережжя задовго до початку Хмельниччини стало Магдебурзьке право. Поширене в державах Центральної і Східної Європи, воно всюди накладалося на місцеві правові традиції; саме в такому «змішаному» вигляді бачимо його і на козацьких теренах до кінця XVII ст.

В цьому плані міські книги наддніпрянської Лохвиці, які досить добре збереглися до наших днів, є унікальними. Особлива вартість цих джерел полягає у тому, що книги збереглися за другу половину XVII ст., тобто період, який для новітньої української історіографії є малодослідженим, однак разом з тим вельми актуальним і затребуваним.

На відміну від значних (полкових) міст Гетьманщини, це сотенне містечко не являло собою надто важливий стратегічний об'єкт, а тому у ньому і не було розміщено жодних московських загонів «ратних людей», які на той час виконували «охоронну» (точніше окупаційну) функцію у великих урбаністичних осередках козацької держави. Проте це явище мало досить таки двояку суть. З одного боку, присутність додаткового (окрім козацьких сотень) військового контингенту певним чином посилювала обороноздатність міських гарнізонів Гетьманщини, з іншого ж – дестабілізувала внутрішню соціально-економічну ситуацію в містах. До прикладу: дослідниця Н. Павлова вказує на те, що у другій половині XVII ст. Київська магдебургія опинилася між двома (якщо не трьома!) вогнями – московською військовою

адміністрацією та киянами, які користувалися привілеєм на самоврядування ще з кінця XV ст. Протиправні дії прийшлих вояків та неспроможність магістрату покарати винуватців на практиці призвели до цілого ряду звернень міщанської громади до українських гетьманів та московських царів. Поряд із цим однією з постійних вимог киян протягом другої половини XVII ст. було право безмитно торгувати у себе вдома і з навколишніми містами, а також заборонити шинкувати монастирям і підтвердити право міського уряду збирати податки з усіх товарів, які на торг привозили купці з інших регіонів. Слушно зазначимо, що киянам неабияк «дошкуляли» прийшли торгівці та нові мита, запроваджені як козацькою, так і московською адміністраціями у місті.

В цьому плані лохвицьким ремісникам і купцям було значно легше здійснити торгівельні операції у своєму рідному містечку, а то й виїхати до сусідніх урбаністичних осередків Миргородського та Лубенського полків. Окрім сотенної старшини і міського уряду, економічний тиск на них ніхто більш не чинив. Саме тому лівобережні міщани не лише вигідно збували свій крам на знайомих теренах, але й спонукали купців з інших регіонів здійснювати торгівельні мандрівки до Лохвиці. Достеменно відомо, що у 1650–1690-х рр. до містечка неодноразово (у ярмаркові дні) прибували купецькі валки з Києва, Лубен, Миргорода, Переяслава, Ромен, Гадяча, Чернігова, Борзни, Прилук. Активно у Лохвиці торгували і грецькі купці, про що маємо ряд згадок в актових записах міської ратуші. Торгувати сюди також прибували і купці з-за Дніпра (зі Сміли, Городища) і навіть аж з-за Дністра. Це наводить на думку, що хоч

Лохвиця на той час і була звичайним сотенним містечком, але була вельми приваблива для торгівлі, якщо до неї їхали з таких віддалених місць.

Звичайно ж, що міщани не лише вирушали крамарювати деінде, а й продавали продукцію міських ремісників у рідному містечку. До кінця XVII ст. відомо про функціонування, щонайменше, шести крамниць і шинків у Лохвиці, хоча їх могло існувати і більше. Була у містечку і власна аптека.

Звісно ж, що для забезпечення своїх та прийшлих купців крамом у містечку впродовж 1650–1690-х рр. діяла велика кількість ремісничих цехів. На жаль, нам не відомо, якою була кількість майстрів хоча б в одному з них, але згідно із документами їхня структура та правова регламентація були практично такими ж, як і у їхніх волинських «аналогів». Станом на другу половину XVII ст. у цьому лівобережному містечку діяли різницький, ковальський, пекарський, кушнірський, кравецький, шапкарський, шевський, золотарський, слюсарський. Наявність такої кількості виробничих корпорацій у невеликій сотенній Лохвиці лише вкотре підтверджують її потужний (як для урбаністичного осередку її гатунку) виробничо-торгівельний потенціал.

Тобто, проаналізувавши актові записи лохвицьких ратушних книг, ми можемо дійти висновків про період другої половини XVII ст. як достатньо сприятливий для розвитку виробничих об'єднань і торгівельних операцій час, який міська громада цього урбаністичного осередку козацького Лівобережжя з успіхом використала, збільшивши власні статки і допомігши це зробити купцям і ремісникам з навколишніх міст і регіонів.

МИТНІ ЗБОРИ ЧАСІВ ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ: ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС

Кригульська Тетяна Борисівна

Національний університет “Запорізька політехніка”

(м. Запоріжжя)

Загальновідомою є теза про те, що козацтво було не просто соціальним прошарком населення середньовічної Європи на теренах Дикого поля, але й особливим історичним феноменом української історії XVI–XVIII ст., пов’язаним з виникненням державності демократичного республіканського типу з особливими традиціями самоврядування. Ядром її формування стала Запорозька Січ, що проіснувала понад двісті років у нижній частині Дніпра за дніпровими порогами, змінюючи вісім разів свою дислокацію в силу різних обставин, а її апогеєм стала створена Б. Хмельницьким гетьманська держава під назвою Військо Запорозьке, що існувала з 1648 до 1764 рр. на відвойованих у Речі Посполитої територіях.

Запорозький Кіш був своєрідним військово-політичним релігійним братством, що створило унікальний устрій та систему правління, на той час невідому іншим народам. Визнаючи безперечну владу виборних кошового та курінних отаманів, підкоряючись традиціям та неписаним законам, козаки зі зброєю в руках відстоювали принципи свободи, рівності, братерства, батьківської православної віри. Особливими у козацькому

середовищі були й економічні відносини, що створювалися у процесі розвитку січового та індивідуального господарства. Зокрема, це стосується митного регулювання.

Становлення козацької державності супроводжувалося розвитком митниці та митної справи, оскільки, воюючи, запорожці мали широкий спектр торговельних зв'язків з далекими і віддаленими сусідами та контролювали торгівлю на своїх вольностях. Згадки про це наводяться у спадщині Д. Яворницького, А. Скальковського, М. Аркаса. У різні часи проблему досліджували М. Слабченко, В. Голобуцький, Г. Швидько та багато інших.

Основні митні надходження запорожці отримували, слідкуючи за веденням торгівлі на запорозьких вольностях. Козацькі представники, зокрема, контролювали правильність міри та ваги. Осіб, які встановлювали ціни на товар та збирали мито, називали кантаржії.

Усі купці, торговці, люди, що займались промислами, сплачували мита у військову скарбницю. Зазвичай оплата здійснювалася у натуральній формі. У грошовій формі мито стягували у випадках, коли продаж було здійснено раніше, від сплати мита.

Найбільшим за розміром відом митних зборів було мито з шинків. Козаки мали право варити мед, пиво, брагу та продавати їх, але за умови сплати мита. З тих, хто приїздив на Січ та привозив спиртні напої із собою, стягували мито у подвійному розмірі як у грошовій, так і в натуральній формі.

Значні надходження січовики отримували з мостового мита. Розмір платні у різний час та з різних возів не був однаковим. Це залежало від місця перевозу та особливостей вантажу. Для збору мостового мита були також спеціальні посадові особи, яких називали шафарі, підшафарі, писарі та підписарі. Точно визначити суму річного доходу від мостового мита було важко, оскільки розмір його залежав від багатьох чинників (кількість чумаків, торговців та купців, які здійснювали перехід через річки, кількість солі, яку треба було перевезти, рибного промислу).

Таким чином, Запорозьким Кошем була створена система митного контролю та супроводу діяльності купців, чумаків та іншого торгового люду на землях запорозьких паланок. Її принципи було покладено в основу діяльності Гетьманщини щодо розбудови митної справи у козацькій державі.

ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ТОРГІВЛІ БРИТАНСЬКОЇ ОСТ-ІНДСЬКОЇ КОМПАНІЇ У XVII–XVIII ст.

Лютін Ернест Родіонович

Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро)

Морозов Олег Вікторович

Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро)

Історія британської Ост-Індійської компанії – це відображення зміни епох, розвитку глобалізму, розквіту і падіння Британської імперії. Королева Англії Єлизавета Тюдор за три роки до своєї смерті підтримала створення Ост-Індської компанії, яка згодом стала однією з найбільших транснаціональних компаній у світі в XVII–XIX ст.

У 1600 р. група лондонських торговців на чолі з сером Томасом Смайтом звернулася до королеви Єлизавети I Тюдор із петицією про надання королівської хартії для торгівлі з країнами східної півкулі. Королева надала графу Камберленду та 215 іншим особам право сформувати корпоративне об'єднання для торгівлі в Ост-Індії та назвати Томаса Смайта першим губернатором. Саме після цих подій було засновано «Високоповажну компанію торговців Лондона, що торгують з Ост-Індією» (Governor and Company of Merchants of London trading into the East Indies), з монопольними правами на ведення морської торгівлі з Імперією Великих Моголів.

Річний товарообіг корпорації в найкращий для неї період – першу половину XVIII ст. – дорівнював половині всього річного товарообігу Великої Британії (сотні мільйонів фунтів стерлінгів). У період розквіту своєї діяльності (1760–1834 рр.) загальний товарообіг дорівнював £251 млн. Також відомо, що імпорт (59%) до Лондона зрештою переважав над експортом (41%). Найактивніший товарообмін реалізовувався з Китаєм, Бенгалією, Бомбеєм, Мадрасом.

У 1750 р. Британська Ост-Індська компанія починає агресивно брати під свій контроль Бенгалію і Біхар, райони вирощування опіуму в Індії. Британці отримали монополію на виробництво опіуму, і британське судноплавство домінує в торгівлі опіумом з Калькутти до Китаю. З 1757–1766 рр. Британська Ост-Індська компанія повністю виснажила Індію.

Наслідком цього став голод у Бенгалії. Компанія продавала зерно оптом, тоді як раніше надлишки зерна зберігалися в підземних ямах для захисту від голоду. Голод забрав від 7 до 10 мільйонів бенгальців.

Британці монополізували зовнішню торгівлю Бенгалії, а також найважливіші галузі внутрішньобенгальської торгівлі. Сотні тисяч бенгальських ремісників були примусово прикріплені до факторій компанії, куди зобов'язані були здавати свою продукцію за мінімальними цінами. Різко зросли податки. Якщо на початку своєї появи в Індії Компанія займалася експортом популярного тоді в Європі індійського текстилю, то з розвитком власної англійської промисловості торговельні потоки розвернулися в протилежному напрямку, що спричинило масове розорення індійських ткачів.

Майже ціле століття компанія проводила у своїх індійських володіннях руйнівну політику, результатом якої стала руйнація традиційних ремесел і деградація землеробства, що й призвело до загибелі від голоду до 40 мільйонів індійців. За підрахунками, у перші 15 років після приєднання Індії британці вивезли з Бенгалії цінностей на суму в 1 млрд фунтів стерлінгів.

Експансія Британської Ост-Індської компанії мала дві основні форми. Першою було використання так званих субсидіарних договорів, по суті феодальних – місцеві правителі передавали Компанії ведення зовнішньої політики і зобов'язувалися виплачувати «субсидію» на утримання армії Компанії. У разі невиконання князівством «субсидії» його територія анексувалася

британцями. Крім того, місцевий правитель зобов'язався утримувати британського чиновника («резидента») при своєму дворі. Таким чином, компанія визнавала «тубільні держави» на чолі з індуїстськими махараджами і мусульманськими навабами. Другою формою було пряме правління.

«Субсидії», які виплачували Компанії місцеві правителі, витрачалися на набір військ, що склалися переважно з місцевого населення, отже, експансія здійснювалася руками індійців і на гроші індійців. Поширенню системи «субсидіарних договорів» сприяв розпад імперії Великих Моголів, що стався до кінця XVIII ст.

У період з 1760 по 1800 рр. Індія перетворилася з експортера готових товарів на експортера сировини та імпортера мануфактурної продукції. Імпорт індійських тканин до Британії різко впав, у зв'язку з розвитком власної англійської промисловості, і запровадженими у зв'язку з цим гігантськими митами, що доходили до 80%. Експортувалися необроблені бавовна, шовк, індиго, опіум. З 1830 р. почалося масове вторгнення в Індію британської текстильної продукції.

З 1800-х рр у Британії різко збільшується попит на чай з Китаю. Оскільки Компанія не могла ні розплачуватися за нього золотом і сріблом, ні запропонувати Китаю європейські товари, вона почала експорт опіуму, який мав у Китаї великий підпільний ринок. У середині XIX ст. опіум становив до 40% експорту Індії, а заборони на його ввезення до Китаю спричинили Першу опіумну війну.

Таким чином, перші два століття діяльності Ост-Індської компанії продемонстрували класичну модель колоніальної експансії, спрямованої на руйнацію та знищення промисловості країни конкурента. Досвід Компанії довів істину, що торгівля може бути більш руйнівною зброєю, а ніж реальна зброя. Держави, що не мали міцної суверенної влади те не приділяли постійної уваги модернізації ставали об'єктами для експансії компаній, подібних до Ост-Індської.

СТАНОВЛЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН У ХАРКОВІ У XVIII ст.

Сорокіна Світлана Вікторівна

Державний біотехнологічний університет (м. Харків)

Акмен Вікторія Олександрівна

Державний біотехнологічний університет (м. Харків)

З моменту свого заснування Харків формувався як торгово-ремісничий центр. Це стосується всієї Харківської області, так званої Слобідської України. З 15 міст Харківського намісництва, які в кінці XVIII ст. мали герби, в 11 з них був ріг достатку і жезл Меркурія – мецената торгівлі. Але й ті чотири міста, герби яких не містили цих символів, були також торговими і промисловими центрами. А торговельні символи не позначалися через специфіку свого походження: герб Сум мав три мішки, Охтирка з її великим

монастирем мала хрест, Чугуїв мав схрещені шаблі, а Куп'янськ зберіг елементи старої геральдики.

На становлення Харкова як торговельного і промислового центру вплинули об'єктивні і суб'єктивні чинники. Першорядне значення мало географічне положення. Місто і його область розташовані на вододілі двох річок – Дніпра і Дону. На захід, до Дніпра, протікають Ворскла, Псел, Сула, на схід, на Дон, – Сіверський Донець з його численними притоками. Уди, яка сьогодні несе свої води через Харків; Лопань, що протікає через місто, Мерла, Мжа та інші, перетинаючи Харківську область з півночі на південь і зі сходу на захід, були шляхами сполучення, по яких здійснювалася торгівля. Також вони приводили в рух млини, яких в цьому регіоні в 80-х рр XVIII ст. налічувалось 1537. Енергія водяного колеса використовувалася для подрібнення зерна, а також на крупорушках, сукновальнях, рудницях та інших підприємствах мануфактурного типу. Тут же проходили найважливіші сухопутні шляхи. Велике значення для Слобідської і Лівобережної України мали польова шляхта і сакми, які виникали на шляхах колишніх татарських набігів і з часом перетворилися на торговельні шляхи. Особливу роль серед них відігравав так званий Муравський шлях, відомий ще в глибоку давнину. Він починався з Перекопу і тягнувся через Слобожанщину на північ. Від нього відгалужувалися Бакаєвський, Ромодановський, Пакнутьєв шляхи. Найважливіше значення надавалося Ізюмському і Кальміуському сакмам. Центром цієї транспортної системи був Харків.

Міста Слобожанщини мали, як тоді казали, «виїзди» в різні боки. Через Харків проходило вісім таких стежок, що відбилося у назвах вулиць. Мережа доріг з'єднувала Харків і всю Слобожанщину з Києвом, Катеринославом, Полтавою, Херсоном, Астраханню, з Доном і Північним Кавказом. Також важливе значення в цьому плані мало і розташування Харкова на кордоні різних кліматичних зон – степу, лісу і лісостепу. Крім цього, слід зазначити економіко-географічні чинники: близькість соляних шахт Бахмута і Тора і вугілля Донбасу.

Важливу роль зіграло і те, що адміністративним центром області став Харків: спочатку Харківська губернія, потім Харківське намісництво, Українсько-Слобідська губернія. При всій різниці в назвах регіон залишився колишнім – це Слобідська Україна, тобто нинішні Харківська і Сумська області.

Поряд з об'єктивними факторами становлення Харкова як торгово-промислового центру не менш важливим був і суб'єктивний фактор. Це проявилось у специфіці населення як Харкова, так і області, до якої входили переселенці з інших регіонів. Як правило, це були енергійні, заповзятливі люди, досить сміливі, щоб боятися труднощів в нових, до того ж, необжитих місцях. Саме ці обставини (як об'єктивні, так і суб'єктивні) спонукали одного з перших дослідників Слобожанщини, який склав «Опис Харківського намісництва», П. Соймонова, зробити наступний висновок: «Українська шляхта з прізвищами має дійсну схильність до економічних різного звання вправ, а частково й до торговельних промислів. Торгівля і промисел взагалі в усіх українцях застосовується...».

Ці риси жителів Слобожанщини, в тому числі і харків'ян, проявилися з самого початку історії міста. Вже в 1654 р., коли будівництво Харківської фортеці ще не було завершено, харків'яни, всупереч забороні воєводи Селіванова, проклали нову дорогу на Тор і тим самим заклали фундамент чумацької торгівлі у Слобідському краю. Розвивалися й інші ремесла. Про розвиток винокуріння в Харкові свідчать такі дані. У 60-х рр. XVIII ст. його мешканці мали 501 казан для вина, чотири пивні казана та 73 корчмових двори. Також харків'яни займалися бджільництвом, борошномельством та іншими ремеслами. У XVIII ст. і козацька старожила, і прості козаки займалися торгівлею і всілякими ремеслами. У XVIII ст. поряд з ярмарковою торгівлею і торгівлею на щотижневих і щоденних базарах з'явилися і набули все більшого поширення крамниці, торгові ряди, гостинні двори з щоденною торгівлею в них. Їх мережа постійно зростає. У 1770 р. в Харкові налічувалося 52 крамниці. У 1766 р. в місті налічувалося 99 таверн, в яких велася торгівля вином.

Ці цифри і факти підтверджують вищезазначену характеристику академіка П. Соймонова про особливу прихильність населення Слобідської України до занять торговими промислами. Нам важко назвати кількість жителів Слобожанщини, в тому числі і харків'ян, які займалися торгівлею. За неповними даними, у 1732 р. у Харкові було зареєстровано 64 купці, а в 1785 р. – 168, у 1801 р. – 406. Але все ж таки місцеві купці займалися дрібними збутом, велика торгівля в Харкові належала іногороднім купцям, яким належала значна частина капіталу.

Розвиток торгівлі зажадав появи спеціальних організацій для здійснення оптових операцій – товарних бірж. І хоча Харків був далеко не першим містом, де вони з'явилися (спершу в Одесі – у 1809 р., потім у Кременчуці – у 1834-му, а в Харкові – у 1881-му), тут 1902 р. було створено перші в Україні спеціалізовані біржі – кам'яновугільну і залізоторгову. Також у XVIII ст. інфраструктура купецького Харкова поповнилася рядом неторгових закладів, без яких немислимо розвиток торгівлі – поштові і телеграфні відділення.

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТОРГІВЛІ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Павлусь Катерина Олександрівна

Луцький національний технічний університет (м. Луцьк)

Речун Оксана Юріївна

Луцький національний технічний університет (м. Луцьк)

Вивчення тривалого періоду історії розвитку торгівлі в Україні дозволило побачити, що ринок починає розвиватись дуже давно, а торгівля розпочалася у формі простого товарообміну. Елементи ринкових відносин існували за часів Київської Русі. Літописи та матеріали археологічних розкопок свідчать, що в Давньоруській державі набули хорошого рівня розвитку різні складові інфраструктури ринку. Значна увага надається стану торгівлі в українських землях польсько-литовського періоду. Оскільки, в цей період торгівля набуває нових тенденцій розвитку. Визначаються фактори поглиблення зв'язку внутрішнього ринку та посилення його контактів з європейським ринком. Найвищого рівня розвитку всеукраїнський ринок

досягнув на початку XIX ст. Саме тоді найактивніше почали діяти всі складові елементи ринку, з'являлися нові форми торгівлі, зростала кількість бірж, виникали нові підприємства.

Торгівля є досить обширною галуззю, яку досліджували багато науковців: Голошубова Н., Ковальська Л., Бутко М. та інші. Вони зробили вагомий внесок у цю сферу, кожен з них висував власні теорії, поглиблено досліджував торгівлю та присвятив цьому все своє життя.

Однією із найважливіших складових торгівлі є логістизація або постачальні ланцюги. На думку більшості фахівців відправним пунктом до появи й розвитку концепції управління ланцюгами поставок з'явилося прагнення до зниження невизначеності на основі методів кооперації та багаторівневого управління запасами. На практиці управління ланцюгами поставок стало розвиватися у 90-х рр. XX ст. у США, Європі та Японії у галузях промисловості. Зростаюче значення цієї галузі пов'язане з посиленням конкуренції, а також розвитком інформаційних технологій зокрема логістики.

Сьогодні управління ланцюгами поставок розвивається стрімко й здобуває все більшу значущість для промислових, логістичних і торгівельних підприємств. Практика управління ланцюгами поставок довела ефективність побудови та аналізу бізнесу виходячи з розгляду всіх елементів процесу створення вартості продукту, а не тільки витрат і прибутку власного підприємства. Розробка стратегії галузі логістики є одним із важливих для України напрямком стратегічного розвитку, який би дав максимальний ефект у контексті довгострокових тенденцій глобального розвитку.

Отже, історія розвитку торгівлі на території України відображає складний шлях економічного становлення регіону починаючи від давніх часів до сучасності. Вона формувалася під впливом багатьох внутрішніх та зовнішніх факторів: географічного розташування, природних ресурсів, культурних та політичних умов. Україна, розташована на перетині важливих торгових шляхів, відіграла значну роль як сполучення між заходом та сходом, що сприяло активному розвитку економічних відносин ще з часів Київської Русі. Розвиток торгівлі був важливим чинником інтеграції українських територій у загальноєвропейські та світові економічні процеси. Таким чином, історія розвитку торгівлі на території України демонструє її важливу роль для економічного прогресу та міжнародної інтеграції.

ІСТОРІЯ ТОРГІВЛІ ТА РОЛЬ ЛОГІСТИКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Жилко Владислав Володимирович

Луцький національний технічний університет (м. Луцьк)

Речун Оксана Юріївна

Луцький національний технічний університет (м. Луцьк)

Торгівля в Україні завжди відіграла важливу роль у розвитку економіки та суспільства. Українські землі, починаючи ще з часів Київської Русі, були частиною великих міжнародних торговельних шляхів, що сполучали Європу та Азію. Зокрема, через Україну проходив один із ключових торгових маршрутів – Шовковий шлях, що сприяв поширенню товарів, технологій та культурних ідей між регіонами.

З розпадом Київської Русі та утворенням Козацької держави, торгівля набула нових рис, сприяючи формуванню національних ринків та розвитку локальних підприємств. Українські купці брали активну участь у міжнародній торгівлі, торгуючи зерном, хутром, воском та іншими товарами. У XVIII–XIX ст. важливим центром торгівлі став Одеса, яка була найбільшим портом на Чорному морі і одним із головних центрів експорту зерна.

Вагомий внесок у розвиток торгівлі, товарознавства, логістики зробили Іван Вернадський. Його дослідження мали вирішальне значення для розуміння основ товарознавства – науки, що досліджує якість, зберігання та обіг товарів. Вернадський вважав, що якість товарів та їх правильне зберігання є ключовими елементами успішної торгівлі.

У своїй теорії він підкреслював, що для ефективного розвитку торгівлі необхідно забезпечити відповідність товарів стандартам якості, що значно покращує конкурентоспроможність на ринку. Його праці заклали основу для подальшого розвитку науки про товари та їх обіг в економіці.

Любов Ковальська досліджує інноваційні методи управління в галузі торгівлі та логістики. Її наукові праці спрямовані на розробку ефективних моделей підприємницької діяльності, що поєднують традиційні підходи до управління з новітніми технологіями. Завдяки її роботам вдалося суттєво покращити розуміння процесів організації підприємницької діяльності, що сприяє розвитку економіки та зростанню конкурентоспроможності українських підприємств на міжнародній арені.

Для ефективної торгівлі необхідно впроваджувати інновації у логістичній сфері, такі як автоматизація складів, інтелектуальні

транспортні системи та цифрові платформи для відстеження поставок. Це дозволяє значно скоротити витрати та підвищити швидкість і точність поставок. Інновації в логістиці сприяють пришвидшенню поставок, зменшенню витрат та підвищенню точності у виконанні замовлень, що дозволяє українським підприємствам залишатися конкурентоспроможними на світовому ринку.

Сучасний світ вимагає нових підходів до торгівлі, і ми вважаємо, що цифрова трансформація торгівлі може стати ключовим чинником успіху для українських підприємств. Впровадження електронних торгових платформ та інноваційних рішень для автоматизації бізнес-процесів дозволить малим та середнім підприємствам значно розширити свою присутність як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках.

ЕКСПОРТНІ ЗАМОВЛЕННЯ НІМЕЦЬКИХ СУДНОБУДІВНИХ КОМПАНІЙ ДЛЯ КИТАЙСЬКОГО ФЛОТУ В ПЕРІОД 1882–1899 рр.

Морозов Олег Вікторович

Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро)

Досвід створення військово-морських сил цінського Китаю в останній чверті ХІХ ст. продемонстрував колосальне зростання міжнародного ринку військового суднобудування. Лідерами в наданні послуг по створенню військових флотів стали суднобудівні фірми таких держав як Велика Британія, Франція, Германська імперія. Історія китайських замовлень

продемонструвала високий рівень конкуренції між західними фірмами за вигідні замовлення. Аналіз динаміки корабельного складу китайського флоту в останній чверті XIX ст. вказує, що з 32 військових та 8 допоміжних суден – 26 були іноземної побудови. З цього числа 15 були збудовані на верфях Германської імперії, 11 – суднобудівними заводами Великої Британії. Становлення цінського флоту індустріальної доби співпало за часом бурхливого прогресу мінної (торпедної) зброї. Зрозуміло, що новинка, яка поєднувала потужну силу з практичністю та відносною дешевизною не могла не зацікавити творців молодого китайського флоту. Вже у 1880 р. посланник у Європі Лі Фенбао передав фірмі Vulcan замовлення на перші два міноносця водотоннажністю 28 т., озброєних 357-мм мінним апаратом системи Шварцкопфа. Міноносці отримали імена: «Цян'ї» і «Цян'ер» («Нездоланий №1» та «Нездоланий №2»). Влітку 1882 р. міноносці у розібраному вигляді морем відправлені до арсеналу Тяньцзин, де їх зібрали та ввели до складу флоту. За китайськими джерелами вони вже 1884 р. приймали участь у флотських маневрах. В подальшому, до 1885 р. фірма Vulcan побудувала ще два міноносця аналогічного типу «Сань» і «Си». Вартість кожного склала 65 тис. німецьких марок. У період з 1886 по 1887 рр. Vulcan виконав ще одне міноносне замовлення для китайського флоту – це п'ять міноносців водотоннажністю 74 т. Вони були доставлені в Дагу у розібраному стані і потім збирались під наглядом німецьких інженерів. Але внаслідок неякісної зборки міноносці так і не досягли контрактної швидкості у 20 вузлів. Фактична їх швидкість коливалась від 14,8 до 15,5 вузлів у різних кораблів.

На початку 1880-х рр. на ринок суднобудівних послуг вийшла німецька фірма F.Schihau, яка спеціалізувалась на проектуванні та будівництві новітніх для того часу кораблях – міноносцях. З 1884 р. фірма стала головним постачальником цього класу кораблів для германського флоту. Згідно з наполегливими вимогами германського морського міністра Альфреда Тірпіца – найціннішою якістю німецьких міноносців повинна була стати морехідність. Інженери з Ельбінгу приклали максимальні зусилля, щоб забезпечити для маленьких корабликів водотоннажністю у 100 т чудову морехідність, надійність, та витривалість механізмів. Вдалі технічні рішення доповнювались виключно високою якістю побудови. Так лише за 15 років XIX ст. – з 1883 по 1898 р. на заводі F.Schihau в Ельбінгу було збудовано 175 міноносців, з яких більше половини збудували для іноземних замовників. Це принесло фірмі та імперії чи малий прибуток. Прибуток цей став не лише матеріальним: саме завдяки експортному успіху F.Schihau Германська імперія заявила про себе як про провідну суднобудівельну державу. Кораблі цієї фірми створили добре ім'я німецьким інженерам та робітникам і завдяки цьому іноземні флоти під час розміщення замовлень надавали перевагу німецьким верфям.

Замовниками міноносців у виступали флоти Росії, Італії, Японії, Греції, Туреччини, Данії, Нідерландів. Відповідно цінські урядовці звернули увагу на успіхи молодого німецької фірми. Тому в 1885 р. цінські представники уклали контракт з F.Schihau на будівництво чергового міноносця. Новий корабель отримав назву «Фулун» («Щасливий дракон»). Під час ходових випробувань «Фулун» підтвердив феноменальний успіх німецьких

суднобудівників, досягнув швидкості ходу 24,5 вузлів при проектних 22. Крім того маленький корабель водотоннажністю 128 т успішно здійснив океанський перехід з Ельбінгу до Фучжоу. Але вартість «Фулун» стала занадто високою для цінського бюджету – 57 тис. лян. До 1887 р. у F.Schihau було замовлено ще 12 подібних міноносців, але з менш рекордними технічними показниками. Невдала війна з Японією 1894–1895 рр. не закінчила розвиток китайських ВМС, і вже у 1895 р. китайська влада розпочала відновлення втраченого корабельного складу і знову звернувшись до послуг фірм Німеччини. Відновлення корабельного складу торкнулось не лише крейсерських сил Піднебесної. Цінські урядовці зайнялись оновленням також і міноносних сил. В 1896 р. китайські представники домовились про черговий контракт з фірмою F.Schihau на чотири міноносця дивізіонного типу за німецькою класифікацією. Однією з умов контракту стало досягнення 30-вузлового ходу. Німецькі інженери розробили проект легкого та швидкохідного корабля, який без проблем під час випробувань перевищив контрактну швидкість на три вузли. Головний «Хайхуа» під час випробувань досяг 33,6 вузлів, ставши у 1898 р. одним з найшвидших кораблів у світі. Міноносці отримали наступні найменування: «Хайхуа» («Морська квітка»), «Хайцін» («Морська синева»), «Хайсі» («Морський носорог»), «Хайлун» («Морський дракон»). До складу китайського флоту нові міноносці увійшли в 1898–1899 рр. Але вони знову повторили драматичну долю попередників. 1898 р. відзначився новими соціальними потрясіннями для Імперії Цінь. В країні, у північних провінціях, розпочався народний рух, що увійшов в історію під назвою «повстання іхетуаній» (Іхетуань – загони

справедливості та миру). Повстання тривало з 1898 по 1901 р. та у європейській історіографії отримало назву «боксерське» повстання. 11 червня 1900 р. іхетуані увійшли до Пекіну і розпочали репресії проти європейців. В облозі опинився дипломатичний квартал, що загрожувало фізичним знищенням європейських дипломатів. Тому 17 червня 1900 р. флоти Великої Британії, Росії, Німеччини, Франції та Японії взяли штурмом берегові укріплення в Дагу (Таку) і відкрили шлях до Пекіну сухопутним силам міжнародної коаліції. Після завершення кампанії з придушення іхетуанського повстання захоплені кораблі розподілили між флотами Британії, Росії, Німеччини та Франції.

ЯРМАРКОВА ТОРГІВЛЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ЯК ВІДТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕНТАЛІТЕТУ (XIX – ПОЧАТОК XX ст.)

Шандра Ірина Олександрівна

Вища школа економіки у Варшаві (м. Варшава);

Харківська державна академія культури (м. Харків)

Саме в XIX ст. ярмаркова торгівля в українських губерніях, що входили до складу Російської імперії, набула свого розквіту; вона була не тільки формою торговельного обміну, а й характерною рисою національного менталітету. Ярмарок виконував економічну, культурну, розважальну, пізнавальну, комунікативну та інші соціальні функції. «Де двоє, там ринок, троє – базар, а семеро – ярмарок» – так говорить українська народна мудрість.

Ярмаркувати їхали, як на велике свято – урочисто одягнені, з гарним настроєм, щоб «на людей подивитись і себе показати». Колоритні сцени купівлі-продажу, сповнені народних дотепів і жартів, доповнювалися гуртовим співом молоді, іграми та забавами, грою кобзарів та лірників. Тут відбувалися зустрічі, знайомства, запрошення на храмові свята або родинні урочистості. Жвава ярмаркова торгівля не обходилася без галасу, суперечок, сварок.

На українських ярмарках зародилися нові мистецькі жанри: вертеп; інтермедії; балаган, репертуар яких складався з примітивних п'єс героїчного, сатиричного та побутового характеру. Ярмаркові бесіди рясніли дотепними жартами й неймовірними обіцянками «показати теля з п'ятьма головами», «жінку-зміюку», «найтовстішу в світі дівчину Марію» тощо. Аби зібрати якомога більше глядачів, під час ярмарків влаштовувалися видовища фокусників, акробатів, дресирувальників, виступи стрибунів, канатоходців, танцюристів. Ярмарки знайшли своє місце в народних прислів'ях: «з дурнем нема що йти на ярмарок», «не зівай, Химко, на те ярмарок», «ціну ярмарок робить», «три баби і два жиди зроблять ярмарок».

За офіційними даними Харківська та Полтавська губернії посідали два перших місця в Російській імперії за кількістю міських та сільських ярмарків – 425 та 372 відповідно (для порівняння, у Володимирській губернії їх було всього дев'ять); усього в українських губерніях на початку ХІХ ст. діяло 2 346 ярмарків. Аналіз ярмаркової фінансової статистики залишається

справою невдячною, адже велася вона свого часу дуже незграбно, містить численні й до того ж значні неточності. Незважаючи на це, можна з впевненістю стверджувати, що близько 40% усієї ярмаркової торгівлі імперії відбувалося на українських землях.

Найбільшими на той час українськими ярмарками були: Хрещенський, Успенський, Покровський і Троїцький вовняний у Харкові, Ільїнський в Полтаві, Маслянський і Вознесенський в Ромнах, Хрестовоздвиженський в Кролевіці Чернігівської губернії, Введенський в Сумах, Харківський і Георгієвський в Єлисаветграді, Контрактовий у Києві, Онуфрієвський у Бердичеві. Найбільшим осередком української ярмаркової торгівлі на територіях, що входили до складу Російської імперії, був Харків з чотирма ярмарками, що мали загальноімперське значення. У 1895 р. на харківські ярмарки загалом було привезено товарів на суму 49 млн руб., а продано – на 35 млн руб. На думку розсудливих європейських дослідників, ярмарок був допоміжним торговим засобом для країни, яка не мала належних шляхів сполучення. Зустрічаємо й інше пояснення тогочасних мандрівників, пов'язане з лінівістю (!) українських людей, які мали всього в достатку і не прагнули багатства, а тому нікуди не їздили й чекали, коли до них привезуть товар.

Українські ярмарки разом утворювали цілісну систему, так зване «ярмаркове коло», коли торги з тими самими продавцями переїжджали по задалегідь визначеним торговим центрам (кружляли цілий рік по своєму колу). Ще один цікавий момент: торгівля в Україні, на думку сучасників, мала на меті «пристойне

існування, а не збагачення»; українські торговці рідко торгувалися і виставляли завжди розумну ціну за свій товар; так само рідко кредитували своїх покупців. Тривали ярмаркові гуляння від одного-двох днів до двох тижнів, а то й місяць. Початок ярмарку, як правило, співпадав з тим чи тим релігійним святом (Успіння, Покрова, Хрестовоздвиження, Введення тощо).

Ярмарки зберігали давні торгівельні звичаї. Найбільш яскраво вони простежувалися під час купівлі-продажі худоби. Після здійснення покупки продавець та покупець тиснули один одному руки, хрестилися та промовляли таку приказку: «Господи поможи! Дай Боже, щоб я дякував тобі за воли, а ти мені за гроші» або «Щоб продавцеві Бог дав щастя із грошей, а покупцеві із худоби». Розпивання могоричу остаточно скріплювало всі умови торгової угоди.

Худоба та птиця вважалися ознаками щастя й добробуту українців, а тому, щоб не продати разом із товаром своє щастя передача тварин і птиці новому власникові відбувалася в певний спосіб. Так, продавець курки висмикував з неї перо та ховав за пазуху, щоб вдача його не залишала. Важливою була емоційна сторона акту купівлі-продажу, задоволеність обох сторін умовами торгу. Ознакою обопільного схвалення угоди було рукостискання, а при купівлі ремісничих товарів воно означало ще й передачу енергетики майстра новому власникові, щоб річ довго служила й була на користь. До речі, фінансову сторону угоди тримали в таємниці, і якщо навіть питали за скільки купив або продав відповідь була одна – «за всі гроші».

Поряд із розрахунком грошима на українських ярмарках мав місце і натуральний обмін. До нього вдавалися зазвичай бідні люди або селяни-кріпаки, які попросту не мали грошей. У суспільстві такий спосіб обміну засуджувався, адже був пов'язаний з суттєвим ризиком та не вигідністю. Це відображено у численних народних прислів'ях: «Виміняв шило на мило», «Проміняв бика на індика», «Хто міняє, той не має», «Часто міняють тільки цигани».

Отже, український ярмарок по праву став складовою української культури: тут не тільки відбувалися торги, а й уся сконцентрована сукупність людських відносин (пісні й обряди, приказки й традиції, знайомства й дозвілля).

МИТНА РЕФОРМА 1891 р. ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

Пилипенко Олександр Євгенійович

Національний університет харчових технологій (м. Київ)

У 1889 р. чиновники Міністерства фінансів розпочали радикальний перегляд наявної на той час в імперії митної системи. Її суть обґрунтовувалася несприятливим економічним становищем країни, зменшенням хлібного експорту, низькою врожайністю зернових та інших сільськогосподарських культур, що призвело до голоду в багатьох місцевостях на початку 1890-х рр. У поданні І. Вишнеградського в Державну раду у грудні 1890 р.

підкреслювалося, що митна реформа проводиться з метою і фінансовою, і для захисту промисловості, і для «досягнення більш вигідного міжнародного торгового балансу». Впровадження суто захисного митного тарифу було заходом, що безпосередньо суперечив поточним інтересам українських аграріїв, які експортували хліб та інші сільськогосподарські культури й закуповували іноземну землеробську техніку. Саме тому в доповіді І. Вишнеградського й було задекларовано всі чинники митної тріади. Проте насправді законодавче оформлення ініціативи Міністерства фінансів означало подальше посилення митного захисту та фіскальні інтереси.

Позитивне враження справляла переконлива аргументація проекту, котрий виходив з необхідності створення умов, за яких вітчизняне виробництво мало успішно конкурувати з іноземним. З цією метою висувалося завдання перегляду всього спектру митного тарифу для узгодження його «із сучасними умовами нашої промисловості та належним і рівномірним захистом усіх її галузей». Усі промислові галузі зв'язані поміж собою, як наголошувалося в проекті, і це має комплексно відбитися на всій митній системі Російської імперії. Завдяки цьому ціни на товари вітчизняного виробництва в кінцевому результаті мали щонайменше урівнятися з іноземними.

Треба визнати, що І. Вишнеградський досить вдало провів свій законопроект у Державній раді. Відчувалася, хоча й незрима, підтримка імператора Олександра III та російської націоналістичної преси, яка нагнітала тему необхідності

індустріалізації країни для посилення впливу на міжнародній арені. Окрім цих причин це можна пояснити, на наше переконання, ще й відсутністю спільних економічних інтересів різних груп аграріїв. По-перше, ті, хто виробляв сировину для промисловості, були зацікавлені в митному захисті. По-друге, великі латифундисти України та деяких інших місцевостей імперії, особливо власники бурякових плантацій, цукрових і винокурних заводів, численних олійниць та ін. були безпосередньо зацікавлені у стримуванні імпорту на відповідні товари. За такої розкладки інтересів клопотання виробників і експортерів зерна та іншої сільськогосподарської продукції на світовий ринок не були задоволені. Проект нового тарифу обговорювали в березні–травні 1891 р. 27 травня його схвалила Державна рада, а 11 червня затвердив імператор.

Митний тариф 1891 р. став своєрідним уособленням системи російського протекціонізму. Під митним захистом опинилися підприємства як важкої, так і легкої промисловості. В урядових колах домінували надзвичайно оптимістичні настрої щодо перспектив економічного розвитку імперії шляхом прискореної індустріалізації. Більше того, створення потужної власної промисловості розцінювалося як корінне не тільки економічне, а й політичне завдання. І. Вишнеградський піклувався передусім про фіскальний ресурс і бюджетний баланс. Його ідеалом був доведений до мінімуму імпорт з якомога більшим митним доходом, і цього він досяг, як спочатку здавалося, тарифом 1891 р. Якщо за період з 1857 до 1876 рр. приріст митних доходів становив 97 %, то за 1877–1896 рр. – уже 294 %. Найбільше, на що могли

погодитися творці тарифу, – це залишити попередні митні ставки. Навпаки, значний розмір ввезення, а тим більше його подальше зростання, вважалося переконливим доказом недостатньої охорони, що призводило до подальшого підвищення мита.

Загалом за новим тарифом для 49 % ввезення залишилися дуже високі попередні митні ставки, ще для 49% було підвищено й тільки для 2 % вони були трохи знижені. Цікаво, що порівняння тарифу 1891 р. з практикою митного захисту в інших країнах дало фахівцям підстави дійти висновку, що цей тариф «переважає все, що будь-коли було зроблено в Європі в плані митної охорони». Солідними були й фіскальні результати нового тарифу. Якщо в 1888–1890 рр. митний дохід становив у середньому 140 млн руб. на рік, то в 1899 р. він досяг 219 млн руб., а в 1903 р. – 241 млн руб., або 170 % до висхідного рівня.

Надзвичайно виснажливим був митний прес для виробників сільськогосподарської продукції, що закупували імпортовану техніку. Під тяжкий митний прес у розмірі 1,70 руб. з пуда потрапили й елеватори для молотарок, преси для сіна й соломи, коренерізки, зернодробарки, макуходробарки, плодосушарки, сепаратори (використовувалися в молочному господарстві), а маслоробки ще більше – 2 руб. з пуда. Маслоробна система Лефельдта вагою 4,5 пуда обходилася сільським господарям у 46 руб., у тому числі мито становило 14 руб. Машини для обробки льону, конопель та інших волокнистих рослин, продукція переробки яких у великих обсягах експортувалася на ринки Західної Європи, також була обкладена в портах і сухопутних заставах митом у розмірі 1,70 руб. з пуда. Тариф на

ці машини перевищував 50 % їх вартості. Цікаво, що імпортні локомотиви з паровими плугами, що використовувалися винятково в поміщицьких господарствах, обкладалися митним тарифом по 2 руб. з пуда.

Безупинне підняття мита призводило до погіршення матеріального становища населення й загострення суперечностей у тодішньому суспільстві. У середовищі громадських організацій і пресі точилася гостра полеміка між прихильниками протекціонізму й захисниками вільної торгівлі – фритредерами. Протекціоністи горю стояли за втручання держави у приватні відносини, вважали їх не тільки корисними, а й необхідними. На їхнє переконання, для стимулювання національної промисловості держава зобов'язана встановлювати необхідні митні тарифи на імпортовані товари та обмежувати їх конкурентоспроможність щодо місцевих виробників. Тим самим з'явиться можливість розвинути і піднести на високий рівень власну промисловість та будуть знижуватися ціни.

Однак в українському суспільстві було й немало прихильників вільної торгівлі. Безперечно, вони виражали інтереси різних суспільних прошарків і груп, особливо частини підприємців, які потерпали через підвищення цін на ті чи інші елементи виробництва, та сільських господарів, що закуповували у зростаючих обсягах зарубіжну сільськогосподарську техніку. Високі митні тарифи болісно зачіпали інтереси всього суспільства, оскільки стали своєрідною формою непрямого оподаткування внаслідок зростання цін на товари широкого

попиту, що завозили з інших країн. Наприкінці управління Міністерством фінансів С. Вітте у своїй промові під час відкриття з'їзду Російського технічного товариства знову наголосив на тому, що політика митного захисту сприяє розвитку продуктивних сил країни, створює сприятливі умови для експлуатації природних багатств. Тим самим поступово посилюється внутрішня конкуренція, яка неминуче встановлює ціну продуктів відповідно до нормальної вартості раціонально влаштованого виробництва з нормальним прибутком на капітал.

Насправді ціни на ринках Російської імперії майже на всі товари перевищували закордонні в значно більших розмірах, ніж митний тариф. За свідченням суасників, фабриканти, визначаючи ціни, завжди підраховували вартість однорідного іноземного товару, що обкладався митом. Завдяки цьому вони мали прибутки, а споживачі – платили за посередній товар приблизно таку саму ціну, за яку могли мати якісний іноземний товар. Слабкою стороною урядової діяльності С. Вітте, на наш погляд, була недостатня увага до розвитку сільського господарства.

Отже, митна політика царського уряду до самого кінця існування Російської імперії залишалася традиційною. Її основною ознакою було високе мито, яке на окремі статті тарифу почав вводити М. Бунге. Натомість його різке підвищення І. Вишнеградським у 1891 р., хоч і цілком задовольняло вимоги промислового капіталу, однак не відповідало інтересам українських виробників аграрної продукції. Підписання С. Вітте

у 1894 р. конвенційного договору з Німеччиною стало продовженням політики фіскального характеру, важливої для збалансування державного бюджету та наповнення казни і дискримінаційної для українських сільських господарів.

ПРОМИСЛОВІ ВИСТАВКИ ПРИ ЯПОНСЬКИХ КОНСУЛЬСТВАХ ТА ОДЕСЬКИЙ ДОСВІД (МЕЖА ХІХ–ХХ ст.)

Павленко Світлана Сергіївна

Університет Манітоби (м. Манітоба, Канада)

З другої половини ХІХ ст. участь у різноманітних міжнародних виставках стала невіддільною частиною японського зовнішнього курсу. Першочерговою метою такої політики було затвердження позитивного образу Японії на міжнародному рівні, як цивілізованої та розвиненої країни. У 1890-х рр. одним з елементів реалізації виставкових проєктів стали японські консульства. Започаткована ця політика у 1895 р. за співпраці Міністерства сільського господарства і торгівлі Японії з Міністерством закордонних справ. Головною метою облаштування виставкових кімнат при консульських інституціях було збільшення обсягів японського експорту.

В тому ж 1895 р. Міністерства почали розглядати питання про можливість відкриття експозицій в Мельбурні, Одесі, Сінгапурі, Пхеньяні та Мексиці. Надалі цей список було

замінено, однак Одеса не втратила своїх позицій. Протягом 1896 р. тривали дискусії щодо фінансової підтримки цих виставок. Це питання належало до компетенції Міністерства сільського господарства та торгівлі. Орієнтовні витрати на той час оцінювалися у 150 000 єн для Сінгапуру, 60 000 єн для Мексики та 50 000 єн для Одеси.

Одна з причин чому Одеса потрапила до переліку цих міст, ймовірно, була активність місцевого почесного консула Японії Олександра Ракшеєва, який був переконаним, що основною перешкодою для збільшення японського експорту в регіон була відсутність у місцевих підприємців інформації щодо японських товарів та правил їх замовлення. Ще у 1893 р. він виступив з ініціативою організації в Одесі виставки японської продукції. У двох листах до керівництва почесний консул виклав пропрацьований у загальних рисах план організації заходу.

На початку 1895 р. Ракшеєв домовився про можливість розміщення виставки у приміщенні Одеського відділення імператорського російського технічного товариства (з 15 травня по 1 жовтня 1895 р.). Однак у Токіо не були готові відправляти експонати так рано, на той час у японській столиці лише розпочали проводити консультації з консульствами про можливість організації виставок.

На початку 1896 р. декілька японців, які навчалися в Москві, відправили Ракшеєву 10 ящиків товарів, вироблених в Японії на продаж, початкова вартість яких становила 600 єн. Ця ініціатива мала на меті перевірити реакцію місцевого ринку на японську

продукцію. Швидкий продаж цих товарів протягом лише чотирьох днів зі 100% націнкою у якості прибутку підкреслив значний попит.

Перша половина 1897 р. стала часом остаточного визначення усіх організаційних питань. Товари, що мали виконувати роль експонатів на виставці, були доставлені до Одеси навесні-влітку 1897 р. Секретар консульства, Тодо Шіро, керував логістикою цих відправлень. Виставка в Одесі була відкрита 15 серпня 1897 р. в будівлі японського консульства. Експозиція була задумана як комерційний музей, де японські товари виставлялися не для продажу, а для демонстрації. За перший місяць, за словами Рашеєва, виставку відвідало близько 10 тисяч осіб.

Для почесного консула виставка була не просто експозицією, він прагнув використати її аби встановити міцний зв'язок між японськими та місцевими підприємцями. Ракшеєв вважав, що для досягнення цієї мети консульство мало приймати замовлення і відправити їх до Японії. За міркуваннями почесного консула потенційні покупці вносили передоплату у розмірі 50% від загальної вартості. Ці кошти тримав у себе консул, який і був відповідальним за передачу замовлення до Японії. Проблемою було те, що Ракшеєв отримував гроші раніше за схвалення з Токіо, тобто не маючи жодних гарантій подальшого схвалення угоди.

Зрештою, близько 10 людей розмістили замовлення, сплативши разом 1100 єн у якості задатку. Це продемонструвало зростальний інтерес до японських продуктів. Але Ракшеєв так і не отримав згоди з Токіо на виконання замовлень.

Усі перспективи були обірвані раптово, через неочікувану смерть Ракшеєва у січні 1898 р. Тодо Шіро став уповноваженим у справі консульства. Продовж наступних пари років йому було доручено повернути усі узяті раніше задатки, а зразки, що раніше виставлялися при консульстві, подарувати місту Одеса. Частина з них сформувала у 1900 р. Японську кімнату в місцевому музеї витончених мистецтв.

В цілому перша хвиля виставок при консульських установах завершилася в 1900 р., коли консули у таких містах, як Мумбаї, Сінгапур, Владивосток та інші отримали винагороду за свої зусилля. Всупереч труднощам та значним витратам, виставки стали щорічною програмою, яка тривала принаймні до 1910 р. Нові експозиції, зокрема, були організовані в Ріо-де-Жанейро, різних містах Китаю, Лондоні, Філадельфії, Амстердамі, Венеції та ін.

У внутрішньому документі 1900 р. Міністерства закордонних справ Японії підкреслювалося позитивне значення цих виставок та говорилося, що протягом кількох років Міністерство сільського господарства і торгівлі, виставляючи зразки продукції в закордонних представництвах, отримало багато схвальних відгуків. Практичним результатом проєкту стало налагодження тісних стосунків між підприємцями.

Таким чином, в цілому проєкт організації виставок при консульських інституціях виявився своєчасним та успішним. Саме на межі століть спостерігається не лише зростання японської експортної торгівлі, а й кардинальний перегляд позицій Японії на міжнародній арені. Виставкові кімнати, у

цьому контексті, сприяли формуванню локального рівня комунікацій. Одеський досвід був складовою частиною загальної урядової політики. І хоча не усі ініціативи Ракшеєва було реалізовано, однак місцевий музей на наступні пару десятиліть став рекламним майданчиком економічного потенціалу Японської імперії.

**ВІЛЬНОНАЙМАНІ СПІВРОБІТНИКИ
МИТНИХ УСТАНОВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ
НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.
(НА МАТЕРІАЛАХ ХАРКІВСЬКОЇ МИТНИЦІ)**

Дейнеко Сергій Миколайович

*Комунальний заклад “Харківський історичний музей
імені М. Ф. Сумцова” Харківської обласної ради*

Структурно митниці в Російській імперії склалися зі штатних службовців, вільнонайманих працівників та робітників митних артілей.

При всіх митних закладах працювали митні доглядачі, канцелярські службовці, які приймалися на роботу по вільному найму. Кількість цих категорій співробітників щорічно визначав начальник митного округу, в випадку з митницею в Харкові, це робив управляючий складською митницею, так як мав повноваження начальника митного округу. В залежності від обсягів вантажів число доглядачів могло збільшуватися або

зменшуватися. На відміну від штатних співробітників, які затверджувалися на своїх посадах директором Департаменту митних зборів, вільнонайманих на службу приймав управляючий митним закладом без будь якого узгодження з Петербургом. Тобто, штат канцеляристів та доглядачів визначав та затверджував керівник округу або управляючий складською митницею. Місцева митна адміністрація інформувала Департамент митних зборів про кількість осіб, які мають працювати в митниці в наступному році. Розмір жалування доглядачів та канцеляристів визначав Департамент, але виплати здійснювалися з прибутків митниці отриманих протягом року.

Так, зокрема, в Харківській митниці в 1870 р. працювало 5 доглядачів, в 1871 р. їх вже нараховувалося 7, а в 1872 р. при митниці несло службу 8 доглядачів.

При прийнятті на службу всі доглядачі мали скласти присягу. Спектр обов'язків даної категорії службовців був різноманітним. Вони несли чергування під час розвантажувальних робіт на залізничних станціях, складали списки з переліком вантажних місць, проводили відбір проб товарів для подальшого визначення їх якості, приймали участь у контролі при отриманні та видачі вантажів в межах митного району, огляді та клеймуванні товарів. Окрім цього доглядачі несли караульну та сторожову службу. Також вони, разом з іншими співробітниками установи, регулярно командувалися у відрядження в межах низки губерній закріплених за їхньою митницею. Для Харківської

складської, це – Полтавська, Катеринославська, Воронежська, Курська і Харківська губернії. Ці командировки оплачували представники тієї бізнес-структури яку перевіряли, з розрахунку 40 коп. добових на одного доглядача.

Враховуючи те, що доглядачі несли караульну та сторожову службу Митне відомство циркуляром від 22 серпня 1888 р. «О вооружении досмотрщиков шашками и револьверами» дозволило цій групі службовців використовувати холодну та вогнепальну зброю для охорони рухомого та нерухомого майна. Під цю категорію підпадали гужові валки з товарами, склади, каси тощо.

Доглядачі, частина яких не мала досвіду військової служби, були зобов'язані носити уніформу, що в свою чергу періодично приводило до непорозумінь з армійськими та жандармськими офіцерами, які вимагали, щоб митники «правильно» віддавали їм честь. Тому керівництво Департаменту прийняло рішення про скасування обов'язкової віддачі честі офіцерам і про зміну форми одягу. У 1896 р., згідно з розпорядженням російського уряду, для митних доглядачів скасували наступні елементи уніформи: 1. кокарду, її замінили зображенням з двох жезлів давньоримського бога торгівлі Меркурія, накладених один на одного навхрест; 2. знак нагрудний, замість нього затвердили мідну бляху з особистим номером доглядача, що кріпилася на околиці форменого кашкету; 3. погони та різноманітні нашивки, шеврони на мундирах і шинелях. Це зменшило кількість конфліктів між митниками і представниками силових структур.

Права та обов'язки вільнонайманих працівників чітко регламентувалися Митним статутом, однак іноді траплялися випадки позастатутних відносин. На початку 90-х рр. XIX ст. керівництву Департаменту митних зборів стало відомо про випадки використання доглядачів в якості домашньої прислуги. Департамент визнав ці дії такими, що не відповідають закону, та видав наказ місцевим митним адміністраціям повернути всіх доглядачів, які використовувалися в якості прислуги до виконання своїх службових обов'язків. В разі ігнорування цього розпорядження до керівників-порушників мали бути застосовані штрафні санкції.

Другою категорією вільнонайманих працівників російських митниць були канцелярські службовці або канцеляристи. В 1871 р. в Харківській митниці працювало троє писарів. До їх службових обов'язків входило – ведення реєстрів вхідних та вихідних документів, журналів митного Присутствія і завідування архівом. Так, наприклад, за 1871 р. до митниці в Харкові надійшло 1 тис. 340 різноманітних документів, за той же період вихідних документів випущено 1 тис. 341 примірник. Зі збільшенням товаропотоків, збільшувалася кількість канцелярських службовців. В 1884 р. в Харківській митниці вже працювало 8 канцеляристів. В подальшому, в залежності від прибутків митного закладу за рік, кількість канцеляристів коливалася в межах 10–12 осіб. Окрім канцелярської роботи, часто негласним обов'язком канцеляристів ставало виконання функцій штатних

службовців митниці. Вони вели нагляд за проведенням вантажних робіт, завідували відділенням в якому проводилося клеймування товарів, проводили замість помічника пакгаузного наглядача, разом з доглядачами, догляд товарів з малим митом. Департамент митних зборів знав про подібну практику в регіонах. В грудні 1897 р. вийшла заборона на допуск канцеляристів до виконання ними обов'язків штатних співробітників. Але в даному циркулярі знаходилося одне виключення, в разі хвороби, відрадження або іншої екстреної причини дозволялося допускати канцелярських службовців до тимчасового виконання обов'язків штатного співробітника, зі згоди начальника митного округу або Департаменту митних зборів. Надалі службові обов'язки канцеляристів не змінювалися.

Отже, ми можемо констатувати, що вільнонаймані працівники митних установ Російської імперії де-юре мали чітко прописані службові обов'язки. В ідеальній ситуації, чітко визначені посадові функції нижчої ланки співробітників мають бути запорукою проведення ефективних та коректних дій. Утім, випадки з використанням доглядачів поза службою могли негативно впливати на моральний стан даної категорії працівників, що відбивалося згодом на професійних якостях цих людей. Також, на нашу думку, періодичне виконання канцеляристами обов'язків штатних співробітників, в переважній більшості, не сприяло підвищенню якості виконаної роботи внаслідок дефіциту освіти та практичного досвіду. Однак, керівництво Митної служби розуміло ці проблеми та намагалось їх вирішувати.

**ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ
БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ПРОЦЕСІВ
ОПОДАТКУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ УТВОРЕНЬ
У ГАЛИЧИНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – В СЕРЕДИНІ ХХ ст.**

Лемішовська Олеся Степанівна

Національний університет “Львівська політехніка” (м. Львів)

Дослідження генезису оподаткування у минулому здійснюються в розрізі різних аспектів. Вагомою складовою системи справляння податкових платежів за будь-якого державного утворення визнається впровадження у практику відповідної для цих цілей бухгалтерської методики. У цьому тезисному викладі наводиться узагальнена інформація про підходи до організації податкової складової в бухгалтерських системах господарських утворень на західноукраїнській території за часів Австро-Угорщини і міжвоєнної Польщі, а також облікової практики в період другої світової війни в межах дискрипту «Галичина». Акцентованими у виданих на території Східної Галичини бухгалтерських посібниках і підручниках були методики відображення податкових нарахувань і розрахунків за податками і зборами.

Податкова сфера Австро-Угорщини охоплювала промисловий, майновий, поземельний, домовий, а також акцизи, мито та фіскальні монополії. У цьому державному утворенні, крім затверджених та сплачуваних до державної скарбниці імперативних податків, були ще й сплачувані до місцевої скарбової дирекції податкові платежі, які вводили крайові

(провінційні) парламенти. У досліджуваній період галицькі підприємці нарікали на заплутану систему оподаткування, а тому в 1903 р. у Львові заснували Товариство захисту законних прав платників податків з компетенціями представлення ним інтересів платників податків у різних офіційних інституціях. У цих процесах проявлялася значимість інформації бухгалтерського обліку, яка відзначалася в бухгалтерських посібниках, як наприклад: «систематичне записування всіх оборотів служить доказом правди перед урядом та третіми особами».

Створення в краю нових фінансових установ провінційного характеру і введення Галицькою комісією Податкової адміністрації (1913 р.) нових положень про оподаткування викликало потребу більш детального вивчення тем з оподаткування, які стосувалися бухгалтерської сфери. «Податкова складова» в регіональних бухгалтерських підручниках теоретико-прикладного типу розкривалася наведенням найважливіших моделей бухгалтерських звітів з урахуванням введених законодавчих змін, які стосуються відображення податкових зобов'язань та їх сплат.

У підручниках деталізовано розглядалися прямі та непрямі доходи (*dochód bezpośredni i pośredni*) зі сфокусованістю на їх оподаткування. У цьому, як і інших підручниках, розкривалася роль і змістова функція контролю з виділенням особливостей його повелення виконавчими органами (*Kontrola dotycząca organów wykonawczych*) та змісту контролю в системі органу управління господарством (*Kontrola, dotycząca organów kierujących gospodarstwem*). Більшою мірою всі контрольні перевірки

стосувалися правильності відображення в рахівничій системі операцій з нарахування та сплати різного роду податкових зобов'язань. Тому об'єктом ревізій і перевірок були не лише записи оборотів, представлених на бухгалтерських рахунках, а й наводилися методи дослідження прихованих оборотів (Badanie obrotów zatajonych) та відстеження не врахованого обороту (Wyśledzenie obrotów, których wykonania zaniedbano).

У виданому у Львові на теренах тогочасної малопольщі бухгалтерському посібнику також акцентованими були теми р з проведення ревізії торговельних книг (Rewizja ksiąg handlowych). Тут також виділялися підходи до змісту і функцій внутрішньогосподарської ревізії (Rewizja organizacyjna), акцентованої на процеси повноти нарахування і сплати податків. Наводилася організація ревізії торгових книг в державі і за рубежом (Organizacja rewizji ksiąg handlowych u nas i zagranicą). Акцентованою була тема з методів аналізу звіту (рахунків) про прибутки і збитки (Analiza rachunku strat i zysków). У цьому контексті увага зосереджувалася на перевірках правильності відображення і обчисленні в бухгалтерській системі річного доходу, що підлягає оподаткуванню (Obliczenie dochodu rocznego, podlegającego opodatkowaniu).

На окупованій в часи другої світової війни території України німецькі окупанти встановили 25 видів податків, які відповідно до законодавчих приписів необхідно було зафіксувати в рахівничій системі господарського утворення. Нацистська влада в часи другої світової війни ставилася до бухгалтерії як до інструменту здійснення контролю для захисту інтересів окупанта, передусім контролю за сплатою податків. Фінансовий відділ

дистрикту Галичина Генерального губернаторства видавав інструкції (розпорядження) щодо діловодства (практичний облік) та циркуляри про нарахування податків й порядок проведення фінансових ревізій. Ревізійна служба відділу проводила фінансово-бухгалтерські перевірки (ДАЛО. Фонд Р-75. Revizionsverband dem Genossenschaften im GeneralGouvernement. Distriktverband Galizien – оп. 1, спр. 225 – податкові декларації та відомості про нарахування податку з обігу). Зазначимо, що нацистська влада також дозволяла видавати підручники на регіональній мові для кращого розуміння організації бухгалтерської справи, зокрема методики ведення бухгалтерського обліку в роздрібній торгівлі та обчислення й відображення податкових платежів.

СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ МЕНОНІТІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ (1880–1918 рр.)

Берестень Юрій Володимирович

Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро)

Початок повномасштабної військової агресії РФ проти України зумовив звернення представників наукового загалу до проблем вивчення мілітарної історії країни, дослідження різноманітних форм участі населення країни в організації системи фінансування військових підрозділів, закладів охорони здоров'я, чисельних благодійницьких проектів соціальної опіки військових.

В даному контексті значної актуальності набуває дослідження досвіду практичної діяльності громадських неурядових установ та інституцій, яка була орієнтована на організацію системного фінансового та матеріально-технічного забезпечення військових, парамілітарних підрозділів, медичних установ в минулому. Однією з таких маловідомих тем – є історія організації менонітськими громадами Півдня України розлогої системи фінансування альтернативної служби колоністів в лісництвах, лазаретах та шпиталях з 1880 по 1918 р.

Відзначимо ту обставину, що принципи християнської етики ригористично забороняли колоністам брати до рук зброю, проте дозволяли проходити альтернативну військову службу в лісництвах та шпитальних установах, надавати матеріальну допомогу постраждалим від військових конфліктів: пораненим військовим та цивільним особам, вдовам, сиротам, дітям загиблих військовослужбовців, що створювало передумови для розгортання широкого волонтерського руху в колоніях, особливо під час війни.

Наприкінці 70-х – на початку 80-х рр. XIX ст. в колоністському соціумі відбулась інституалізація альтернативної військової служби як цільового проекту конгрегацій, який став результатом складного компромісу між урядом та релігійними громадами. Для його успішної реалізації колоністами була розроблена оригінальна система фінансового забезпечення. Сутність її полягала в тому, що все чоловіче населення конгрегацій віком від 14 до 60 років, яке мешкало в поселеннях та поза їх межами, обкладалось спеціальним

громадським податком, загальний розмір якого становив 50 коп. з особи на рік. Зібрані кошти акумулювалися в спеціальному громадському фонді колоній, з якого здійснювалось цілеспрямоване фінансування та утримання підрозділів, які комплектувалися з менонітів. Впровадження загального податку мало на меті продемонструвати персональну відповідальність членів менонітських конгрегацій за стан забезпечення власних підрозділів, консолідувати представників спільноти навколо усвідомленого виконання громадського обов'язку перед державою.

З 1880 р. в менонітських громадах Півдня України був запроваджений спеціальний земельний податок, який стягувався з приватних та общинних земель представників менонітської спільноти.

Одночасно спеціальним податком була обкладена приватна та колективна нерухомість та рухоме майно, яке належало колоністам та їх громадам. Для організації проведення справедливої експертної оцінки майна, яка відповідала його реальній вартості, з метою подальшого визначення загального розміру податку в кожній менонітській волості Півдня України були створені оціночні комісії, до складу яких були обрані найбільш авторитетні та компетентні представники конгрегацій, які мали значний досвід практичної фінансово-господарської діяльності.

На початку ХХ ст. до складу оціночних комісій почали обиратися й представники фінансових інституцій, що функціонували в колоніях – голови та члени правлінь місцевих

фінансово-кредитних установ: банків, ощадно-позичкових кас, кас дрібного кредиту, кредитних спілок тощо. Спільними зусиллями членів експертних комісій були розроблені спеціальні положення, які регламентували порядок проведення експертної оцінки майна, визначені критерії його оцінки. Зокрема, все рухоме та нерухоме майно колоністів було поділено на різні категорії.

На межі XIX та XX ст. в окрему групу, що оподатковувалась, конгрегаціями були виділені промислові підприємства колоністів: металургійні та машинобудівні заводи, фабрики, цегельні, млини, олійниці. Згодом, в окрему групу, яка оподатковувалась, були виокремлені різноманітні фінансово-кредитні установи, які належали колоністам – банки, ощадно-позичкові каси, кредитні товариства. Члени оціночних комісій несли персональну адміністративну відповідальність за правильність проведення експертної оцінки та нарахуванням відповідної ставки податку. Зазначимо, що експертами до уваги брався поточний фінансовий стан підприємства, обсяги продукції, що вироблялася на ньому та загальна прибутковість. Отримані в результаті кошти акумулювалися на рахунках спеціального фонду, яким розпоряджався спеціальний уповноважений менонітських конгрегацій. З цих коштів здійснювалося фінансування будівництва місць дислокації підрозділів колоністів, забезпечення їх продовольством, амуніцією, сільськогосподарським реманентом, тягловою худобою. Наприклад вартість обмундирування колоніста першого року служби становила 70 руб. 11 коп.

На початок Першої світової війни в 1914 р. альтернативну службу в 8 лісництвах проходило 1204 особи. З початком активних бойових дій за активної участі лідерів менонітських конгрегацій відбулась зміна форми організації альтернативної служби. Відтепер мобілізовані колоністи її проходили у складі спеціальних санітарних загонів, які несли службу в складі прифронтових й тилкових шпиталів, чисельних лазаретів. В даний період додаткові кошти на утримання особового складу отримувалися громадами в результаті проведення чисельних заходів в церквах та громадах, на яких збирались чималі грошові пожертви. Одночасно колоністами був добровільно встановлений обов'язковий щомісячний податок у розмірі 5 коп. з десятини землі, кошти від якого надходили на цільове фінансове забезпечення гуманітарних добродійних проєктів менонітських конгрегацій – організацію лазаретів, місцевих благодійницьких комітетів колоній, що опікувались питаннями надання матеріальної допомоги жертвам та постраждалим від війни.

Впровадження системи фінансового забезпечення зумовило становлення альтернативної служби, яка сприяла формуванню нового соціального досвіду, налагодженню більш тісних комунікативних зв'язків між конгрегаціями та суспільством, надавало пересічним мешканцям колоній нові можливості в галузі професійної підготовки, впливав на подолання традиційного соціокультурного ізоляціонізму менонітського загалу.

HYPER-INFLATION IN GERMANY 1914–1923: TEN YEARS THAT SHAPED GERMANY’S COLLECTIVE PSYCHE

Thorsten Krings

Baden-Wuerttemberg Cooperative State University

Liberal economists like Ludwig Mises were sceptical about the state’s monopoly on issuing currency. They feared that governments would start printing money thus devaluing currencies in order to pay off debts. Mises was in favour of banks issuing their own currencies and thus competing for the best one. (Krings 2024, p. 76) That was actually pretty much the result of hyperinflation – at least for a certain period of time. During hyper-inflation Germany had a large number of currencies in parallel.

Germany was hit hardest by hyper-inflation in Europe. These ten years of misery for the many before the “golden twenties” are deeply embedded into the collective German psyche as the fear of immiseration is part of German Angst. (Biess 2019) It is estimated that Germany paid about 42 billion Goldmarks in reparations. John Maynard Keynes resigned over the conditions of the Versailles’ Treaty as he saw that they would destabilize Germany and as a consequence Europe. (Stocker 2022, p. 10) In order to obtain money, the government took out loans from the Reichsbank who financed them by printing money. (Hardach 1976, p. 34) We see there the same mechanism as in 2014 when the European central bank started buying bonds of countries

in financial dire straits, although inflation never turned into hyperinflation because the circulation of currency was not as overheated as in the early 1920s. In Austria Ludwig von Mises managed to secure a loan from the League of Nations and stabilized the currency by returning to the gold standard and having a calming effect on the socialist and communist parties. (Mises 1978, p. 47) By 1923 inflation was under control in Austria. In Germany it was the worst year.

When the war ended in 1918 Germany was economically in a very difficult situation. Agricultural production was 40% of the what it had been before the war, there was a lack of workers and raw materials. Furthermore, Germany had no access to foreign markets. The attempt to regulate markets created a black market and thus even more domestic inflation. (Hardach 1976, p. 18 ff) The value of the Mark had by 1918 dropped to half of its value from 1914. (Hardach 1976, p. 17) 70% of the expenditure for the war were financed by war bonds, the rest through taxes and an increased volume of currency. (Hardach 1979, p. 17) The volume of money increased by five times during the war. (Hardach 1976, p. 17 f.) The public was generally unaware of the inflation as Germany was a closed economy at the time and the government had plans to re-finance the expenditure for the war through reparations as can be seen in the treaty of Brest-Litovsk from March 1918. (Hardach 1976, p. 18) Due to the inflation many towns and cities had started issuing their own money which could only be used there. The practice was in theory outlawed in 1919 but there was a serious lack of small denominations. The emergency

money issued locally was not withdrawn and continued to be used. This emergency money could be coins or banknotes. Banknotes for small denominations have always been very unusual in Germany. The chemicals company BASF issued money only to be used in the actual factory but soon found out that it had become a currency in the region because it was stable. In the industrial Ruhr region there was virtually no physical currency so that civil servants were paid in vouchers they could use in shops. But the emergency money had to some degree the same issue as the Mark. It was printed with permission of the Reichsbank and used to pay off debts.

The Treaty of Versailles contained some demands that were rather of psychological value but also a loss of 13% of territories, 10% of the population, 15% of agricultural lands, 75% of iron ore and a massive reduction of production capacity for iron, steel and coal. (Hardach 1976, p. 24) Germany was now more dependent on imports than ever. The Versailles Treaty is not clear about the total of reparations so there are conflicting numbers to be found. But just for 1919–1921 Germany had to pay 20 billion Goldmarks which is 7.186 tons of gold. (Stocker 2022, p. 32) So even without the reparations, the economic situation was volatile at best in 1919. So at this point there was a paper currency called Mark which had lost about half its value in the past for years and the theoretical currency Goldmark which was tied to the gold standard and therefore stable. Germany also reformed its fiscal system in 1919 creating a more stable stream of revenue for the government but also raising taxes. (Stocker 2022, p. 34 f.) However, taxes, tariffs and fees only covered about 1/3 of the government

expenditure, the rest was financed through debt. (Stocker 2022, p. 64) The Reichsbank communicated clearly that paying off debt by printing money was not a sustainable solution but as it was not independent but an institution of the ministry of finance, they were ordered to print money. Although in Germany the 1920s are often referred to as the “golden twenties” they were a period of hunger, social misery and shortage of housing for the many. (Scriba 2023, online) The price of bread rose from 1914 to 1921 from 0,25 Marks to almost 3 Marks. (Stocker 2022, p. 35) In 1918 Germany also became a democracy for the first time which created political instability. As a result of the war and the social issues caused by inflation and social upheaval Germany was more or less in a civil war: Communists against fascists and/or veterans. (Stocker, p. 64 f.)

In the early 1920s inflation seemed to work (Hardach 1976, p. 27): debts disappeared magically and Germany became an attractive place to invest as the USA and the UK were restricting the amount of money in circulation creating a recession. At least in the short run the German economy seemed to be bouncing back to its pre-war capacities. (Stocker 2022, p. 42 f.) But in 1921 the value of the Mark dropped dramatically and food became very expensive. As a result salaries rose which fuelled food prices. (Stocker 2022, p. 67 ff.) By September 1921 the state’s finances had spun out of control completely. But instead of combatting inflation effectively, the government passed laws against usury¹ and black marketeers. (Stocker 2022, p. 69 ff.) The treasury had run out of money and

---

¹ As usury is often used in anti-Semitic vituperations one can argue that this line of argument paved the way for Nazism.

Germany was no longer creditworthy. In 1922 the Reichsbank printed a 10.000 Mark banknote which showed the “Picture of a Young Man” by Albrecht Dürer. However, the picture was slightly altered and when you tilt the banknote by 90 degrees you can actually see the face of a vampire. The message was clear: the allied countries were sucking the blood out of Germany.

So by 1922 issuing local currencies was common practice. (Mußgnug 2023, p. 19 ff.) But there was also the plan that people would buy these banknotes not as actual currency but as collectors’ items. In the beginning quite a lot of them were artistically designed. Local communities would get money without ever having to repay the debt. And it is very doubtful that they would have been able to cover those debts. (Mußgnug 2023, p.25) This is the reason why some of the banknotes in the collection of the University of Customs and Finance have never been used. The money issued by the states was official government money. Although there was a central bank in Berlin each state had a subdivision of that central bank. As these emergency currencies were also volatile at best many companies were sceptical about its value. So in some cases factories teamed up with local traders and issued vouchers that could only be redeemed in those shops. (Mußgnug 2023, p. 25) By July 1922 there had been another federal law against issuing emergency money. But it was largely ignored. (Mußgnug 2023, p. 28) The fact was that the Reichsbank was simply not able to print and deliver the banknotes fast enough. So local solutions were needed to keep the economy going. Strictly

speaking most of the emergency money issued at the time were actually vouchers rather than currency because they could only be redeemed in certain regions or sales outlets. By September 1922 the government grudgingly made the issue of emergency money legal. Some of it were actually municipal bonds secured by the municipality. (Mußgnug 2023, p. 30 f.) In October 1922 the government of the state of Baden declared that emergency money from the cities of Karlsruhe, Mannheim and Heidelberg were legal tender in all of the state. (Mußgnug 2023, p. 35) At the end of 1922 BASF issued official banknotes secured by the activa of the company. Since workers travelled both from the Palatinate and from Baden to Ludwigshafen this currency had to be valid as legal tender in both states. The export oriented leather company Freudenberg in Weinheim near Heidelberg managed to pay their works in vouchers for US Dollars. (Mußgnug 2023, p. 42)

By 1922 it was clear that Germany would have no means to pay the reparations the allied powers wanted. With the murder of the politician Walter Rathenau people lost faith in a possible restoration of the state finances. The Mark lost value to an extent that people lost all faith in it and stopped saving. People spent money as soon as they got it because inflation was so fast. Inflation was aggravated by the velocity of the circulation of money. By August 1922 the inflation was 50% – per month. (Stocker 2022, p. 94 ff.) A run on foreign currencies started devaluing the Mark even further leading to trading restrictions and outlawing the use of foreign currencies within Germany. (Stocker 2022, p. 105) There was still no resolution in sight

for the reparations issue. (Stocker 2022, p. 99 ff.) London was willing to negotiate but France was adamant that Germany must pay. There is a banknote from February 1923 issued by the city of Karlsruhe. It shows prospectors looking for gold in the river Rhine with the inscription: “Our ancestors once made coins from the gold of the Rhine/ the grandchildren are printing zeros on paper”. And the banknote showed a person showing of his naked behind versus France looking at a crate with the inscription: LMA2. It’s a fairly simple code for “Leck mich am Arsch” which translates roughly as “Kiss my behind.”

By the end of 1922 there was cautious optimism as there was a wide spread belief that the prospective new chancellor Stresemann would be able to solve the country’s financial problems. But President Ebert did not appoint Stresemann. Instead Wilhelm Cuno was appointed – a business man and a very inexperienced politician. He tried in vain to get the allies to agree on a moratorium for the reparations. (Stocker 2022, p. 112) The escalating conflict with France lead to the occupation of the industrial Ruhr area in the west of Germany. This lead to drastic developments on the currency markets: the value of the mark plummeted. The amount of cash in circulation rose from under 1.500 billion Marks in 1922 to 2.000 in 1923. (Stocker 2022, p. 123) The Reichsbank printing press couldn’t cope with the demand for papermoney and private enterprises started printing money for the government and sometimes just printed a new denomination over the old. (Mußgnug 2023, p. 14) By 1923 the Mark had a value one billionth part it had in 1914 before

the war. In the beginning of 1923 the exchange rate was 1 Dollar for 7.525 Marks. By September it was 1 Dollar for 200 million Marks (Scriba 2023, online). By November the exchange rate was 1: 4,2 billion. (Mises 2013, online).

Employers were running out of cash. Although emergency money was only meant to be a temporary solution, in 1923 rights to issue emergency money was granted indefinitely. (Mußnug 2023, p. 46) One of the reasons for the shortage of banknotes was that Belgian and French troops took large amounts of money on gunpoint from banks. (Stocker 2022, p. 135 f.) In April 1923 the Reichsbank had run out of gold to keep the value of the Mark stable. The fragmented parliament did not manage to come to an agreement. The price for one kilo of potatoes rose from apr. 25 Marks in January 1923 to 350 Marks in June 1923. By 1923 the need for banknotes with ever higher denominations had reached a point that they were no longer designed with any artistic ambitions.

There were hunger riots. The social misery of all classes in Germany was enormous. Many families lost everything (Stocker 2022, p. 170) This phase of the hyper-inflation has shaped the German collective psyche until today. There still is a deeply rooted fear of losing everything – the wealth Germans have created since 1949. Extremist political parties today still thrive on that fear. It is not a coincidence that late 1923 saw a rise of antisemitism and Hitler's first attempt at a coup d'état. (Jones 2022, p.290 ff.)

Chancellor Cuno resigned in July 1923, the government's finances were completely out of control and the Reichsbank again printed money to pay of debts. (Stocker 2022, p. 176 f.) When Philip Stresemann became chancellor at last it was clear that the Mark had to be substituted by a new, hard currency.

Since summer 1923 it had been clear that a new currency would be needed. But the coalition government could not agree on a system. In November 1923 the new currency was presented. The central bank would no longer be government owned. It was to be financed by the private sector: agriculture, industry, trade and retail. Every business had to pledge 4% of its real estate for the stability of the new currency. This mortgage was to be made out in Goldmarks, so indexed to the gold standard. The issue of banknotes would be linked to the value of the mortgage. So for every 500 Goldmarks mortgage value there would be 500 currency units issued. These banknotes could be converted into bonds for these mortgages. So instead of having a direct gold standard the currency was secured by real estate. This currency was called Rentenmark. The Rentenmark was not legal tender but public offices were obliged to accept it. So the Rentenmark became a parallel currency while the Mark was supposed to recover.

In autumn 1923 inflation hit new heights and many shops flatly refused to accept federal paper money. This is where local emergency currencies come in. Most of them were backed by gold, real estate or foreign currency. The securities were provided by communities, local banks or businesses. Emergency money had largely substituted the

federal currency Mark. (Stocker 2022, p. 290 ff.) Current research states that local emergency currencies were the most important factor to stabilize the economy before the introduction of the Rentenmark². (Mußgnug 2023, p. 64) As to how many different types of emergency currencies there were: nobody knows. The collector Hans-Ludwig Grabowski compiled 14 volumes with over 500 pages each about emergency currencies in Germany. Nobody actually knows whether this is a complete overview or whether there are still unknown currencies. The main point is that Mises was right: if central banks are not independent, governments will abuse them to pay off debts. The salvation from hyper-inflation in Germany came not from the government but from private enterprise. In mid November the Rentenmark was officially introduced. In parallel the Reichsbank stopped printing money. That stabilized the exchange rate of the Mark internationally. This in turn synchronized the exchange rate between Rentenmark and Mark. In 1924 Germany and the allied powers agreed on the Dawes Plan which linked reparations to the economic capabilities of Germany. This was combined with bonds in foreign currencies for investments. In the same year the Reichsmark became the new currency which existed in parallel to the Rentenmark until 1948. (Hardach 1976, p. 37 ff.) Emergency currencies continued to exist until 1931. The main reason was the inability of the Reichsbank to exchange the emergency currencies for Reichsmarks. Although in

---

² To a modern reader this name seems confusing as “Rente“ is the German word for old age pension. The currency refers to “Rendite” which means interest as the guarantors received a dividend of 5%.

1923 a much more stable currency than the Mark, by 1924 emergency currencies were no longer popular as they varied in stabilities and there were forged banknotes in circulation. (Mußnug 2023, p. 76 ff.)

References:

1. Biess F. (2019). Republik der Angst. Eine andere Geschichte der Bundesrepublik. Rowohlt Verlag.

2. Hardach K. (1976). Wirtschaftsgeschichte Deutschlands im 20. Jahrhundert. Vandenhoeck Ruprecht Verlag.

3. Jones M. (2022). 1923 – Ein deutsches Trauma. Propyläen Verlag

4. Krings T. (2024). Wirtschaftsliberalismus – Wurzeln und Perspektiven. Kohlhammer Verlag

5. Mises L. (2023). Vom Wert der besseren Ideen. URL: <https://austrian-institute.org/de/essential/vom-wert-der-besseren-ideen/4-inflation>, 10/10/2024.

6. Mises L. (1978). Erinnerungen. Fischer Verlag.

7. Mußnug D. (2023). Das deutsche Notgeld 1919–1931. Lehmanns Media.

8. Scriba A. (2023). Hunger und soziales Elend. URL: <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/weimarer-republik/alltagsleben/hunger-und-elend>, 10/10/2024.

9. Stocker F. (2022). Die Inflation von 1923. FinanzBuch Verlag.

10. Wühle M. (2011). Geld- und Währungspolitik der Reichsbank 1875–1914. Der Transformationsprozess der deutschen Geldverfassung. Peter Lang Verlag.

**ЦІНИ НА ПРОДОВОЛЬЧІ ТОВАРИ
В УКРАЇНІ НАВЕСНІ 1918 р.
(ЗА ДАНИМИ АВСТРО-УГОРСЬКИХ
ТА НІМЕЦЬКИХ ПРЕДСТАВНИКІВ)**

Малиновський Борис Володимирович
*Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького (м. Черкаси)*
Малиновська Таїсія Володимирівна

У лютому 1918 р. країни Четверного союзу уклали з Українською Народною Республікою договір про мир і дружбу, а потім дві з чотирьох держав союзу – Австро-Угорщина й Німеччина – направили в УНР свої війська для допомоги в боротьбі проти більшовиків. Потрапивши в Україну, австро-угорські й німецькі офіційні представники (дипломати та армійці) вдалися до збору інформації про ситуацію в країні, зокрема, з'ясовували ринкову вартість продуктів харчування. Це мало першочергове значення, адже уряди Центральних держав мали намір закупити в Україні значну кількість харчових продуктів, сподіваючись таким чином подолати в своїх країнах гостру продовольчу кризу.

Характеризуючи ціни в УНР, представники Центральних держав зазначали кілька особливостей. Насамперед, підкреслювали дорожнечу. Так, сплативши в Херсоні за скромне замовлення («кава з тісточками») 2,5 рублі, Остап Луцький,

офіцер Легіону українських січових стрільців, 11 квітня 1918 р. записав у щоденнику: «такі тут ціни». Вартість продуктів дуже зросла порівняно із довоєнним часом. Приміром, за повідомленням до Відня австро-угорського спостерігача (11 березня 1918 р.), ціна пуду³ сала збільшилась з 3 рублів до 140.

Ціни мали відмінності в різних регіонах. «Чим далі всередину [країни] йде просування, тим сприятливіші ціни», – доповідав у середині березня 1918 р. один із австрійських спостерігачів. За даними німецького командування, наприкінці лютого на Волині поблизу фронту фунт⁴ хліба коштував 0,8, м'яса – 1,2, сала – 3,2, пуд цукру – 6 рублів, а в Прилуках (Полтавська губернія) за фунт хліба продавці просили 0,4–0,5 рублів, м'яса – 0,2, сала – 3, за пуд картоплі – 6 рублів.

Високими були ціни в столиці. «Тут [у Києві] хліб, що складається з невеликої кількості пшеничної й житньої муки, а переважно – з горохової та квасолевої, коштує 70 копійок за найменший російський фунт», – доповідав керівництву член Німецької делегації в Україні майор Теодор Міхеліс (12 березня 1918 р.). Значною була вартість продуктів і в місцевостях навколо столиці. У Гостомелі наприкінці лютого 1918 р., згідно з даними німецького командування, фунт хліба продавали за 0,8–0,9 рублів, фунт сала – за 4, пуд муки – за 20, пуд картоплі – за 6–7 рублів. В околицях Києва фунт хліба коштував 0,5 рублів, масла – 9, сала – 4, свинини – 2, яловичини – 1,3, картоплі – 0,1, чаю – 19 рублів.

---

³ Пуд = 16,38 кілограма.

⁴ Торговий фунт = 409 грам, аптекарський фунт = 358 грам.

Найбільше австро-угорських та німецьких посадовців цікавили ціни на збіжжя, адже Україна згідно з торговим договором мала до серпня 1918 р. продати Центральним державам мільйон тон зерна. Тут ціни також різнилися. Наприклад, у західній частині Подільської губернії у середині березня 1918 р. пшениця коштувала 12 – 15 рублів, жито – 7, ячмінь – 10, овес – 12. Вища ж вартість пуду зернових в країні дорівнювала станом на середину березня 18 рублям.

**ПРО ТОРГОВЕЛЬНОГО ПРЕДСТАВНИКА УСРР
У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ НА ПОЧАТКУ 1920-х рр.
МАТВІЯ ЛОМОВСЬКОГО**

Купчик Олег Романович

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

(м. Київ)

На початку 1920-х рр. Раднарком УСРР налагоджував торговельні відносини з європейськими країнами. З їх урядами укладались торговельні договори. У цих країнах засновувались торговельні представництва, які здійснювали експортно-імпортні операції. Їх роботою керували торгпреди. Серед них фаховістю вирізнявся торговельний представник УСРР у Чехословаччині Матвій Михайлович Ломовський.

Він народився 17 (30) квітня 1887 р. у селі Попівка Таврійської губ. (нині с. Смирнове Запорізької обл.). За іншими даними, народився 8 (21) грудня 1887 р. у Варшавській губернії Царства Польського (нині Республіка Польща) Російської імперії. З юнацьких років М. М. Ломовський долучився до революційного руху і перебував у лавах РСДРП (1904–1905), Соціалістичної єврейської робітничої партії (1905–1918). Після більшовицького перевороту вступив до РКП(б) (з 1919 року). Навчався у Московському комерційному інституті (в радянський період МІНГ ім. Г. В. Плеханова).

М. М. Ломовський протягом 1922–1923 рр. працював торгпредом УСРР в Чехословаччині. У 1923–1925 рр. він був торгпредом СРСР в Чехословаччині. Протягом 1925–1926 рр. працював адміністратором французького «Євробанк» (Banque Commerciale pour l'Europe du Nord – Eurobank), який знаходився у Парижі і належав радянському Держбанку. У 1925–1928 рр. був заступником торгпреда СРСР у Франції. Надалі працював заступником начальника закордонних операцій Наркомторгу СРСР. Зазнав «сталінських репресій». В 1937 р. був засуджений до 25-річного заслання, яке відбував спочатку у селищі Калач-на-Дону Сталінградської обл. (нині Волгоградська область РФ), потім у Карелії та Казахстані. Був реабілітований та звільнений. Помер 22 травня 1981 р. у Москві.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДОКУМЕНТІВ ФОНДУ Р-1777 ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТОРГСИНУ

Сухомлин Олександр Дмитрович

Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро)

Проблема функціонування системи «Торгсин» в УСРР, на відміну від решти республік СРСР, лежить не лише суто в економічній площині історії радянської торгівлі та модернізації радянської держави шляхом індустріалізації. Для України діяльність Торгсину є невід'ємною складовою епохи Голодомору, оскільки пов'язана з економічними причинами геноциду, історією повсякдення, стратегіями виживання, втратою родинної пам'яті тощо.

В Україні Торгсин загалом не обділений увагою дослідників: за останні два десятиліття з'явилися низка статей В. Марочка, М. Гороха, О. Мельничук, І. Шуйського, В. Танасюк та ін. Причому останніми чотирма у 2013–2021 рр. захищено кандидатські дисертації, присвячені обласним Чернігівській, Київській, Харківській та Всеукраїнській конторам відповідно. Поглиблене дослідження М. Гороха побачило світ у форматі ґрунтовної, і поки що єдиної в українській історіографії монографічної публікації з цієї теми (2020). Діяльність Торгсину на Дніпропетровщині досі майже не привертала увагу дослідників. Проте саме Дніпропетровська область посідала ключове місце у

загальносоюзному плані хлібозаготівель 1932 р., і належала до районів суцільної колективізації. Чи зумовило це сприятливі умови для «викачки» цінностей у населення через Торгсін?

Джерельна база з історії Торгсину на Дніпропетровщині є значно менш численною, ніж щодо інших областей. Архівні матеріали зосереджені у трьох основних фондах, а саме: ф. 4051 «Українське представництво Всесоюзного об'єднання по торгівлі з іноземцями (Українське представництво ТОРГЗІНу), м. Київ» Центрального державного архіву вищих органів влади та управління (174 од. зб., 1 опис), ф. Р-1777 «Дніпропетровська обласна контора Всесоюзного об'єднання торгівлі з іноземцями в СРСР «Торгзін», м. Дніпропетровськ» Державного архіву Дніпропетровської області (29 од. зб., 1 опис) та ф. 1161 «Запорізький універмаг Дніпропетровської обласної контори Всесоюзного об'єднання по торгівлі з іноземцями «Торгсін», м. Запоріжжя Дніпропетровської області» Державного архіву Запорізької області (16 од. зб., 2 описи).

Фонд Р-1777 є найменшим за обсягом серед аналогічних фондів інших обласних контор УСРР, являє собою рештки діловодного архіву Дніпропетровського відділення (згодом обласної контори) за 1932–1935 рр. і містить документи різних видів.

Інформаційно-публікаторські представлені листуванням з питань валютних переказів (тут відклалися й списки осіб на отримання переказів та їхні особисті заяви, справа 1), преїскурантами (друкованими та рукописними, спр. 27–29), заявами працівників (спр. 8).

Директивно-розпорядчі (організаційно-розпорядчі) документи включають накази і розпорядження, інструкції Всесоюзного об'єднання «Торгсин» (спр. 1, 12, 13 та ін.), книгу наказів куща №2 за другу половину 1933 р. (у 1932 р. усі магазини на території міста Дніпропетровського було поділено на два кущі), накази й чернетки наказів (спр. 21) керуючого обласною конторою директорам магазинів щодо валютних планів, кадрових питань (спр. 6, 21) тощо. У спр. 21 відклалися й особисті заяви співробітників. Документи цієї групи дають можливість дослідити повсякдення працівників у широкому розумінні.

Різноманітна *облікова документація* представлена досить чисельними інвентаризаційними відомостями товарів та актами переобліку (спр. 7, 8, 9, 11, 14, 15, які дають змогу реконструювати реальний асортимент товарів на прилавках Торгсину у м. Дніпропетровському), балансами (спр. 22–25, які є малоінформативними, оскільки подають лише узагальнену числову інформацію щодо фінансового обороту кущів та контори), ревізіями майна і обладнання деяких магазинів, списками співробітників на отримання продуктових пайків (справа 12), фрагментами штатних розписів куща №2 (справа 16), журналом реєстрації вихідних документів куща №1 (спр. 26). Останній дозволяє почасти заповнити інформаційну лакуну, пов'язану з відсутністю по цій групі магазинів книги наказів. Тогочасний засвідчувальний напис дає можливість датувати завершення діяльності Дніпропетровської обласної контори січнем 1936 р.

Цікавими та інформативними обліковими документами є фрагменти картотек: розрахункової з співробітниками магазинів на території міста за 1933 р. (спр. 19, 20); розрахункової з установами та організаціями (спр. 3); розрахункової з клієнтами за 1932 р. (спр. 4). Останні документи дають інформацію про персональний склад працівників магазинів, розмір їх заробітної плати. Крім того, на окремій сторінці перелічені опоряджувальні роботи, які проводилися у магазинах м. Дніпропетровського у січні 1933 р. тимчасово найнятими працівниками – облаштування прилавку, тимчасового приймального пункту дорогоцінних металів, ремонт пічки, побілка стін (спр. 19, арк. 382).

Збережений фрагмент розрахункової картотеки містить прізвища й адреси клієнтів Торгсину. До частини розрахункових карток підкріплені довіреності, якими їхні власники уповноважують третіх осіб отримувати у Торгсині продукти замість себе (спр. 4).

Яскравими зразками *звітної документації* є в річний звіт куща №2 (спр. 18, містить текстову описову частину про роботу Торгсину у 1933 р.) та оперативна звітність надходження валютних цінностей другого-четвертого кварталів 1933 р., зосереджена у спр. 11. Остання дає можливість дослідити потік надходження коштовностей до Торгсину залежно від економічної ситуації та інших факторів.

Таким чином, фрагментарна збереженість масиву документів у ф. Р-1777 створює необхідність комплексного залучення до дослідження джерел з двох інших згаданих вище архівних фондів, а також проведення евристичної роботи з фондами тогочасних місцевих партійних органів.

КОНТРАБАНДА АЛКОГОЛЮ В УКРАЇНІ

У XX – НА ПОЧАТКУ XXI ст.:

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Бойко Дарина Іванівна

Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро)

Контрабанда як соціальне явище існує вже багато століть і фактично являє собою діяльність окремих осіб або груп, що незаконно перевозять товари та цінності через кордони з метою отримання матеріальної вигоди або досягнення інших цілей.

Контрабанда алкоголю – це незаконне ввезення, вивезення або транспортування алкогольних напоїв з метою обійти митні або податкові закони. Вона зазвичай здійснюється для отримання прибутку, оскільки уникнення сплати податків і акцизів дозволяє продавати алкоголь за нижчою ціною або отримувати більший дохід.

Контрабанда алкоголю в Україні у XX ст. була тісно пов'язана з історичними, політичними та економічними обставинами, що впливали на країну. Це явище пройшло через кілька ключових етапів, кожен з яких мав свої особливості.

До Першої світової війни та революції 1917 р. Україна була частиною Російської імперії, а в західних регіонах – Австро-Угорської імперії. Контрабанда алкоголю у цей час була обмеженим явищем, але мала місце через кордони між різними імперіями та республіками, а також у внутрішній торгівлі.

Алкоголь, зокрема горілка, був значним джерелом прибутків для урядів, тому держава активно контролювала його виробництво і торгівлю.

Після революції 1917 р та громадянської війни в Україні радянська влада запровадила монополію на виробництво та продаж алкоголю. Однак це призвело до розвитку тіньового ринку, контрабанди та нелегального виробництва алкоголю.

Ще під час Першої світової війни Російська імперія запровадила «сухий закон» 1919–1925 рр., який продовжувався і в перші роки Радянського Союзу. Це значно підвищило рівень контрабанди алкоголю, оскільки попит на спиртне залишався високим, а законні шляхи його отримання були обмежені. Люди активно займалися нелегальним виробництвом і транспортуванням алкоголю як всередині України, так і через кордони з Польщею та іншими країнами.

У 1920-х рр., коли «сухий закон» було скасовано, алкогольна індустрія стала одним із важливих джерел доходів радянської держави. Однак під час сталінських репресій та Голодомору (1932–1933 рр.) контрабанда та нелегальне виробництво алкоголю залишалися на високому рівні через погіршення умов життя. Під час Другої світової війни контрабанда алкоголю зросла в окупованих нацистами регіонах, особливо з Польщі та Угорщини.

Після війни і до кінця існування Радянського Союзу контрабанда алкоголю з-за кордону була відносно обмеженою, оскільки всі економічні та торговельні процеси в основному контролювалися державою. Однак у внутрішньому ринку

контрабандою вважалось нелегальне виробництво міцних напоїв у домашніх умовах. Радянський уряд активно боровся з самогонварінням, але це не зупиняло населення.

У 1985 р. радянський лідер Михайло Горбачов розпочав так звану «антиалкогольну кампанію», яка мала на меті зниження рівня споживання алкоголю. Вона призвела до масового дефіциту алкоголю в державних магазинах, через що контрабанда та самогонваріння знову набули значних масштабів. Люди не лише виробляли алкоголь вдома, але й активно контрабандували його через кордони з сусідніми країнами, зокрема Польщею та Румунією.

На початку 1990-х рр., після розпаду Радянського Союзу, Україна зіштовхнулася з економічною кризою. Це знову створило сприятливі умови для контрабанди алкоголю. Через відкриті кордони з європейськими країнами та відсутність ефективного контролю, контрабанда алкоголю різко зросла.

У 2000-х рр. контрабанда алкоголю в Україні була серйозною проблемою, що мала значний вплив на економіку країни та державні надходження. Ця діяльність була поширена через кілька основних причин:

1. Високі акцизи та податки на алкоголь. У цей період уряд України поступово підвищував акцизи на алкогольні напої з метою збільшення бюджетних надходжень та боротьби зі зловживанням алкоголем. Однак це створило значний розрив між цінами на легальний алкоголь та продукцією, яка ввозилася нелегально. Контрабандисти використовували це для ввезення

дешевого алкоголю з країн із нижчими податками, таких як Молдова, Білорусь, Росія, Польща та інші сусідні держави.

2. Кордони з Європейським Союзом. Після розширення Європейського Союзу в 2004 році Україна отримала спільні кордони з країнами ЄС (Польща, Угорщина, Словаччина), що сприяло збільшенню масштабів контрабанди алкоголю. Алкогольні напої перевозилися нелегально через кордони, використовуючи різні методи, від приховування товарів у транспортних засобах до підробки документів.

3. Корупція та слабкий контроль. Неefективність митних служб і корупція на різних рівнях державних органів також сприяли розвитку контрабанди. Митники і прикордонники часто закривали очі на нелегальні схеми, що дозволяло контрабандистам уникати відповідальності.

Отже, контрабанда алкоголю в Україні у ХХ столітті була значною соціально-економічною проблемою, що виникла через високі акцизи на алкоголь, корупцію, слабкий митний контроль та економічну нестабільність, які переживала країна. Від «сухого закону» у період Першої світової війни та ранніх років СРСР до антиалкогольної кампанії Горбачова, незаконне виробництво і ввезення алкоголю стали реакцією на державне регулювання та високі акцизи. Контрабанда алкоголю була частиною тіньової економіки, яка існувала в умовах дефіциту, репресивної політики та слабого контролю. Це явище не лише підривало економічні інтереси держави, але й становило загрозу здоров'ю населення через поширення неякісної продукції.

КОНТРАБАНДА ЛІСУ В УКРАЇНІ У ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ

Левченко Єгор Олегович

Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро)

Запорожченко Юлія Василівна

Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро)

Контрабанда залишається давнім соціальним явищем, що полягає в нелегальному переміщенні товарів чи ресурсів через кордони з метою здобуття фінансової вигоди або інших цілей. Однією з її форм є незаконна діяльність, пов'язана з вирубкою, транспортуванням або вивезенням деревини, яка спрямована на обхід державних регуляцій і податків, що дає змогу отримати суттєві доходи. В Україні це явище стало серйозною проблемою, особливо через високу вартість лісоматеріалів на міжнародних ринках і стратегічне значення лісових ресурсів для національної економіки.

Контрабанда лісу в Україні впродовж ХХ століття була тісно пов'язана з історичними, політичними та економічними обставинами, що впливали на країну. Це явище пройшло через кілька ключових етапів, кожен з яких мав свої особливості.

До Першої світової війни та початку української революції в 1917 року, частина українських земель перебували у складі Російської імперії, а в західних регіонах – Австро-Угорської імперії. В цей час великі ліси Карпат та Полісся мали значний

економічний потенціал, тому уряди контролювали їх вирубку. Однак незаконні рубки та контрабанда лісу через кордони були рідкісними через жорсткий нагляд і строгі митні правила. Лісова промисловість перебувала під державним контролем, і будь-які спроби нелегальної вирубки суворо каралися.

В часи національно-демократичної революції та більшовицькими навалами, контроль над лісовими ресурсами послабився. Однак, в 1920-ті рр Радянський Союз намагався централізувати управління природними ресурсами, в тому числі й лісом. Утім, Голодомор і репресії 1930-х рр., особливо в Україні, спричинили значне зростання незаконних рубок лісу для виживання. Люди використовували ліс як паливо та матеріал для будівництва, не маючи інших доступних ресурсів. Нелегальна торгівля деревиною через кордони західних регіонів України з Польщею та Угорщиною також мала місце.

Під час Другої світової війни незаконна вирубка лісу та контрабанда збільшились, оскільки багато територій України було окуповано. Контроль над природними ресурсами послабився, і різні сторони конфлікту використовували ліс для забезпечення військових потреб та побутових потреб місцевого населення. Особливо актуальним це стало в Карпатах, де лісовий ресурс був стратегічно важливим.

Після закінчення війни та відновлення радянського контролю на більшості територій України, контрабанда лісу значно зменшилась завдяки суворому державному нагляду. В радянський період лісове господарство перебувало під жорстким державним контролем, і незаконні вирубки або експорт лісу

фактично були мінімальними, оскільки уряд жорстко регулював всі економічні процеси. Однак, в окремих випадках нелегальна вирубка на місцевому рівні все ж мала місце, але це не набувало масового характеру.

На початку 1990-х рр., після розпаду Радянського Союзу, Україна зіткнулася з економічною кризою, яка створила сприятливі умови для розвитку нелегальної торгівельної діяльності, включаючи контрабанду лісу. Відсутність ефективного державного контролю, корупція і нестабільна економічна ситуація призвели до зростання кількості нелегальних вирубок та експорту деревини за кордон. Найбільш постраждали від цього Карпати, де масова вирубка лісу призводила до екологічних катастроф і погіршення стану навколишнього середовища.

У 2000-х рр. проблема контрабанди лісу набула особливої гостроти. Це було зумовлено кількома ключовими факторами:

1. Економічна вигода та високий попит на деревину. Українські ліси, особливо цінні породи дерев, користувалися великим попитом на міжнародному ринку. Це спонукало місцеві угруповання до нелегальної вирубки та вивезення лісу, оскільки ціни на деревину значно перевищували доходи від інших видів діяльності.

2. Кордони з Європейським Союзом. Після розширення Європейського Союзу в 2004 рр. Україна отримала спільні кордони з Польщею, Угорщиною та Словаччиною. Це полегшило контрабанду лісу через міжнародні кордони, оскільки лісоматеріали часто перевозилися нелегально під виглядом інших товарів.

3. Корупція та слабкий контроль. Корумповані митні органи та прикордонники часто закривали очі на нелегальні схеми експорту лісу, що дозволяло значним партіям деревини безперешкодно покидати країну. Відсутність належної державної політики збереження лісових ресурсів також сприяла розвитку цього явища.

Ситуація набула серйозної уваги після створення в Україні у 2021 р. *Бюро економічної безпеки* (далі – БЕБ). Цей новий орган отримав завдання забезпечувати контроль за економічними злочинами, включаючи незаконний експорт і контрабанду лісу. Завдяки діяльності БЕБ, виявлення випадків нелегальної вирубки та контрабанди деревини стало систематизованим, а митний і податковий контроль було посилено. Однією з основних цілей БЕБ є зменшення економічних втрат держави та екологічних ризиків, пов'язаних із неконтрольованою вирубкою лісів. Втім, боротьба з корупцією та вдосконалення механізмів міжнародної співпраці все ще залишаються ключовими викликами в цій сфері.

Таким чином, контрабанда лісу в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. була значною проблемою, що виникла через слабкий державний контроль, корупцію та економічну нестабільність. Незаконна вирубка і контрабанда деревини стали реакцією на відсутність ефективної державної політики збереження природних ресурсів. Це явище мало негативні наслідки як для економіки країни, так і для її екологічної безпеки, оскільки масова вирубка призводила до деградації екосистем та збільшення ризиків природних катастроф.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАКУПІВЕЛЬ І ПОСТАЧАННЯ ЗА СИСТЕМОЮ ЛЕНД-ЛІЗУ В СРСР

Фрадинський Олександр Анатолійович

Хмельницький національний університет (м. Хмельницький)

На початку війни усі питання щодо проведення радянських закупівель у США здійснювалися за допомогою Амторгу (Amtorg Trading Corporation) – радянсько-американського акціонерного товариства, створеного у Нью-Йорку у 1924 року у якості торгового представництва, посередника між радянськими об'єднаннями американським бізнесом. Структурно Амторг складався із 6 відділів: адміністративного, експортного, імпортного сільськогосподарського, фінансового і економічного, а його штатна структура коливалася у різні роки від 350 до 500 співробітників, які командувалися у США від своїх радянських зовнішньоторговельних об'єднань для здійснення експортно-імпортних операцій. Хоча не слід виключати, що серед співробітників Амторгу могли бути професійні радянські розвідники, які сповна використовували можливості (переміщення по країні, зустріч з широким колом осіб), що відкривалися перед ними в силу специфіки діяльності радянського торгового представництва.

Вже із самої структури Амторгу та його кадрового наповнення зрозуміло, що успішна діяльність цієї установи була можливою лише за умов мирного життя. А коли завдання стоїть у відборі та оперативній закупівлі і доставці в СРСР озброєнь,

військового спорядження, стратегічних матеріалів, то тут необхідні, в першу чергу, військові представники, які краще розуміються на потребах воюючої армії та тактико-технічних показниках військової техніки. Не дивлячись на самовіддану роботу представників Амторгу з питань напрацювання основних засад організації закупівель за умов воєнного часу, розробки нових логістичних маршрутів, стало зрозумілим що радянською стороною необхідно створювати новий спеціальний орган, який був би більш ефективним у сфері ленд-лізу.

21 лютого 1942 р. народний комісар зовнішньої торгівлі СРСР А. Мікоян звернувся з доповідною запискою на ім'я Й. Сталіна та В. Молотова з приводу доцільності створення у США Урядової закупівельної комісії. У ній було зазначено, що Амторг, який здійснює організацію поставок із США в СРСР, юридично є американським господарським товариством із чого впливає багато ускладнень в його роботі. Окрім того, за надані послуги Народний комісаріат зовнішньої торгівлі (НКЗТ) повинен сплачувати йому комісійну винагороду, яка, у свою чергу, оподатковується відповідно до американського законодавства, що призводить до втрати кількох сотень тисяч доларів США на рік. Тому, вважається на доцільне створити на основі апарату Амторгу Урядову закупівельну комісію (УЗК), яка б керувала здійсненням поставок із США. Окремо наголошувалося, що представники США, задіяні в програмі ленд-лізу, неодноразово висловлювалися за організацію та включення в систему ленд-лізу радянської комерційної установи, створеної на державному рівні.

Урядовій закупівельній комісії доручалося здійснювати в США закупівлі, розміщувати замовлення та укладати інші операції комерційного, фінансового і транспортного характеру як з урядовими органами і організаціями, так і з приватними фізичними і юридичними особами. Робота комісії проводилася під контролем наркома НКЗТ.

У складі УЗК було створено більш ніж 30 галузевих відділів до складу яких входили військові представники НКЗТ. Основними відділами, окрім тих, що займалися поставками різних видів озброєнь, в УЗК були: промислових установок, електросилового обладнання, станків та інструментів, ковальсько-пресового обладнання, металів, автотракторний, хімікатів, зв'язку, нафтопродуктів, залізничного обладнання і матеріалів. Центральний офіс УЗК знаходився у Вашингтоні, а ряд її представництв та філіалів розміщувалися у ключових, з огляду на закупівлю та логістику, містах США і Канади – Нью-Йорку, Сіетлі, Балтіморі, Філадельфії, Портленді, Такомі, Фербенксі, Лос-Анжелесі, Сан-Франциско, Маямі, Монреалі, Ванкувері.

Про вагомість ролі та значення роботи персоналу УЗК свідчить указ Президії Верховної Ради СРСР «Про нагородження орденами і медалями працівників Закупівельної комісії СРСР в США» від 16 грудня 1944 р., яким за свою роботу на ниві організації ленд-лізу були відзначені як військовослужбовці, так і цивільні співробітники УЗК: орденами – 110 осіб, медалями – 50 осіб.

У 1942–1943 рр. УЗК очолював генерал-майор авіації Беляєв О. А., а протягом 1943–1945 рр. його замінив генерал-

лейтенант інженерно-авіаційної служби Руденко Л. Г., уродженець м. Катеринослава (зараз – м. Дніпро). УЗК було ліквідовано у грудні 1948 р. постановою Ради Міністрів СРСР.

Для контролю процесів приймання та відправки військових вантажів УЗК додатково створила апарати уповноважених по портах Західного і Східного узбережь США і Канади, які тісно взаємодіяли із морськими офіцерами Відділу конвойної служби ВМС СРСР у США. Цей відділ було створено з метою забезпечення поставок від протидії зі сторони ворожих військово-морських та військово-повітряних сил, на обидвох узбережжях США, до його складу входили радянські військово-морські офіцери, в обов'язки яких входила взаємодія і координація бойової роботи по охороні торгових суден між американськими та радянськими військовослужбовцями. За штатом, станом на лютий 1944 р., до цього відділу входило 12 радянських військово-морських офіцерів.

Очолювали Відділ конвойної служби в період 1942–1944 років капітан 1-го рангу (згодом контр-адмірал) Пітерський М.О. та у період 1944–1945 рр. – капітан 1-го рангу Сендик Й. М. (уродженець міста Києва, який зробив значний науковий внесок у розвиток гідрографії та дослідження Арктики). Зона відповідальності відділу була поділена на порти Західного (Тихоокеанського) та Східного (Атлантичного) узбережжя, за кожним із яких закріплювався старший офіцер радянського Військово-морського флоту.

**ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ
МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ БЛОКІВ
ТА ЇХ ВПЛИВ НА СВІТОВУ ТОРГІВЛЮ**

Покотило Марина Юріївна

Державний університет “Житомирська політехніка”

(м. Житомир)

Лісова Ілона Валентинівна

Державний університет “Житомирська політехніка”

(м. Житомир)

Міжнародні торговельні блоки – це певні об’єднання кількох країн, що укладають угоди про взаємовигідну торгівлю між собою. Зазвичай держави дотримуються одного або декількох угод що стосуються податків, тарифів та торгівлі. Звісно, що торгові блоки мають свої певні політичні цілі і є великою рушійною силою сучасної світової економіки. Варто зазначити, що існує декілька видів торговельних блоків: зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний та валютний союз.

В історичному аспекті поняття «торговельних блоків» бере свій початок ще з колоніальної ери, коли держави налагоджували між собою торговельні мережі, які базувались на залежності колоній від метрополій. Колонії свого часу були дуже важливим показником могутності держави, адже мали на мету повну економічну експлуатацію держави на свою користь.

Проте найбільший розвиток торговельних блоків та їх формування припало на ХХ ст.

Початковим етапом є перша половина ХХ ст. Визначними подіями, що певним чином вплинули на торговельні відносини, стали Перша світова війні та Велика депресія. Війна змушувала країни об'єднуватись у коаліції не тільки для економічних, та політичних цілей, а ще для захисту своїх територій. У свою чергу, Велика депресія посилила політику протекціонізму, призвела до девальвації валют та змінила структуру економіки.

Наступним періодом є друга половина ХХ століття. Після руйнівних наслідків Другої світової війни країни починають розбудовувати свою економіку та відновлювати міжнародну торгівлю, що стимулювало процес формування нових торговельних блоків за новими правилами. Яскравим прикладом є НАФТА (США, Канада та Мексика), АСЕАН (об'єднує країни Південно-Східної Азії) та Меркосур (Бразилія, Аргентина, Парагвай, Уругвай).

Якщо розглядати дані торговельні блоки у контексті впливу на світову торгівлю, то Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА) призвела до значного збільшення обсягів торгівлі між США, Канадою та Мексикою. З 1993 р. до 2017 р. експорт американських товарів до країн-партнерів по НАФТА зріс зі 142 до понад 524 млрд дол. США – тобто майже на 370%. Проте наразі USMCA замінила Північноамериканську угоду про вільну торгівлю та має за мету модернізацію торговельних

відносин між країнами-учасниками, із акцентом на цифровій торгівлі, інтелектуальній власності, автомобільній промисловості та інших ключових питаннях.

Звичайно, що характеризуючи формування торговельних блоків в історичному контексті, не можливо оминати переваги та недоліки, які виникають при їх створенні (табл. 1).

Таблиця 1

**Переваги та недоліки торговельних блоків
у міжнародному бізнесі та торгівлі**

	Переваги		Недоліки
Збільшення торгівлі	<p>Зменшуючи бар'єри для торгівлі, такі як тарифи та квоти, країни-члени можуть вільніше торгувати одна з одною, що може збільшити обсяг торгівлі та сприяти економічному зростанню. Це може бути особливо корисним для невеликих країн, які можуть не мати достатньої переговорної сили для самостійного укладення вигідних торгових угод з більшими країнами</p>	Перенаправлення торгівлі	<p>Відбувається, коли країни-члени переміщують свою торгівлю з країн, що не є членами, до країн-членів, навіть якщо країни, що не є членами, є більш ефективними виробниками. Це може призвести до неефективності та втрати можливостей для країн, які не входять до складу торгового блоку, що може завдати шкоди їхнім економікам</p>

Економія від масштабу	<p>Торговельні блоки також можуть сприяти економії за рахунок масштабу.</p> <p>Об'єднуючи ресурси та досвід, країни-члени можуть досягти ефекту масштабу виробництва та розподілу. Це може призвести до зниження витрат, що може зробити країни-члени більш конкурентоспроможними на світовому ринку, а також привести до збільшення спеціалізації</p>	Підвищена залежність	<p>Торгові блоки також можуть призвести до збільшення залежності від країн-членів.</p> <p>Зосереджуючись на торгівлі з країнами-членами, країни, що не є членами, можуть стати надмірно залежними від цих країн щодо імпорту та експорту. Це може зробити їх вразливими до економічних і політичних потрясінь усередині торгового блоку, що може негативно вплинути на їхні економіки</p>
Політичне співробітництво	<p>Працюючи разом над питаннями торгівлі, країни-члени можуть зміцнювати довіру та налагоджувати тісніші політичні зв'язки.</p> <p>Це може призвести до розширення співпраці в інших сферах, таких як безпека, захист навколишнього середовища та культурний обмін</p>	Втрата національного суверенітету	<p>Торгові блоки також можуть призвести до втрати національного суверенітету.</p> <p>Приєднавшись до торговельного блоку, країнам, можливо, доведеться поступитися блоку частиною свого контролю над торговельною політикою. Це може обмежити їхню здатність переслідувати власні економічні інтереси та призвести до напруженості всередині блоку</p>

Отже, міжнародні торговельні блоки відіграли значну роль у формуванні сучасної світової економіки, пройшовши шлях від колоніальних торгових мереж до складних економічних об'єднань. Баланс між перевагами та недоліками торговельних блоків залишається ключовим питанням у міжнародній торгівлі та економічній політиці.

ІСТОРІЯ ТОРГІВЛІ ТА ТОРГОВИХ ЦЕНТРІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА У 1970–1990-х рр.

Бендус А. І.

ЗВО “Університет Короля Данила” (м. Івано-Франківськ)

Розумович Н. Ф.

ЗВО “Університет Короля Данила” (м. Івано-Франківськ)

Без торгівлі неможливо уявити життя, адже, як відомо, вона є двигуном прогресу. Мова не тільки про обмін продукцією, торгівля – це особливий культурний вимір та порядок суспільних відносин. Розквіт торговельних відносин змусив продавців під творчим кутом подивитися на свої крамниці та прилавки.

У центрі Івано-Франківська на вул. Дністровській, 5 в 1977 р. розпочалося проектування критого ринку у вигляді цирку. Автором початкової концепції ринку став архітектор Броніслав Мартин. За його задумом, це мала бути типова квадратна споруда, але вона не отримала схвалення ні з погляду об'єму, ні стосовно своєї містобудівної цінності. Тому архітектор Зеновій Давидюк спільно з колегами із Львівської політехніки запропонував проект ринку круглої форми, що нагадувала

будівлю цирку чи театру. Вперше було використано 80-метрові у діаметрі опорні конструкції нижнього ярусу і 18-метрові складки для верхньої частини. Загальна площа споруди становить 4500 м², а діаметр купола – 78 метрів.

Новий ринок урочисто відкрили у березні 1989 р., який міг похвалитися добре обладнаними торговими місцями й камерами зберігання. Тут за невелику оплату надавали в оренду спецодяг, торговий інвентар, ваги, холодильні камери. При ринкові діяли й державні торгово-закупівельні підприємства, яким селяни за бажанням могли здати свою продукцію. Власні вироби на ринку представили й кооперативи, колгоспи і перші місцеві підприємці.

У жовтні 1959 р. в колишньому пасажі Гартенбергів відкрили Станіславський універсальний магазин (СТУМ), згодом – ЦУМ (Центральний універсальний магазин). Покупцям тут пропонували найрізноманітніші вироби: посуд, господарські товари, одяг, іграшки, та встановили автомати для газованої води.

З 1972 р. тут запрацював магазин «Дитячий світ», який досі займає помітне місце у спогадах дитинства багатьох іванофранківців. «Дитячий світ» розташовувався у будівлі пасажу Гартенбергів до 1990 р., а потім приміщення передали обласному управлінню архітектури та містобудування.

Івано-Франківський центральний універмаг «Прикарпаття» відкрили навесні 1971 р., який став першим у місті закладом торгівлі з самообслуговуванням і займав солідну площу – понад три тисячі квадратних метрів. Планували, що річний оборот центрального універмагу становитиме 15 мільйонів карбованців. Там працювали відділи верхнього одягу, білизни й трикотажу,

взуття, побутової хімії, посуду й подарунків, де був великий вибір продукції народних майстрів. Проте товар у своїй більшості був однотипним і шаблонним. Але відкриття нового універмагу, очевидно, стало великою подією для міста, бо відвідувачів у його торгових залах не бракувало.

У кінці 1970-х рр. в Івано-Франківську збудували торговий центр «1000 дрібниць», де продавали різноманітні промислові та господарські товари. Часом тут «викидали» хороший посуд і дуже модні в ті часи кришталеві вази та фужери, які були окрасою кожного серванта. За таким дефіцитом негайно вишиковувалися черги. Згодом будівлю викупило ЗАТ «Гаразд Україна» і, провівши реконструкцію, перетворило на критий промисловий ринок. Довкола цього приміщення власники фірми пізніше спорудили ще кілька торгових комплексів.

У 80-х рр. минулого століття дуже відомим був також магазин «Кооператор», де продавали м'ясо, ковбаси та інші продукти. Вважалося, що саме тут можна придбати найсмачніші тоненькі копчені ковбаски, які моментально зникали з прилавків. Любителі солодкого прямували до «Прикарпатського короваю», який відкрили в 1985 р. Найбільший успіх мали булочки з різними начинками, які покупці називали «малютками». Торти «Чорнослив», «Перлина» та «Горянка», рецепти яких розробили спеціально для «Прикарпатського короваю», одразу стали улюбленими для багатьох івано-франківців.

Однак з другої половини 1980-х ситуація з торгівлею у місті, та й у державі загалом, почала стрімко погіршуватися. В умовах попиту, який усе менше задовольнявся, люди періодично

починали скуповувати навіть звичайні, недефіцитні продукти. Так у 1988 р. сталося з цукром, який буквально «змітали» з полиць. Але ні талони, ні інші заходи не вирішили проблему наростання дефіциту. Лише відмова від соціалістичної системи планування і перехід до ринку дуже швидко наповнив полиці магазинів розмаїттям товарів. Але до радянської торгівлі це вже не має стосунку.

Отже, торговельна діяльність є важливим сектором національної економіки в Україні, що охоплює як внутрішню, так і зовнішню торгівлю. Держава відіграє регулюючу роль у торговельній діяльності, забезпечуючи дотримання відповідних правових норм та захищаючи права всіх учасників ринку.

МУЗЕЙ МИТНОЇ СПРАВИ УМСФ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ

Ченцов Віктор Васильович

Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро)

Григораш Ольга Вікторівна

Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро)

Академія митної служби України була відомчим закладом освіти. Завдяки тривалій плідній співпраці з митними органами до Академії передавалися зразки документів, фотографій, елементів контрабандної та контрафактної продукції, вилучені працівниками митних установ під час проведення процедур митного контролю внаслідок порушення правил перевезення товарів через митний кордон.

На основі зібраних експонатів у 2011 р. в Академії митної служби був відкритий Музей митної справи, який постійно поповнювався новими експонатами.

Сьогодні Музей історії структурно включає декілька експозицій, присвячених:

- історії торгівлі та митної справи в Україні;
- протидії контрабанді та порушенню митних правил;
- історії митної служби незалежної України (1991–2024 рр.).

На різних поверхах Університету презентуються також інші експозиції: «Уніформи митників країн світу», «Банкноти та монети країн світу» (у складі «Банкноти світу» й «Історія країн у монетах») та «Україна. Валюта», «Історія Німеччини ХХ ст. у банкнотах».

Музей митної справи УМСФ є унікальним в Україні. Після тривалих перемовин у вересні 2023 р. єдиний в Україні музей митної справи набув членства у Міжнародній асоціації митно-податкових музеїв.

International Association of Customs/Tax MuseumsI (IACM) – Міжнародна асоціація митно-податкових музеїв заснована у 1993 р. у Данії.

Метою Асоціації є збереження та підтримка багатой митної спадщини у світі, яка дуже швидко змінюється.

За останні двадцять років людство стало свідком величезних змін у роботі службовців митних та податкових органів, особливо в Європейському Союзі. І хоча доцільність упровадження таких змін не підлягає обговоренню, Асоціація підкреслює важливість збереження історії розвитку системи до впровадження у неї змін.

Сьогодні членами Асоціації є музеї з більш ніж 20 країн, членство не обмежується Європейським Союзом: Австрія, Бельгія, Великобританія, Китай (КНР), Чехія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Угорщина, Ісландія, Ірландія, Італія, Литва, Люксембург, Нідерланди, Португалія, Республіка Корея, Словаччина, Швейцарія, США.

Університет взяв участь у Генеральній Асамблеї Асоціації двічі. Крім засідання загальних зборів, проводиться щорічна конференція за оголошеною темою.

Так, у 2023 р. Університетом представлено доповідь на тему «Пріоритет захисної чи фіскальної функції? Історична ретроспектива митних інституцій» (проректор з навчальної роботи УМСФ Євген Гармаш), а у 2024 р. – доповідь на тему «Партнерські проекти у розвитку музею» (начальник відділу міжнародних зв'язків Ольга Григораш та завідувач кафедри історії та теорії держави і права Олег Морозов).

Завдяки плідній співпраці з Асоціацією Університет має можливість представляти музей у різних країнах. Так, професором Олегом Морозовим підготовлено статтю про особливості колекції музею митної справи УМСФ, яка була опублікована в осінньому випуску журналу податкової служби Кореї.

Університет працює над розширенням і вдосконаленням колекції та можливістю представити її для поціновувачів в усьому світі.

КОНТРАБАНДА ЗБРОЇ В УКРАЇНІ У ХХІ ст.:

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Дегтярьов Єгор Олексійович

Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро)

Контрабанда як соціальне явище існує вже багато століть і фактично являє собою діяльність окремих осіб або груп, що незаконно перевозять товари та цінності через кордони з метою отримання матеріальної вигоди або досягнення інших цілей.

Контрабанда зброї – незаконне перевезення, приховування, купівля або продаж зброї, боєприпасів, військової або спецтехніки, а також інших предметів військового призначення через кордон або в межах країни. Вона зазвичай здійснюється для отримання прибутку. Контрабанда зброї розглядається як тяжкий злочин з кількох причин. По-перше, це пов'язано з безпекою суспільства, оскільки незаконний обіг військового обладнання може призвести до збільшення злочинності та загрози національній безпеці. По-друге, це стосується міжнародних відносин, оскільки контрабанда зброї може порушити домовленості та угоди між країнами. Звинувачення в контрабанді зброї також дуже тяжке через жорсткі кримінальні покарання, які можуть бути накладені на обвинуваченого. Згідно з ККУ, особа, звинувачена в контрабанді зброї, може бути позбавлена волі на строк від 5 до 12 років, з конфіскацією майна та іншими додатковими санкціями.

Контрабанда зброї в Україні у ХХІ ст. була тісно пов'язана з історичними, політичними та економічними обставинами, що впливали на країну. Це явище пройшло через кілька ключових етапів, кожен з яких мав свої особливості.

Контрабанда зброї в Україні до 2014 р. була серйозною проблемою, що впливала на національну безпеку та стабільність у регіоні. Після розпаду СРСР Україна успадкувала значні запаси зброї та військової техніки, що стало одним з факторів розвитку нелегальної торгівлі зброєю. Відсутність належного контролю над військовими арсеналами та корупція серед чиновників сприяли поширенню незаконної торгівлі зброєю. Україна була транзитною державою для постачання зброї в інші конфліктні регіони, особливо в країни Близького Сходу та Африки.

Після 2014 р. контрабанда зброї в Україні набула нових масштабів і значно посилилася внаслідок військових дій на сході країни. Анексія Криму Росією та початок збройного конфлікту на Донбасі призвели до значної мілітаризації регіону та зростання кількості зброї в обігу. Нелегальна торгівля зброєю стала серйозною проблемою як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні. Складна ситуація на фронті, втрата контролю над частиною державного кордону, а також велика кількість зброї, що перебувала в зоні бойових дій, сприяли зростанню обсягів контрабанди. Зброя, яка використовувалася в конфлікті, потрапляла на чорний ринок і поширювалася як всередині країни, так і за її межами. Це включало як легку стрілецьку зброю, так і вибухові матеріали. Проблему посилювали добре організовані кримінальні угруповання, які займалися контрабандою через слабо контрольовані ділянки

кордону, зокрема на сході України. Україна стала важливою транзитною точкою в нелегальній торгівлі зброєю для міжнародних кримінальних мереж. Попри заходи, які вживалися українськими силовими структурами, зокрема посилення контролю на блокпостах і кордонах, проблема залишалася актуальною. Це створювало загрозу для внутрішньої стабільності, сприяло зростанню рівня злочинності, а також впливало на безпеку в Європі та за її межами. На тлі подій які відбувалися на сході України був зареєстрований проект закону «Про цивільну зброю і боєприпаси» (№ 1135-1).

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року проблема контрабанди зброї значно загострилася. Війна призвела до величезної мілітаризації українського суспільства, широкого поширення зброї, як серед цивільного населення, так і в армійських структурах, що ускладнило контроль над її обігом. Значна кількість зброї, яка постачається Україні від міжнародних партнерів для захисту від агресії, стала потенційною метою для нелегальної торгівлі. Крім того, частина військових запасів, захоплених або залишених на полі бою, могла потрапити на чорний ринок.

Проблему посилили такі чинники:

Активна мілітаризація регіону – у зонах бойових дій і поблизу лінії фронту велика кількість зброї перебуває в обігу, що ускладнює її контроль та облік.

Нелегальні збройні угруповання – конфлікт на Донбасі та війна сприяли активізації організованих злочинних мереж, які займаються торгівлею зброєю, як всередині України, так і на міжнародному рівні.

Посилення міжнародного тиску – міжнародна спільнота занепокоєна можливістю потрапляння сучасної зброї на чорні ринки, що могло б дестабілізувати ситуацію в інших регіонах світу.

Український уряд і міжнародні партнери докладають значних зусиль для контролю за обігом зброї, включаючи посилення прикордонного контролю, моніторинг постачання військової допомоги та координацію дій з міжнародними організаціями. Однак, в умовах активних бойових дій, ризики контрабанди залишаються високими, що становить загрозу як для безпеки України, так і для міжнародної спільноти.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЧОРНОМОРСЬКОГО ЗЕРНОВОГО КОРИДОРУ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (ДОСВІД 2022–2024 рр.)

Куцька Олеся Миколаївна

*Національна академія сухопутних військ
ім. гетьмана Петра Сагайдачного (Львів)*

Кмін Анастасія

*Національна академія сухопутних військ
ім. гетьмана Петра Сагайдачного (Львів)*

Пропонуємо розглянути період дії так званих «зернового» (22 липня 2022 – 17 липня 2023 рр.) та «морського», що став (за цілями) продовженням попереднього, (серпень 2023 р. – по теперішній час) коридорів.

Передісторія. З початком широкомасштабного вторгнення російської федерації (рф) на територію України наприкінці

лютого 2022 року під окупацію чи контроль російських збройних сил потрапили узбережжя Азовського та Чорного морів, що спочатку унеможливило, а згодом обмежило використання нашою державою морських торговельних шляхів. Це стосується й одного з найбільших українських морських терміналів – «Одеського морського торговельного порту», який є єдиним в нашій країні, що здатний приймати судна типорозміру контейнеровозів «Панамакс».

Водночас підкреслимо, що за даними «FAO» – продовольчої та сільськогосподарської організації ООН – Україна входить до числа ключових експортерів зерна світу. Проте агресія росії проти нашої країни стала одним із чинників стрімкого зростання світових цін на продукти харчування і, як наслідок, прогнозів можливого голоду в країнах Африки, Азії та Латинської Америки (найбільш залежних від імпорту сільськогосподарської продукції). Таким чином, з точки зору безпеки мореплавства та продовольства виникла проблема глобального масштабу, до вирішення якої протиборчі сторони у війні (в силу низки об'єктивних і суб'єктивних причин) були на той час не готові. А отже існувала потреба долучення до її розв'язання як окремих зацікавлених країн, так і міжнародних інституцій.

Календар подій. Переговори за підтримки ООН щодо «зернового коридору» в Чорному морі розпочалися в травні 2022 р., а 22 липня цього ж року була підписана «Чорноморська зернова ініціатива». Що важливо, тоді підписали дві угоди: між росією й ООН та між Україною й ООН (в обох випадках за участі

Туреччини, президент якої був чи не єдиним лідером НАТО, який підтримував відкриті відносини з президентом рф). За цими документами сторони угоди взяли на себе зобов'язання не нападати та не створювати загрози будь-якому судну чи цивільним кораблям, які беруть участь у діях, передбачених угодою. За угодою Україна і росія мали створити безпечне середовище навколо портів Одеса, Чорноморськ і Південний. Тоді ж з представників сторін-підписантів було створено Спільний координаційний центр та інспекційні групи з перевірки суден при вході/виході з Турецьких проток. Строк дії домовленостей визначався 120 днів, Він мав автоматично продовжуватись на той самий період, якщо не буде заперечень з боку сторін.

Проте росія неодноразово порушувала домовленості так званого «зернового коридору»: обстрілювала портову інфраструктуру, відмовлялась проводити або затримувала інспекції суден тощо. Водночас офіційний Кремль неодноразово погрожував вийти з угоди, що й зробив в односторонньому порядку, повідомивши про це сторін-підписантів 17 липня 2023 р. А через два дні міністерство оборони рф оголосило, що з 20 липня всі судна, що прямують Чорним морем до українських портів, вважатимуться потенційними перевізниками вантажів військового призначення з подальшими ризиками для них. З аналогічною заявою 20 липня виступило міністерство оборони України. А вже 24 липня у статті «Росія та Африка: об'єднуючи зусилля для миру, прогресу та успішного майбутнього» президент в. путін написав, що «зерновий коридор» не виконав своєї функції.

У серпні 2023 р. з метою гарантування безпеки руху цивільних суден до та зі своїх чорноморських морських портів Україна створила так званий «морський коридор». 10 серпня 2023 р. Військово-морські сили Збройних сил України поширили заяву про нові тимчасові маршрути руху цивільних суден до/з чорноморських морських портів України. Ця ініціатива незабаром виявила свою дієвість, оскільки за різними свідченнями за сім місяців цим маршрутом експортували більше, ніж за рік роботи «Чорноморської зернової ініціативи». Уже із серпня новим зерновим коридором, функціонуванню якого посприяли Болгарія та Румунія (власне, через територіальні води України і цих держав він пролягає), відновився експорт нашої сільськогосподарської продукції.

Рекордом із початку роботи коридорів з вивозу українського збіжжя є захід 30 березня 2024 р. у порт Південний, завантаження там і вихід балкера «Captain Leonidas» із майже 196 000 тонн вантажів на борту. 3 квітня цього ж року «морським коридором» пройшов перший контейнеровоз за час російсько-української війни, який 4 квітня вирушив у зворотний шлях до Румунії, у м. Констанца. А 21 квітня до одного з терміналів Одеси пришвартувався перший спеціалізований контейнеровоз з Китаю «Pros Нор».

Проте ризиковані питання все ще існують, серед яких продовження обстрілу портів та цивільних суден з боку росії, обмеження нею судноплавства в районі тимчасово окупованого Криму та біля територіальних вод Болгарії, ризик становлять й російські дрейфуючі морські міни.

Ініціативи з вирішення цих питань розроблені як керівництвом України, так і за підтримки міжнародної спільноти. Зокрема на початку вересня 2024 р. Делегація Міжнародної морської організації обговорила з українськими партнерами питання посилення безпеки українського «морського коридору».

Таким чином, незважаючи на вихід росії з «Чорноморської зернової ініціативи» та блокування нею важливих шляхів експорту зерна з України, Чорноморський «зерновий коридор» працює в цілодобовому режимі. Водночас дії російської федерації, що покликані здійснити вплив на економіку як України, так й країн світу, можна розцінювати як інструмент (зброю) у війні.

ДО ПИТАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ

Похваліта Катерина Сергіївна

Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро)

Контрабанда людьми – це вербування, транспортування, передача, приховування або прийняття особи шляхом загрози силою чи застосування сили, викрадення, обману, шахрайства, зловживання владою або вразливим становищем іншої особи, або шляхом отримання або дачі плати чи інших видів винагороди за згоду або погодження на отримання контролю над іншою особою з метою експлуатації.

Існує багато причин торгівлі людьми, які є комплексними та взаємопов'язаними. До внутрішніх чинників належать: соціальна нерівність та низький рівень життя населення; насильство в сім'ї та інші прояви гендерної нерівності; девіантна поведінка членів сім'ї (вживання алкоголю, наркотичних речовин тощо); викривлення моральних цінностей та відсутність духовних принципів певної частини населення; привабливість кращого життя за кордоном та погана обізнаність громадян України щодо можливостей працевлаштування і перебування за кордоном та їх наслідки тощо.

До зовнішніх чинників торгівлі людьми належать наступні: спрощення можливостей для подорожування; лояльність законодавства до заняття проституцією у багатьох країнах світу; попит на низькооплачувану працю та комерційну сексуальну експлуатацію, особливо дітей; попит на працю в галузях, де основна частина населення не бажає працювати через низку причин, зокрема небезпечні умови праці тощо.

В Україні з 24 лютого 2022 по жовтень 2023 рр. виявлені 264 кримінальні правопорушення за ознаками статті про торгівлю людьми, підозри оголошені 169 особам. Згідно з даними відомства, за останні два роки Національна поліція України припинила діяльність шести організованих угруповань торговців людьми. Учасники цих злочинних груп постали перед судом. Також протягом 2022–2023 рр. у кримінальних провадженнях щодо торгівлі людьми потерпілими визнані 215 людей, 23 з них – діти. З початку 2024 року статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, встановлено 119 громадянам, з них – 44 жінки, 65 чоловіків та 10 дітей (5 хлопців і 5 дівчат).

Проблема торгівлі людьми в Україні загострилася на тлі повномасштабної війни. Збільшилася кількість внутрішньо переміщених осіб, що створює додаткові ризики для вразливих верств населення. Торговці людьми активно використовують ситуацію, щоб заманити людей у пастки обіцянками роботи, безпеки та кращого життя. Торгівля людьми не обов'язково супроводжується насильством або погрозами. Злочинці можуть маніпулювати довірою, зловживати владою або скористатися вразливим становищем людини. В Україні вже понад 11 років існує законодавство, яке гарантує допомогу з боку держави – навіть більший захист порівняно з потерпілими від інших злочинів. Зокрема, такі люди мають право звернутися за місцем свого перебування до районної або обласної державної адміністрації з заявою про отримання в Україні статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми. Особам, які подають таку заяву, повідомляється про можливість одержання допомоги та її види.

Серед ознак торгівлі людьми виокремлюють такі особливості:

- забрали паспорт або інші документи;
- позбавляли вільного пересування та спілкування з рідним;
- пообіцяли добре оплачувану роботу (за кордоном чи в Україні), а потім не заплатили обіцяних грошей;
- погрожували, били, гвалтували, знущалися з людини або чинили психологічний тиск;
- за допомогою фізичного чи психологічного насильства примушували виконувати роботу, якою особа не хотіла займатися;
- примушували відпрацьовувати вигадані борги;
- працю людини використовували, не виплативши повністю або частково обіцяної заробітної плати;

- людина не мала можливості за власним бажанням кинути роботу;

- примушували працювати понаднормово, при цьому реальні умови роботи були значно гірші, ніж обіцяли;

- попри волю людини примушували жебракувати, здійснювати злочинну діяльність або використовували у збройному конфлікті та ін. схожі дії.

Отже, у висновку можемо зрозуміти, що жертвою торгівлі людьми може стати будь-хто, будь-яка людина, незалежно від статі, віку, соціального статусу, рівня освіти тощо. Торгівля людьми є третім за прибутковістю видом злочинної діяльності, після продажу зброї та наркотиків.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ МИТНОЇ ПОЛІТИКИ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ ЗАСОБАМИ ТАРИФНОГО ТА НЕТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Богачова Ганна Сергіївна

Харківський національний економічний університет

імені Семена Кузнеця (м. Харків)

Організаційні аспекти реалізації митної політики держави засобами тарифного та нетарифного регулювання спрямовані на забезпечення національної безпеки, підтримку економічного розвитку та стабільності. Вони включають ефективне адміністрування тарифних і нетарифних заходів, впровадження сучасних електронних систем та контроль за виконанням митних

правил. Це дозволяє державі захищати внутрішній ринок, стимулювати зовнішню торгівлю та забезпечувати надходження до бюджету.

Питання сутності митної політики досліджували І. Бережнюк, Л. І. Кийда, Д. В. Приймаченко та ін.

Відповідно до статті 5 Митного кодексу України державна митна політика – це «система принципів та напрямів діяльності держави у сфері захисту митних інтересів та забезпечення митної безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі, захисту внутрішнього ринку, розвитку економіки України та її інтеграції до світової економіки. Державна митна політика є складовою частиною державної економічної політики».

Організаційні аспекти реалізації митної політики держави засобами тарифного та нетарифного регулювання відіграють ключову роль у забезпеченні ефективного управління зовнішньоекономічною діяльністю, контролю за ввезенням і вивезенням товарів, а також у захисті національних інтересів.

Митні платежі, такі як ввізні та вивізні мита, акцизи, податок на додану вартість (ПДВ) при імпорті, є важливим джерелом бюджетних доходів. Вони формують значну частку державних фінансів і використовуються для фінансування соціальних програм, інфраструктурних проектів та інших державних витрат.

Ефективна робота митної служби також сприяє зниженню рівня контрабанди, ухилення від сплати податків та інших порушень, що можуть призвести до втрати бюджетних надходжень.

Митні тарифи можуть бути інструментом регулювання імпорту та експорту товарів. Підвищення ставок мит на певні імпорتنі товари дозволяє обмежити надмірний імпорт, захищаючи вітчизняне виробництво, тоді як зниження тарифів може стимулювати імпорт стратегічних товарів. Стимулювання експорту: Через митні режими та податкові пільги, наприклад, режим переробки на митній території, держава може підтримувати розвиток експорту, що сприяє зростанню валютних надходжень та зміцненню національної економіки.

Митні бар'єри, такі як ввізні мита, антидемпінгові мита та інші заходи, допомагають захищати національних виробників від недобросовісної конкуренції з боку іноземних компаній. Це важливо для збереження робочих місць та стабільності економіки.

Митне регулювання також може використовуватись для стимулювання певних секторів економіки, наприклад, через пільги для імпорту технологій або сировини, необхідних для розвитку інноваційних виробництв

Встановлення квот на імпорт або експорт товарів дозволяє державі контролювати обсяги постачання критичних товарів і підтримувати рівновагу між внутрішнім попитом та пропозицією.

Митні пільги для іноземних інвесторів, які розміщують виробництва на території країни, сприяють притоку капіталу та технологій. Це може включати звільнення від сплати митних зборів на обладнання або сировину для інвесторів, що допомагає розвивати виробничі потужності та створювати робочі місця. На основі міжнародних договорів, до яких приєдналася Україна, а також відповідно до національного законодавства, митні органи

застосовують засоби митно-тарифного регулювання при здійсненні митного контролю та оформлення товарів. До таких засобів належать: визначення митної вартості товарів; визначення ставки ввізного мита; встановлення країни походження товарів, включаючи верифікацію сертифікатів про походження; визначення коду товару за Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД). Тарифне регулювання є одним із ключових інструментів економічного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та займає важливе місце в системі державного контролю.

Ці аспекти стосуються процесу розробки, впровадження, моніторингу та вдосконалення системи митного регулювання з метою контролю за імпортом і експортом товарів.

ВИКОРИСТАННЯ МОТИВАЦІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Щербина Юлія

Харківський національний економічний університет

ім. Семена Кузнеця (м. Харків)

У сучасному світі коли підприємницька діяльність стає рушійною силою формування національної економіки виникає нагальна потреба у забезпеченні конкурентних переваг окремих бізнес-структур. Так, кожному підприємцю доводиться діяти в умовах жорсткої конкурентної боротьби та стикатися з великою

кількістю викликів. Тому актуальною проблемою є забезпечення ефективного використання наявних ресурсів, зокрема трудових. Реалізація трудового потенціалу та підвищення ефективності використання трудових ресурсів на сьогоднішній день стає можливим лише за умов розробки та впровадження ефективної системи мотиваційного менеджменту.

В науковій літературі система мотиваційного менеджменту включає матеріальні і нематеріальні стимули. Слід зазначити, що матеріальна мотивація має більше значення для працівників у країнах, що розвиваються та слаборозвинутих країнах, адже її рівень безпосередньо впливає на формування особистого доходу. Загальноприйняте вважати, що матеріальна мотивація залежить від рівня заробітної плати. Статистичні дані динаміки середньої заробітної плати з 2022–2024 рр. свідчать, що середня зарплата в Україні з 2022 по 2024 рр. зросла на 30% або 4,5 тисяч гривень і становить на початок 2024 19,5 тисяч гривень.

Незважаючи на позитивну динаміку, середня заробітна плата в Україні залишається на низькому рівні, про що свідчить рейтинг країн Світу, який наведено у табл. 1.

Це підтверджують дані опитуванням сайту Gtc.ua про «Задоволеність зарплатою та роботою серед українців», де зазначається, що майже половина українців (48%) задоволена своєю роботою, проте більшість (69%) незадоволена розміром своєї зарплати (рис. 1.).

**Рейтинг середніх заробітних плат у європейських країнах
у 2024 р.**

Країна	Рівень середньої заробітної плати в місяць, дол.	Країна	Рівень середньої заробітної плати в місяць, дол.
Швейцарія	8111	Естонія	1772
Люксембург	6633	Чехія	1770
Ісландія	6441	Литва	1628
Норвегія	5665	Словаччина	1512
Данія	5642	Греція	1417
Ірландія	4622	Польща	1416
Нідерланди	4581	Румунія	1306
Ліхтенштейн	4321	Латвія	1303
Велика Британія	4179	Андора	1273
Фінляндія	4090	Мальта	1216
Німеччина	3984	Угорщина	1189
Швеція	3977	Хорватія	959
Франція	3655	Болгарія	947
Сан-Марино	3237	Чорногорія	929
Італія	2763	Боснія і Герцеговина	927
Словенія	2611	Сербія	925
Іспанія	2551	Молдова	508
Бельгія	2354	Україна	430
Австрія	2175	Албанія	404
Португалія	1781	Монако	385

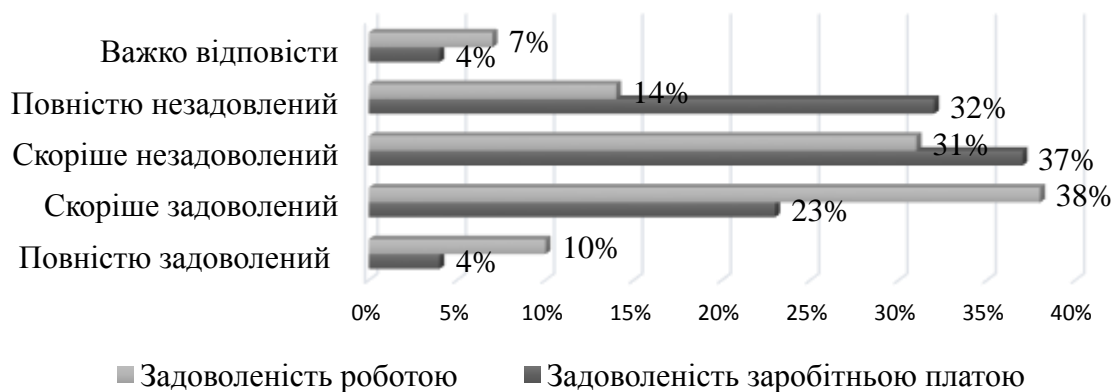

Рис. 1. Задоволеність зарплатою та роботою серед українців

Проблема незадоволеності рівнем заробітної плати може викликати негативні наслідки, як для підприємців – зниження продуктивності праці, відсутність ініціативності та креативності, так і для країни в цілому – відтік кадрів через трудову міграцію, скорочення працездатного населення тощо.

Таким чином, можна зробити висновок, що основною метою розробки та впровадження системи мотиваційного менеджменту є створення умов, за якими співробітники будуть максимально зацікавлені у досягненні поставлених цілей та готові вкладати свої знання, вміння та енергію, що забезпечить розвиток суб'єктів підприємництва.

МИТНЕ ОФОРМЛЕННЯ ІМПОРТУ ТОВАРІВ В ЄС

Чуйко Марина Миколаївна

ННІ “Українська інженерно-педагогічна академія”

ХНУ ім. В. Н. Каразіна (м. Харків)

Фалалеєв Єгор Сергійович

ННІ “Українська інженерно-педагогічна академія”

ХНУ ім. В. Н. Каразіна (м. Харків)

Товари, що ввозяться на митну територію Європейського Союзу, підлягають митному контролю з моменту їх ввезення до завершення митних формальностей. На такі товари подається загальна декларація після пред’явлення товарів працівникам митниці. Проте митні органи можуть дозволити період для заповнення спрощеної декларації, який не може бути продовжений після першого робочого дня, що настає за днем, коли товари представлені митниці.

Загальна декларація заповнюється особою, яка ввезла товари на митну територію Європейського Союзу, будь-якою особою, яка бере на себе відповідальність за перевезення товарів після такого ввезення, або особою, від імені якої діяла зазначена вище особа.

Загальна декларація може бути оформлена за формою, наданою митними органами. Однак митні органи також можуть дозволити використання будь-якого комерційного чи офіційного документа, який містить конкретну інформацію, необхідну для ідентифікації товарів. Єдиний адміністративний документ є декларацією імпортера Європейського Союзу. Ця форма описує товари та їх переміщення по всьому світу та є важливою для

торгівлі за межами Європейського Союзу або торгівлі товарами, що не входять до ЄС. Він охоплює як митні збори, так і ПДВ і діє в усіх державах-членах. Декларацію складає той, хто здійснює митне оформлення товарів, як правило, зареєстрований імпортер або агент від імені імпортера.

Країни Європейської асоціації вільної торгівлі, включаючи Норвегію, Ісландію, Швейцарію та Ліхтенштейн, також використовують єдиний адміністративний документ.

Митний союз ЄС є опорою єдиного ринку та життєво важливий для вільного потоку товарів і послуг між державами-членами. У 2013 р. Європейський Союз прийняв Митний кодекс Союзу, правову основу для поточних дій з модернізації митниці ЄС. Його основні положення набули чинності в травні 2016 р. Його цілі полягають у створенні всебічної бази для митних правил і процедур на митній території ЄС і у створенні безпаперової та повністю автоматизованої системи митного союзу.

Ключовим пріоритетом ЄС є забезпечення безпеки продукції, що продається в регіоні, для навколишнього середовища та здоров'я людини. Виробники, які експортують до Європейського Союзу, повинні переконатися, що їхня продукція відповідає цим вимогам, щоб вийти на ринок. Нові законодавчі ініціативи, опубліковані Європейською комісією, регулярно публікуються для громадського обговорення на веб-сайті ЄС.

Для товарів, що складаються з продуктів тваринного походження або побічних продуктів, держави – члени ЄС вимагають, щоб вантажі супроводжувалися сертифікатом, виданим компетентним органом країни-експортера. Це стосується незалежно від того, призначений продукт для споживання

людиною, чи ні. Більшість цих сертифікатів є єдиними для всього Європейського Союзу, але процес узгодження все ще триває. Поки гармонізація не завершена, імпорتنі вимоги держав-членів продовжують застосовуватися. Окрім обов'язкових згідно із законодавством сертифікатів здоров'я ЄС, у міжнародній торгівлі використовується ряд інших сертифікатів. Ці сертифікати, які також можуть бути гармонізовані в законодавстві ЄС, засвідчують походження для митних цілей і певні атрибути якості. Фітосанітарні сертифікати необхідні для більшості свіжих фруктів, овочів та інших рослинних матеріалів.

СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ЕКСПОРТУ ТА ІМПОРТУ ШОКОЛАДУ

Чуйко Марина Миколаївна

ННІ “Українська інженерно-педагогічна академія”

ХНУ ім. В. Н. Каразіна (м. Харків)

Носов Богдан Андрійович

ННІ “Українська інженерно-педагогічна академія”

ХНУ ім. В. Н. Каразіна (м. Харків)

Шоколад є одним з найулюбленіших ласощів, яким насолоджуються люди в усьому світі. Глобальний ринок цих смачних продуктів процвітає, зростаючий попит на високоякісний шоколад стимулює імпорتنі ринки по всьому світу. Шоколад і шоколадні вироби завжди користувалися популярністю і серед населення України. За популярністю серед

кондитерських виробів шоколад знаходиться на другому місці, поступаючись тільки борошняним виробам. Згідно з дослідженнями, українці споживають в середньому 2 кг шоколаду та шоколадних виробів на рік. Це в 2 рази менше ніж на Заході, де населення вживає 5–6 кг шоколаду на рік. У 2022 р. шоколад був 140-м найбільш продаваним продуктом у світі (з 1218). Найбільшими експортерами шоколаду були Німеччина (\$5,61 млрд), Бельгія (\$3,01 млрд), Італія (\$2,46 млрд), Польща (\$2,37 млрд) і Нідерланди (\$2,1 млрд). Найбільшими імпортерами шоколаду були США (\$3,81 млрд.), Німеччина (\$2,53 млрд), Франція (\$2,33 млрд), Велика Британія (\$2,29 млрд) і Нідерланди (\$1,65 млрд).

У 2023 р. 867 тис. т шоколаду та шоколадних батончиків було експортовано членами ЄС до країн за межами ЄС. Це на 2 % більше порівняно з 2022 р. (852 тис. т) і на 35 % більше порівняно з 2013 р. (643 тис. т). Найбільшими європейськими експортерами шоколаду та шоколадних батончиків до країн поза ЄС були Німеччина з 221 тис. т або 26% від загального експорту, за нею йдуть Нідерланди (123 тис. т або 14%), Польща (115 тис. т або 13%), Бельгія (96 тис. т або 11%) та Італія (92 тис. т або 11%). Таким чином, на ці 5 країн ЄС припало три чверті загального експорту шоколаду та шоколадних батончиків ЄС до країн поза ЄС. До п'ятірки найбільших експортних європейських партнерів за межі ЄС увійшла Велика Британія, яка лідирувала з 315 тис. т (36 %), за нею йдуть США з 72 тис. т (8 %), Росія з 65 тис. т (7%),

Канада з 31 тис. т (4 %) і Австралія з 27 тис. т (3 %). За межами ЄС шоколад імпортувався до ЄС в основному зі Швейцарії, яка лідирувала з 62 тис. т (36 %), за нею йшли Велика Британія з 61 тис. т (36 %), Україна з 22 тис. т (13 %), Туреччина з 7 тис. т (4 %) і Норвегія з 3 тис. т (2%).

Сполучені Штати є найбільшим у світі ринком імпорту шоколаду з імпортною вартістю 955,0 млн дол. США у 2023 р. Любов країни до шоколаду очевидна у його високих обсягах імпорту, оскільки споживачі вимагають широкого асортименту шоколадних виробів з усього світу. Франція також є великим гравцем на світовому ринку шоколаду, вартість імпорту складає 772,5 млн дол. США у 2023 р. Франція, відома своїм вишуканим смаком і кулінарним досвідом, імпортує різноманітний асортимент шоколадних виробів, щоб задовольнити смаки своїх вибагливих споживачів. Вартість імпорту Німеччини у 2023 році склала 680,2 млн дол. США, що робить її одним із провідних ринків імпорту шоколаду та інших харчових продуктів, що містять какао. З сильною економікою та високим рівнем життя німці мають схильність до вишуканого шоколаду та кондитерських виробів преміум-класу. У 2023 р. Україна стала одним із найбільших постачальників шоколаду та шоколадних батончиків до Євросоюзу. До країн ЄС було експортовано понад 24 тис. т цієї продукції, Україну випередили лише Швейцарія та Британія. Отже, шоколад відіграє важливу роль як в економічному, так і в культурному контексті, залишаючись одним із найбільш затребуваних продуктів у світі.

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ БЕНЧМАРКІНГУ ЯК ІНСТРУМЕНТУ УПРАВЛІННЯ ТОРГОВЕЛЬНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ В УКРАЇНІ

Тимченко Надія Миколаївна

Херсонський національний технічний університет

(м. Хмельницький)

У зв'язку з трансформацією української економіки після здобуття незалежності у 1991 р., історія становлення та розвитку бенчмаркінгу як інструменту управління торговельними підприємствами в Україні має свої особливості.

Після розпаду Радянського Союзу Україна почала перехід до ринкової економіки. Цей період характеризувався приватизацією та створенням конкурентного середовища. У той час бенчмаркінг був маловідомим і використовувався нечасто, оскільки компанії були зосереджені на виживанні в умовах жорсткої конкуренції, нестабільних ринків і гіперінфляції.

У 2000-х рр. посилення ринкової конкуренції та поглиблення економічних реформ створили необхідність у впровадженні сучасних інструментів управління, в тому числі бенчмаркінгу. Українські підприємства почали шукати ефективні шляхи підвищення продуктивності та конкурентоспроможності. Інтерес до бенчмаркінгу зріс з появою на українському ринку міжнародних компаній, які принесли новий підхід до управління компаніями.

З 2010 р. бенчмаркінг став більш систематичним. Все більше ритейлерів почали активно використовувати цей інструмент для аналізу конкурентів, оптимізації бізнес-процесів і підвищення ефективності. Тоді бенчмаркінг включав не тільки порівняння з конкурентами, а й використання кращих практик міжнародних компаній.

Українські бізнес-асоціації та консалтингові компанії почали пропонувати послуги з бенчмаркінгу, включаючи аналітичні дослідження та інші інструменти підтримки підприємців. Торговельні компанії почали впроваджувати стратегічний бенчмаркінгу свої бізнес-процеси.

Сьогодні бенчмаркінг в Україні продовжує розвиватися і стає важливим інструментом управління для підприємців. В умовах глобалізації та цифрової трансформації компанії активно використовують цифрові технології для аналізу даних та порівняння їх з кращими світовими практиками. Бенчмаркінг використовується не лише для порівняння фінансових показників, але й для оцінки клієнтського досвіду та інноваційних продуктів і послуг.

Українські компанії все більше інтегруються у світову економіку і повинні бути висококонкурентними. У цьому контексті бенчмаркінг допомагає їм адаптуватися до нових умов і формувати ефективні стратегії.

Повномасштабна війна в Україні, яка розпочалася у 2022 р., також мала значний вплив на розвиток бенчмаркінгу як інструменту управління в секторі ритейлу. Усвітлі складної

геополітичної та економічної ситуації процес трансформації бізнес-середовища набув нових характеристик.

Війна призвела до того, що багато підприємств зіткнулися з фізичними пошкодженнями, втратою активів, проблемами з постачанням товарів і послуг, а також вимушеним переміщенням персоналу. Ці фактори створили складні умови для ведення бізнесу, і компаніям довелося терміново шукати нові шляхи адаптації. У цьому контексті бенчмаркінг набуває ще більшого значення, оскільки він дозволяє компаніям ефективно реагувати на зміни та визначати найкращі практики для подолання кризи.

У роки війни українські суб'єкти господарювання зосередили свій бенчмаркінг на таких ключових аспектах:

1) компанії почали активно вивчати, як інші адаптувалися до надзвичайної ситуації, наприклад, знаходили нові ланцюги постачання, впроваджували системи віддаленої роботи та оптимізували логістичні процеси;

2) війна прискорила процес діджиталізації. Торгові компанії аналізували досвід своїх колег у країнах, що пережили кризу, і впроваджують онлайн-платформи, автоматизують продажі та вдосконалюють онлайн-маркетинг;

3) бенчмаркінг у воєнний час став інструментом для вивчення найкращих практик управління ризиками та кризами. Це включає фінансову стійкість, безпеку працівників, диверсифікацію ринку та зменшення залежності від конкретних постачальників та регіонів;

4) українські компанії стали більше орієнтуватися на міжнародні ринки та на компанії з країн, де вони мають досвід ведення бізнесу в умовах війни та кризи. Інтеграція з європейськими та світовими ринками призвела до більш активного використання інструментів бенчмаркінгу для аналізу конкурентних переваг, якості продукції та ефективності послуг. Міжнародні організації та консалтингові фірми надають українським компаніям професійну допомогу та сприяють доступу до кращих практик і технологій;

5) незважаючи на активне впровадження бенчмаркінгу, підприємства також стикаються з низкою обмежень: брак ресурсів (багатьом суб'єктам господарювання не вистачає активів та фінансових ресурсів, що ускладнює інвестування в нові технології і консалтингові послуги), невизначеність (постійно мінлива ситуація в країні означає, що довгострокові плани та стратегії часто підлягають коригуванню, і це впливає на доцільність систематичного проведення бенчмаркінгу), психологічні фактори (стрес та психологічна втома працівників ускладнюють процес впровадження нових технологій).

Ще одним аспектом є впровадження бенчмаркінгу для оцінки та вдосконалення корпоративної соціальної відповідальності, наприклад, підтримка Збройних Сил України, допомога внутрішньо переміщеним особам і волонтерство. У цьому контексті ритейлери аналізують, як інші компанії реалізують програми соціальної допомоги, та адаптують свої стратегії до нових реалій.

Бенчмаркінг в Україні пройшов довгий шлях від маловідомого інструменту до важливого елементу управління бізнесом. Сьогодні бенчмаркінг став невід'ємною частиною управлінського процесу. Війна в Україні принесла серйозні виклики галузі торгівлі, але водночас прискорила розвиток бенчмаркінгу як інструменту управління. Компанії, які активно впроваджують цей підхід, мають можливість не тільки пережити кризу, але й підвищити свою стійкість та конкурентоспроможність. Бенчмаркінг може допомогти компаніям швидко адаптуватися до нових обставин, використовуючи кращі світові практики і технології.

**АКТУАЛІЗАЦІЯ ПИТАНЬ УДОСКОНАЛЕННЯ
МИТНОГО ОФОРМЛЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ,
ЩО ПЕРЕМІЩУЮТЬСЯ
ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ**

Воруша Катерина Валеріївна

Харківський національний економічний університет

імені Семена Кузнеця (м. Харків)

Актуальність удосконалення правил митного оформлення транспортних засобів полягає в необхідності підвищення ефективності митних процедур, зменшення корупційних ризиків, а також прискорення процесів імпорту та експорту транспортних засобів.

Чітке та ефективне регулювання митного оформлення транспортних засобів забезпечує наповнення державного бюджету за рахунок податків і зборів. Врахування всіх типів транспортних засобів дозволяє уникнути втрат для держави.

Актуалізація питань удосконалення митного оформлення транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України, є ключовою для забезпечення економічної безпеки держави, полегшення процесів для громадян і бізнесу, а також для гармонізації з міжнародними стандартами.

Цифровізація, спрощення процедур, посилення контролю за екологічними стандартами та боротьба з корупцією – це основні напрями, які допоможуть реформувати митну систему України та підвищити її ефективність.

Державна митна служба України продовжує процес цифровізації та створює ІТ-рішення, які потенційно можуть інтегруватися в Центр митних даних ЄС.

Використання штучного інтелекту для аналізу ризиків і вибіркової перевірки транспортних засобів з високим ризиком контрабанди або інших порушень дозволить зосередити ресурси на проблемних випадках, зменшивши загальний час оформлення для більшості транспортних засобів.

Нова система використовує генеративні великі мовні моделі (LLM) для автоматизації перевірки імен та прізвищ у митних деклараціях. Штучний інтелект здатен за лічені секунди виконати те, на що у людини йдуть десятки хвилин. Завдяки ШІ система автоматично виділяє некоректні записи, залишаючи для ручної перевірки лише найбільш сумнівні варіанти.

Автоматизовані системи контролю, які використовують сучасні технології для перевірки транспортних засобів і вантажів, дозволять значно прискорити процес митного оформлення, зменшуючи необхідність фізичних перевірок.

Спрощення процесу митного оформлення транспортних засобів через зменшення кількості документів, які повинні надаватися декларантом, зокрема через інтеграцію з національними та міжнародними базами даних.

ВИВЕЗЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ З УКРАЇНИ В УМОВАХ “ГІБРИДНОЇ” ВІЙНИ (2014–2024 рр.)

Чернетко Владислав Дмитрович

Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро)

Запорожченко Юлія Василівна

Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро)

Проблема вивезення культурних, історичних та матеріальних цінностей з України в період війни між Україною та Росією (2014–2024 рр.) є надзвичайно актуальною через низку причин, а в першу чергу – необхідності захисту культурної спадщини (військові конфлікти, зокрема російсько-українська війна, призводять до загрози для національних культурних надбань держави, включаючи архітектурні пам’ятки, музейні колекції, архіви та інші історичні об’єкти). Незаконне вивезення таких цінностей створює непоправну втрату для національної історії та культури, ускладнюючи їх повернення в Україну в майбутньому.

Протягом лютого–серпня 2014 р. у Нідерландському музеї А. Пірсона проходила виставка українських артефактів «Крим: золото й таємниці Чорного моря», в тому числі й експонатів з Кримських музеїв. Після російського вторгнення до Криму на початку 2014 р. і окупації півострова, виставка стала об'єктом судових суперечок між Україною, музеєм Алларда Пірсона та кримськими музеями, що були вже незаконно окупованими Російською Федерацією. Судова тяганина тривала 10 років. Експонати передані Україні на зберігання до моменту деокупації Криму.

Після початку військових дій на Сході України в 2014 р., території Донецької та Луганської областей відзначилися значними руйнаціями, що вплинули на стан музеїв, історичних пам'яток і культурних установ. Це сталося з причини вивезення великої кількості культурних цінностей із Донеччини та Луганщини. Велика кількість музейних установ на тимчасово окупованих територіях стали об'єктами мародерства та пограбувань. Відомо, що з Донецького обласного краєзнавчого музею були викрадені цінні експонати, включаючи археологічні артефакти, етнографічні колекції та історичні реліквії. Музеї Донецька, Луганська та інші міста були частково або повністю розграбовані. Значна кількість зібраних об'єктів зникла або була вивезена на територію Росії. За попередніми оцінками експертів, російське вторгнення завдало збитків культурній спадщині України на суму у 2,6 мільярда доларів. А 1 січня 2024 р.

внаслідок влучання російського БПЛА, будівля Музей генерал-хорунжого УПА Романа Шухевича була повністю зруйнована.

За даними прес-служби прокуратури Луганської області, слідством встановлено, що з 2014 по 2022 рр. на Луганщині було неодноразово упереджено контрабанду культурних цінностей до Російської Федерації. Загалом, з початком повномасштабної війни Росії проти України в лютому 2022 р., відбулося масштабне вивезення культурних цінностей з тимчасово окупованих територій. Росія використовувала тактику володіння української культурної спадщини. Окупанти незаконно переміщували та експонували археологічні знахідки, викрадали твори мистецтва та намагалися підмінити ідентичність і історію України на своєму шляху.

У Звіті про незаконну торгівлі Всесвітньої митної організації підкреслено, що восени 2022 р. співробітники Митної та прикордонної служби США та Міжнародного аеропорту ім. Джона Ф. Кеннеді, фахівці Міжнародної поштової служби за допомогою офіцерів відділу антикваріату митної та прикордонної служби в Національному цільовому управлінні вилучили кам'яний наконечник сокири та три металеві мечі. Останні прибули з Росії, а кам'яний наконечник сокири – з України. Ці предмети представники українського уряду ідентифікували як українську культурну власність, що була репатрійована в Україну під час церемонії в українському посольстві у Вашингтоні 10 березня 2023 р. І такі випадки не поодинокі.

Отже, вивезення культурних цінностей з України під час війни з Росією (2014–2024 рр.) є масштабною проблемою, що несе загрозу для національної спадщини України. Після анексії Криму в 2014 р. і з початку повномасштабної фази війни у 2022 р., Росія активно переміщує археологічні артефакти, твори мистецтва та інші об'єкти культури з окупованих територій.

КОНТРАБАНДА ЛІСУ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ 20-х рр. ХХІ ст.

Моїсєєв Данило

Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро)

Контрабанда лісу охоплює незаконну вирубку, транспортування та експорт деревини без дотримання відповідних законодавчих норм та без необхідних дозволів. В Україні вона є однією з найбільших проблем, яка завдає серйозної шкоди екологічному стану, економіці та безпеці держави. Незважаючи на увагу, яку цій проблемі приділяють на державному рівні, її вирішення ускладнюється через труднощі в контролі та моніторингу незаконної діяльності в лісовій галузі.

Аналіз проблеми свідчить, що контрабанда посилюється й через високий попит на українську деревину, особливо з боку європейських країн, що сприяє зростанню обсягів нелегального видобутку та продажу лісових ресурсів. Щороку з України

нелегально експортують значні обсяги деревини. За оцінками екологічних організацій та правоохоронних структур, масштаби незаконного видобутку лісу досягають десятків мільйонів кубометрів. Більшість цієї деревини транспортується до країн Європейського Союзу, де попит на деревину залишається високим. Україна входить до списку країн з найвищим рівнем незаконної вирубки лісів у Європі, що негативно впливає не лише на природні ресурси, але й на міжнародний імідж країни.

За інформацією Служби безпеки України, у січні 2020 р. контрабанду лісоматеріалів було виявлено у різних регіонах країни, зокрема, на Житомирщині, Хмельниччині, Закарпатті, Вінничині та Півночі держави. Прикладом, керівники одного з лісових господарств Житомирського регіону налагодили механізм протиправної реалізації оптових партій дерев хвойних порід. В даній схемі щотижня ділки нелегально продавали близько сорока кубів деревини. За оперативною інформацією, розкраданню підпало понад 1800 м³ лісу на суму 3 мільйона гривень. Заходи з викриття зловмисників проводились спільно з ТУ ДБР, розташованим у м. Хмельницькому, Державною екологічною інспекцією під процесуальним керівництвом обласної прокуратури.

Інший випадок свідчить, що у вересні поточного 2024 року Бюро економічної безпеки скерувало до суду справу щодо контрабанди лісоматеріалів на Львівщині. Слідством встановлено, що житель Львівщини використовував підроблені

документи про законність походження деревини. Детективами Бюро задокументовано факт використання товарно-супровідних документів, які містили неправдиві відомості, під час митного контролю у пункті пропуску. Також в результаті обшуків було вилучено станки, верстати, чорнову документацію та деревину загальним об'ємом понад 180 м³, орієнтовна вартість лісоматеріалів становила 147 тис. грн. Крім цього, детективами встановлено факт легалізації коштів отриманих злочинним шляхом. Особі було повідомлено про підозру. Обвинувальний акт скеровано до суду.

Основними причинами такої ситуації є корупція в лісовій галузі, низький рівень державного контролю, соціально-економічні чинники та недосконалість законодавчої бази. Корупційні схеми поширені серед посадовців лісових господарств, які часто видають дозволи на вирубку без дотримання встановлених норм та обсягів. Це дозволяє легалізувати частину незаконно добутої деревини. Крім того, державний контроль за дотриманням правил лісокористування є недостатньо ефективним, зокрема через слабкість системи моніторингу та обліку лісових ресурсів. Соціально-економічні фактори також відіграють важливу роль, оскільки у багатьох регіонах України лісова галузь є основним джерелом доходів для місцевого населення, що стимулює їх до участі у незаконній діяльності. Слабка законодавча база та незначні покарання за порушення лише сприяють поширенню контрабанди лісу.

Негативні наслідки контрабанди лісу є багатограними та охоплюють різні сфери життя країни. Перш за все, це екологічні проблеми. Незаконна вирубка призводить до втрати біорізноманіття, деградації лісових екосистем та збільшує ризики зсувів, повеней та ерозії ґрунтів. Втрата лісів також погіршує якість повітря та кліматичні умови в країні. Соціальні наслідки також не можна ігнорувати: через втрату робочих місць у легальній лісовій галузі місцеві жителі змушені брати участь у нелегальних схемах для забезпечення своїх родин.

Економічні втрати також є значними, оскільки держава щороку втрачає мільярди гривень через недоотримання податків та зборів, які могли б надходити до бюджету від легального продажу деревини.

Науковці підкреслюють, що для ефективної боротьби з контрабандою лісу потрібен комплексний підхід, який охоплює вдосконалення нормативно-правової бази, підвищення прозорості в лісовій галузі, посилення державного контролю та міжнародну співпрацю.

Отже, контрабанда лісу в Україні залишається гострою проблемою, яка потребує невідкладного вирішення. Вона впливає не лише на природні ресурси, але й на економічний та соціальний стан країни. Для ефективної боротьби з нею потрібні спільні зусилля уряду, громадських організацій та міжнародних партнерів. Лише таким чином можна зменшити масштаби незаконного видобутку лісу, зберегти природні ресурси для майбутніх поколінь та покращити економічну ситуацію в Україні.

КОНТРАБАНДА НАРКОТИКІВ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ. 2022–2024 рр.

Доброхліб Антоніна Сергіївна

Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро)

Запорожченко Юлія Василівна

Університет митної справи та фінансів (м. Дніпро)

З початком повномасштабної війни Росії проти України в лютому 2022 р. спостерігається зростання незаконної торгівлі наркотиками. Військовий конфлікт створив сприятливі умови для контрабанди через погіршення контролю на деяких територіях. Важкі бої, переміщення людей та ослаблений державний контроль сприяють збільшенню потоку наркотиків.

Відсутність контролю з боку української влади на тимчасово окупованих територіях, таких як Донбас і Крим, ще з 2014 р. полегшує організованим злочинним групам переміщення наркотиків. У 2022–2023 рр. ці території стали точками транзиту для наркотрафіку до Європи. Так, за даними Служби безпеки України, у серпні 2022 р. фахівцями виявлено групу контрабандистів, які використовували окуповані території Луганщини для перевезення амфетаміну до ЄС та вилучено 80 кг наркотиків.

Через руйнування авіаційної інфраструктури та блокаду морських торговельних шляхів України з боку збройних сил Російської Федерації, було припинено транзит через територію України, а також використання авіаційного та морського

транспорту для імпорту та експорту товарів. Це призвело до розриву ланцюгів постачання, включаючи нові психоактивні речовини та прекурсори для їх виготовлення. Наразі основний імпорт та експорт товарів здійснюється через західні кордони України з країнами Європейського Союзу та Республікою Молдова, що також стосується постачання нових психоактивних речовин.

В умовах війни основні маршрути наркотрафіку змістилися на західні кордони з Польщею, Румунією, Угорщиною та Молдовою. Прикордонники регулярно фіксували спроби перевезення наркотиків під виглядом гуманітарної допомоги або вантажів для військових потреб. Наприклад, у лютому 2023 р. на українсько-румунському кордоні було вилучено понад 45 кг кокаїну, який був захований у вантажі з гуманітарною допомогою. Схожий випадок був і в червні 2022 р. на українсько-польському кордоні, коли була вилучена партія наркотиків (60 кг героїну), замаскована під гуманітарний вантаж для постраждалих від бойових дій.

Цифрова революція спричинила появу нових каналів збуту наркотичних речовин. Так, у 2023 р. в Україні продовжував розширюватися ринок збуту наркотиків через Telegram, що дозволяло злочинним групам продавати наркотики з мінімальним ризиком затримання. Але у серпні 2023 р. кіберполіція виявила масштабну мережу з продажу синтетичних наркотиків, яка оперувала в кількох великих містах України.

У поточному 2024 р. ситуація з контрабандою наркотиків в Україні залишається складною, але правоохоронні органи ведуть активну боротьбу з цією проблемою. У липні 2024 р. на Волині колишньому прикордоннику оголосили підозру у можливій організації переправлення наркотичних речовин через державний кордон за допомогою квадрокоптера та порушника взято під варту. 22 вересня 2024 р. на українсько-румунському кордоні прикордонники викрили громадянина Туреччини, який намагався вивезти з України близько 6 кг наркотичних речовин, захованих у свічках. В цілому за останній рік Національна поліція вилучила майже 3 т наркотичних речовин, ліквідувала понад 90 злочинних організацій.

Уряд визначив боротьбу з поширенням наркотиків і наркозлочинністю в Україні однією з пріоритетних проблем. Особливо небезпечними для країни є незаконні операції з продажу опію, героїну, кокаїну та синтетичних наркотичних речовин, які нелегально проникають на територію України.

Таким чином, незаконна торгівля наркотичними засобами в Україні в умовах повномасштабного вторгнення позначилася появою нових каналів збуту товару наркоторговцями та використанням окупованих терен Донеччини та Луганщини у якості транзиту. Правоохоронні та митні органи, підкреслюючи міжнародний досвід боротьби із наркотиками, реалізують політику боротьби з нелегальною торгівлею. Держава активно здійснює заходи з виявлення та затримання контрабандистів, які намагаються незаконно транспортувати наркотики через кордони.

АНАЛІЗ СТАНУ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

У 2022–2024 рр.

Брюхова Катерина Олександрівна

Національний університет водного господарства

та природокористування

(м. Рівне)

Україна, здавна відома як житниця Європи, завжди відігравала важливу роль у міжнародній торгівлі. Географічне розташування на перехресті торговельних шляхів та родючі землі сприяли розвитку економічних зв'язків. Однак, історія української торгівлі сповнена неабияких викликів, що повторюються знову і знову: від руйнівних воєн, які руйнували торговельні шляхи та знищували виробничі потужності, до експериментів з різними економічними системами, що призводили до дисбалансів і нестабільності. Кожна нова епоха приносила свої виклики, але українці завжди демонстрували здатність долати будь-які труднощі і відроджуватися.

Нині черговим випробуванням для українських підприємців стала повномасштабна війна російської федерації проти України.

За даними асоціації ритейлерів України (RAU), станом на початок червня 2022 року, збитки в галузі торгівлі від військових дій перевищили 50 млрд грн. (рис. 1).

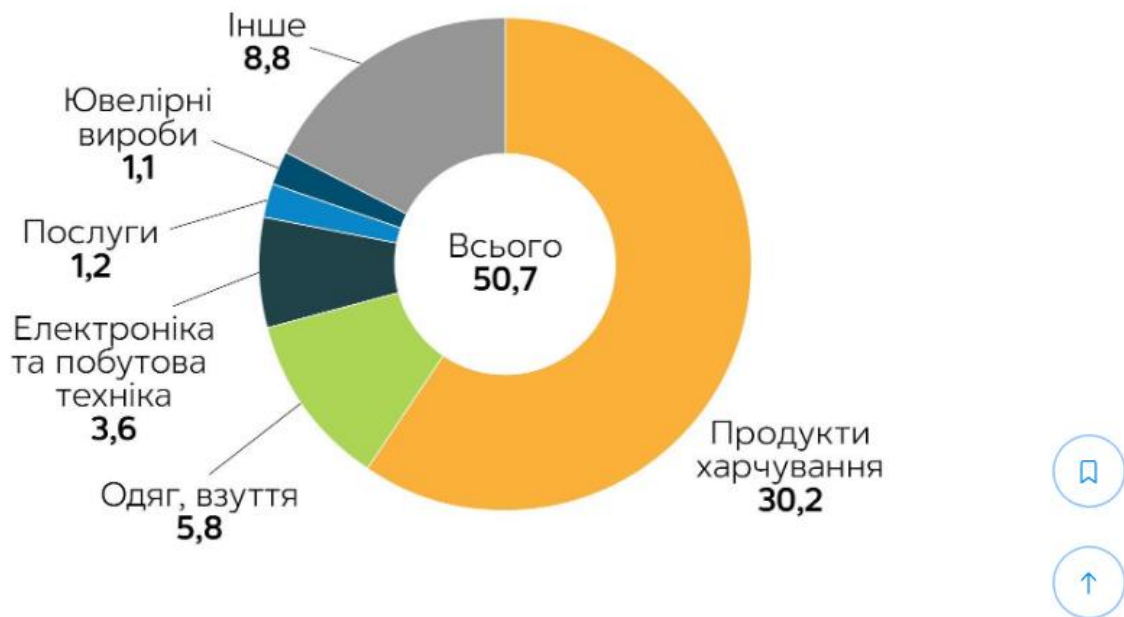

Рис. 1. Сума прямих збитків від військових дій за галузями ритейлу, млрд грн

Багато підприємств були змушені закритися, релокуватися або перепрофілювати свою діяльність, що призвело до зростання безробіття та скорочення ВВП на 28,8 % у порівнянні з 2021 р. Також вартість експорту 2022 р. була на 35% меншою, ніж в 2021. А фізичні обсяги скоротилися на 38,4%. Так, найбільшими викликами для українських торговців, за даними Європейської Бізнес Асоціації, виявилися:

- Безпека, психологічний тиск на працівників, спроба адаптації до нових реалій.

Постійні обстріли, ракетні удари та інші бойові дії створюють серйозну небезпеку для життя та здоров'я як власників, так і працівників торгівлі. Вони часто змушені

працювати в складних умовах, довго й безперервно, що часто призводить до емоційного виснаження. Багато торговців, які раніше працювали лише офлайн, були змушені перейти в онлайн-сегмент, щоб вижити. Це потребує нових знань та навичок, а також значних інвестицій.

- Руйнування логістичних ланцюгів і перебої з постачанням.

Активні бойові дії на сході та півдні країни й окупація територій призвели до масштабного руйнування транспортної інфраструктури. Блокада морських портів, руйнування мостів, доріг та залізничних колій, а також постійні обстріли енергетичної інфраструктури створили безпрецедентні перешкоди для логістики. Це призвело до дефіциту товарів на внутрішньому ринку, зростання цін та ускладнення експортно-імпортних операцій.

Руйнування торговельних шляхів негативно вплинуло на всі сектори економіки, особливо на агропромисловий комплекс. Зменшення обсягів експорту зернових культур призвело до глобальної продовольчої кризи та загострило проблеми голоду в країнах Африки та Близького Сходу.

- Зменшення попиту та зміна споживчих пріоритетів.

Через вищезазначені проблеми торгівельної галузі, найбільше зросли ціни на продукти харчування, електроенергію та пальне. Це, у свою чергу, зумовило значне зниження купівельної спроможності населення. Люди змушені відмовлятися від багатьох товарів та послуг, які раніше вважали необхідними, фокусуючись на задоволенні базових потреб, що призвело до зниження попиту на товари тривалого користування та послуги.

- Втрата активів внаслідок бойових дій та окупації регіонів.

Вимушеним кроком для багатьох українських підприємців є релокація власного бізнесу із небезпечних регіонів країни. Пошук нових приміщень, часто за вищими орендними ставками, адаптація до нових регіональних регуляцій та втрата частини клієнтів, що залишилися на окупованих територіях або в зонах активних бойових дій, створюють значні труднощі для бізнесу.

Паралельно з цим, багато компаній зазнали прямих фізичних втрат. Згідно з результатами опитування «Ведення бізнесу після двох років повномасштабної війни росії в Україні», проведеного Американською торговою палатою в Україні, близько 30% підприємств повідомили про пошкодження своїх виробничих потужностей, складів чи офісів. Більш того, 25% компаній зазнали не виправних ушкоджень, що призвело до повного або часткового припинення їхньої діяльності. Ще 7% компаній мають активи, які досі перебувають на тимчасово окупованих територіях.

Отже, проаналізувавши сучасний стан торговельного сектору України, виявили низку проблем, які значно впливають на розвиток цієї галузі. Проте, за нашими спостереженнями, українцям в тісній співпраці з іноземними партнерами вдається поступово відновлювати й розвивати торгівлю. Так, наступним кроком нашого дослідження сфери торгівлі в Україні буде детальний аналіз динаміки розвитку різних сегментів ринку, впливу цифрових технологій на торговельну діяльність, а також адаптацію бізнесу до нових умов. Це дозволить виявити наявні на ринку тенденції та дослідити перспективи розвитку галузі.

НЕЛЕГАЛЬНА ТОРГІВЛЯ В УКРАЇНІ. 2022–2024 рр.

Запорожченко Юлія Василівна

Університет митної справи та фінансів

(м. Дніпро)

Під контрабандою розуміється переміщення товарів через кордон України поза митним контролем або приховуванням товарів від митного контролю. Історія боротьби з нелегальною торгівлею та порушенням митних правил є об'єктом історико-правового та економічного поля дослідження. З моменту повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 р., згідно нормативно-правової бази, офіційні торгівельні операції між двома країнами зупинено. Попри те, це не зупиняє контрабандистів на шляху реалізації ними протиправних діянь через інші маршрути незаконного вивезення та ввозу. В умовах війни посилилася торгівля людьми та контрабанда мігрантів.

За даними журналу Forbes, Україна пов'язана зі світовими кримінальними ринками трьома видами діяльності, а саме: контрабандні маршрути, що з'єднують Україну й Росію та проходять через тимчасово окуповані території; світові хаби контрабанди на Півдні України (Одеса та ін. порти в Чорному морі); українські заводи, на яких виготовляються заборонені на експорт товари. Попри те, фахівці «Глобальна ініціатива проти міжнародної організованої злочинності» (далі – GI-TOC) у

2023 р. зазначили, що російське вторгнення в Україну водночас завдало серйозного удару по організованій злочинності, маючи на увазі «перлину Чорного моря» – м. Одесу.

Враховуючи наявність типових механізмів нелегального переміщення товарів через митний кордон до країн, що межують з Україною, підкреслимо, що серед найбільш популярних видів контрабанди – зброя та наркотичні засоби, тютюнові вироби, культурні цінності та ін. Так, у 2023 р., згідно Звіту Держмитслужби, на митницях було виявлено 342 факти незаконного переміщення через державний митний кордон зброї, боєприпасів, вибухових речовин, спецзасобів; наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів – 834 факти (для порівняння – за 2022 р. виявлено 309 фактів незаконного переміщення зброї, боєприпасів, спецзасобів та вибухових речовин, 513 фактів переміщення через митний кордон України наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів).

За даними GI-ТОС, у 2024 р. організована торгівля зброєю в Україні зросла і є ознаки того, що ринок торгівлі зброєю став більш організованим та супроводжується накопиченням більших запасів. Зокрема, в столиці попри вилучену зброю та боєприпаси влітку 2024 р., правоохоронні органи вилучили 132 патрони до гранатометів. Що стосується кордону ближче до Європи, у Львові, наприклад, в серпні 2024 р. правоохоронцями було розкрито мережу торгівлі зброєю та вилучено 72 пістолети, 20 автоматів, 29 гранат і понад 49 тис. набоїв.

В часи повномасштабного вторгнення – людський трафікінг та контрабанда мігрантів є вкрай актуальною проблемою в умовах війни. У 2022 р. уряд засудив 18 торговців людьми, з яких лише троє (17%) отримали вирок у вигляді позбавлення волі; 15 інших отримали умовні терміни. За даними Мінсоцполітики, з початку 2024 р. 119 українських громадян постраждали від торгівлі людьми. З них – 72 особи постраждали від внутрішньої торгівлі, 45 осіб – від торгівлі людьми в інших країнах, 2 – інші види торгівлі. Серед 119 осіб – 65 чоловіків, 44 жінки та 10 дітей.

Показники Державної міграційної служби України за 1 квартал 2024 р. свідчать про виявлених 632 особи нелегальних мігрантів. В примусовому порядку видворено 58 осіб. Боротьба з незаконним перевезенням мігрантів стала темою семінару Місії Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні (EUBAM), проведеного 14 серпня поточного року на спільному пункті пропуску «Паланка–Маяки–Удобне» з метою протидії контрабанді мігрантів. Автори Звіту Державного департаменту США щодо стану із торгівлею людьми у світі підкреслили, що наша держава не повністю дотримується стандартів для викорінення торгівлі людьми, але докладає до цього значних зусиль.

Таким чином, нелегальна торгівля в Україні з 2022 р. по сьогодні супроводжується темпами та показниками її зростання. З повномасштабним вторгненням Росії в Україну посилилася торгівля людьми, зросла контрабанда мігрантів, продовжує розвиватися незаконна торгівля зброєю та наркотиками.

TRANSFORMATION FROM TAX HARMONISATION TO GLOBAL FINANCIAL SAFEGUARDING

Jurušs Māris

Riga Technical University (Riga)

Taxes were, are and will be. However, tax policies and systems have changed significantly over a century. If it was once a national issue, it has become a global affair. The development is geared towards economic trends, but significant changes are still to be expected in the future, with a greater focus on sustainability and fair taxation.

1. Single Market

Latvia joined the EU single market on 1 May 2004. This was a huge event, which mainly affected changes in indirect taxes: VAT, excises, and customs. In order to be able to join the European Union (EU), there was a tremendous amount of work to be done to adapt the tax system to EU principles (Robežniece & Jurušs, 2003).

Although tax revenues remain in the budgets of national states, this also significantly changed the approach to tax administration. In particular, one of the critical points is tax harmonisation, which includes:

- setting minimum rates (in order to create a level playing field for market participants);
- the definition of taxable objects (framework), for example, the excise duty must be applied to wine, although the minimum tax rate is 0 (this ensures the circulation of information); as well as tax controls on the movement of goods and services between EU countries.

States create tax policies for income (direct) or consumption (indirect) taxes. However, we can see the regularity that the richest (west Europe) EU Member States derive more revenues from income taxes and the less developed (eastern) Member States from consumption taxes.

2. International Cooperation

Currently, the OECD dominates the international tax arena, which drives initiatives for a unified approach to taxation in international business. For example, the BEPS package, which is related to reducing aggressive tax planning and implementing tax avoidance measures, has been in place for several years (Māris Jurušs et al., 2019; Māris Jurušs & Kuma, 2016).

Solutions await taxation of companies involved in the digital economy, such as shared services and business platforms. An international agreement on a global minimum tax for multinational companies has been reached, which will hopefully ensure fair taxation for large companies (Juruss et al., 2019; Ziemele et al., 2022).

A balance must be found between the global fight against tax evasion and the interests of small businesses on the territory of the national state. Capital taxation should also be considered to reduce the tax burden on labour, especially in the digital age. Artificial intelligence should help tax policymakers, administrations, and taxpayers fulfil their obligations.

3. Sustainable Safeguarding

There is a crucial issue of sustainability in the EU, and tax solutions are also planned here to achieve the objectives set out in the

Green Deal. For example, one of the issues is the abandonment of fossil fuels in favour of alternative resources. This, in turn, raises the question of the potential loss of excise tax revenue, as electric cars are currently enjoying tax holidays in most countries, which also means finding alternatives to budget revenues (Brizga et al., 2022). It is necessary to consider implementing a decoupling strategy to achieve sustainability goals. Decoupling refers to a situation where economic growth occurs independently of other factors, such as energy consumption or environmental pollution. For example, a country's economy may grow even as energy consumption declines.

The EU community is primarily focused on economic development purposes. However, according to Maslow's pyramid, one of people's fundamental values is security, and the single market will only work if people are provided with safeguarding. Therefore, it is necessary to think about changing the values of life and public thinking about values, including income inequality, global mobility, and the effective management of public funds and transparency, so that taxes are a value for money (M. Jurušs et al., 2022).

Conclusions

The evolution of tax systems over the past century reveals a notable shift from national frameworks to global considerations. Tax policies prioritize sustainability and equity, addressing global economic shifts while fostering inclusive growth.

Key words: taxation, harmonization, sustainability, safeguarding.

JEL classifications: F38, H2.

References:

1. Brizga J., Jurušs M. & Šmite-Roķe B. Impact of the environmental taxes on reduction of emission from transport in Latvia. *Post-Communist Economies*. 2022. № 34 (5). P. 666–683.

2. Juruss M., Hudenko J. & Varlamova I. Tax challenges in the collaborative economy. *20th International Scientific Conference “Economic Science for Rural Development 2019”. New Dimensions in the Development of Society. Home Economics. Finance and Taxes. Bioeconomy*. 2019. URL: <https://doi.org/10.22616/esrd.2019.132>

3. Jurušs M., Šmite-Roķe B. & Zeila A. Sustainable taxation strategy for economic recovery. *Proceedings of the International Conference of Applied Business and Management*. 2022. P. 169–185. URL: <https://icabm22.isag.pt/en/book-of-proceedings>

4. Jurušs Māris & Kuma E. BEPS: Impact of international tax measures on business environment in Latvia. *XVII International*, 2016. P. 104.

5. Jurušs Māris, Ragucka-Ragovska S. & Sandore M. Corporate income taxation: Challenges of E-commerce platforms. In *Lecture Notes in Networks and Systems*. 2019. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-12450-2_71

6. Robežniece D. & Jurušs M. Tax policy in Latvia on the Eve of enlargement. *Baltic Journal of Economics*. 2003. № 4 (1). P. 116–120.

7. Ziemele S., Juruss M., Hudenko J. & Smite-Roke B. The Tax Nexus in the Digital Economy. *Reliability and Statistics in Transportation and Communication: Selected Papers from the 21st International Multidisciplinary Conference on Reliability and Statistics in Transportation and Communication, RelStat2021*. 14–15 October 2021. Riga, Latvia, 2022. P. 501–512.

ЕВОЛЮЦІЯ ФОРМ РОЗРАХУНКІВ У МІЖНАРОДНІЙ ТОРГІВЛІ

Грабчук Ірина Леонідівна

Державний університет “Житомирська політехніка”

(м. Житомир)

Оріховська Оксана Русланівна

Державний університет “Житомирська політехніка”

(м. Житомир)

Міжнародна торгівля відіграє важливу роль у світовій економіці, оскільки сприяє розширенню ринків, поліпшенню динаміки валютних курсів, а також зміцненню економічних зв'язків між країнами. Одним із важливих аспектів цієї діяльності є система розрахунків. Еволюція форм розрахунків у міжнародній торгівлі має також свій великий історичний шлях починаючи від звичайних бартерних угод до сучасних електронних систем платежів.

Починаючи з стародавніх часів до появи грошей основною формою розрахунків у міжнародній торгівлі між народами був прямий обмін товарами та послугами, тобто бартер. Бартер вимагав двостороннього збігу інтересів між обміном товарами та послугами, така форма торгівлі була обмеженою. З часом на його заміну еквівалентом вартості почали відігравати важливу роль – золото, срібло, мідь, а також інші цінні товари та метали. Потім

ця система розрахунків перебігає у форму монет, а пізніше і в появу паперових грошей, що значно спростило торгівлю між суб'єктами господарювання навіть на великих відстанях.

Виникнення грошей зумовило потребу у регулюванні процесів їх створення, обігу та використання. Період середньовіччя характеризувався розвитком банківської інфраструктури, що, в свою чергу, призвело до розширення спектру та обсягів фінансових транзакцій. Зокрема, описуючи цей період А. Овчаренко та О. Артюх вказують на змінах в формах контролю та розширенні масштабів торгівлі: «Банки почали здійснювати облік грошових коштів клієнтів, що вимагало впровадження контрольних механізмів. З розвитком географічних відкриттів і збільшенням морської торгівлі з'явилися нові потреби в фінансовому контролі. Комерційні компанії та держави розробляли системи контролю за фінансами, що дозволяло забезпечити фінансування подорожей та торгових експедицій».

З розвитком інформаційних технологій, починаючи з ХХ ст широкого вжитку почала набувати система електронних платежів. Це значно прискорило процес здійснення фінансових операцій між країнами.

Серед телекомунікаційних інновацій, що суттєво вплинули на світову економічну взаємодію, особливе значення має система SWIFT. Ця глобальна мережа забезпечує обмін фінансовою інформацією та проведення платіжних операцій між банками різних країн. Запровадження SWIFT стало каталізатором, що значно прискорило процеси глобалізації у сфері міжнародних

економічних зв'язків. «Технології Telex, що існували на момент створення SWIFT, не могли швидко та ефективно забезпечити транскордонні транзакції. Тому 239 банків із 15 країн в середині 70-х рр. XX ст. утворили кооперативну спільноту – Товариство всесвітніх міжбанківських фінансових телекомунікацій зі штаб-квартирою в Бельгії».

У XXI ст. новою формою міжнародних розрахунків стали криптовалюти, які ґрунтуються на та блокчейн технології. Криптовалюта стала альтернативою традиційним валютам. Технологія блокчейн знижує витрати на фінансові послуги та робить більш ефективними міжнародні транзакції. Саме ці цифрові тренди забезпечують надійність, прозорість, швидкість, ефективність, а також конфіденційність операцій. В той же час багато країн досі не мають чіткої нормативної бази щодо криптовалют, що створює труднощі для їх застосування у міжнародній торгівлі.

Попри це форми розрахунків у міжнародній торгівлі і на далі продовжують розвиватися, враховуючи стрімкий розвиток штучного інтелекту, фінтех-інновацій, що в подальшому сприятиме мінімізації витрат та надійному прогнозуванню ризиків.

Форми розрахунків у міжнародній торгівлі пройшли великий історичний шлях, починаючи від бартеру до цифрових валют і в подальшому продовжують розвиток. Не зважаючи на виклики, які впливають на міжнародні розрахунки (зокрема, високі витрати на обробку платежів, кібербезпека, валютні ризики, політичні та економічні ризики, транскордонні бар'єри), перспективи є значно

більші для розвитку економічної системи, мінімізації ризиків і полегшення доступу до світових ринків для всіх учасників, незалежно від їхнього розміру чи географічного розташування.

ЕВОЛЮЦІЯ АВТОМАТИЗАЦІЇ ОБЛІКУ ПОДАТКІВ: ВІД ПАПЕРОВИХ ДОКУМЕНТІВ ДО ЦИФРОВИХ РІШЕНЬ

Бразилій Гліб Андрійович

Черкаський державний технологічний університет (м. Черкаси)

Чичужко Марина Володимирівна

Черкаський державний технологічний університет (м. Черкаси)

Облік завжди був важливою складовою економіки. З переходом від традиційних методів до цифрових технологій, автоматизація обліку податків стала критично важливою для забезпечення ефективності та прозорості.

Автоматизація дозволяє зменшити час, витрачений на обробку документів, знизити ймовірність помилок і покращити управління фінансовими потоками. Це особливо актуально в умовах глобалізації, де швидкість і точність мають вирішальне значення. Цифрові рішення сприяють підвищенню прозорості у фінансових операціях, що допомагає зменшити корупційні ризики. Це важливо для створення довіри між підприємствами і державою. У світі, що змінюється, підприємства повинні адаптуватися до нових вимог та технологічних трендів.

Розуміння еволюції обліку податків може вплинути на формування державної політики щодо оподаткування та митного контролю, що має значні економічні наслідки. Дослідження автоматизації обліку податків відкриває нові горизонти для інновацій у фінансових технологіях, що може суттєво змінити підходи до управління податковими системами.

Таким чином, тема дослідження є надзвичайно актуальною, оскільки вона охоплює ключові аспекти сучасної економіки, технологічного прогресу та державного управління. Еволюція автоматизації обліку податків від паперових документів до цифрових рішень можна умовно поділити на кілька етапів:

1. Паперовий облік (до ХХ ст.). Усі фінансові операції фіксувалися вручну в книгах обліку. Це вимагало значних зусиль і часу, а також було схильне до помилок. Для підтвердження документів використовувалися печатки та підписи, що ускладнювало процес перевірки.

2. Поява механічних обчислювальних пристроїв (20–30-ті рр. ХХ ст.). З'явилися перші механічні пристрої для обліку, які дозволяли автоматизувати деякі процеси. Хоча ці пристрої не повністю усунули людський фактор, вони значно зменшили кількість помилок у підрахунках.

3. Електронний облік (60–70-ті рр. ХХ ст.). Перші комп'ютери почали використовуватися для обробки фінансових даних. Це дозволило зберігати великі обсяги інформації та швидше виконувати обчислення. З'явилися перші програми для бухгалтерського обліку, які автоматизували багато рутинних завдань.

4. Розвиток програмного забезпечення (80–90-ті рр. ХХ ст.). На цьому етапі вже починає зростати популярність персональних комп'ютерів, що сприяло масовому впровадженню бухгалтерських програм. З'явилися інтегровані системи, що дозволяли вести облік не лише податків, але й інших фінансових аспектів бізнесу.

5. Цифровізація та інтернет (2000-ні рр). З'являються хмарні технології, та починає використовуватися автоматизація звітності. Впровадження хмарних рішень дозволило підприємствам отримувати доступ до своїх даних з будь-якого місця, зменшуючи потребу в локальних серверах. З'явилися рішення для автоматичної генерації податкових звітів, що спростило процес подання документів до державних органів.

6. Сучасні технології (2010-ті – сьогодні). Широкого розголосу набувають штучний інтелект (ШІ), машинне навчання, блокчейн, розвиток мобільних додатків. Ці технології дозволяють аналізувати великі обсяги даних, прогнозувати податкові надходження та виявляти аномалії. ШІ допомагає автоматизувати рутинні завдання, такі як введення даних, обробка документів і підрахунок податків. Це зменшує ризик помилок і економить час.

Еволюція автоматизації обліку податків від паперових документів до цифрових рішень свідчить про постійний прогрес у технологіях та їх вплив на бізнес-процеси. Сучасні рішення забезпечують високу ефективність, точність і прозорість у веденні обліку, що є критично важливим для успішного управління підприємствами в умовах глобальної економіки.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ УКРАЇНИ

Бессонова Анна Володимирівна

Приазовський державний технічний університет (м. Дніпро)

Сидорук Олександр Олександрович

Приазовський державний технічний університет (м. Дніпро)

У сучасному світі податкова політика є ключовим інструментом державного регулювання економіки. Україна, перебуваючи на етапі активної економічної трансформації та інтеграції у світову економіку, стикається з низкою викликів у реформуванні податкової системи. Це стосується як підвищення прозорості та ефективності адміністрування податків, так і забезпечення фіскальної стабільності. У майбутньому українська податкова система повинна адаптуватися до мінливих умов глобальної економіки, стимулювати розвиток бізнесу, сприяти детінізації економіки і підтримувати інноваційні сектори.

В даний момент податкова система України характеризується складністю, що зумовлює значні труднощі для платників податків, зокрема підприємств малого та середнього бізнесу. За останні роки було зроблено кілька спроб її реформувати, проте вони мали частковий успіх. Податкова політика України все ще має високий рівень корупційних ризиків, незадовільні показники адміністрування податків, що призводить до значних витрат часу та ресурсів на виконання податкових зобов'язань. Наприклад, за

даними Світового банку, українські компанії витрачають більше 328 годин на рік на податкове адміністрування, що значно перевищує показники в країнах ЄС.

Основні компоненти сучасної податкової системи України включають податок на додану вартість (ПДВ), податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), єдиний соціальний внесок (ЄСВ) та податок на прибуток підприємств. Водночас важливим є розгляд податкового навантаження на бізнес та необхідність зниження ставок, зокрема для підтримки малого і середнього підприємництва.

Українській податковій системі наразі притаманні певні характерні ознаки. Бізнес продовжує зазнавати високого податкового тиску, що знижує конкурентоспроможність на міжнародному рівні. Це особливо стосується малого та середнього бізнесу, який потребує полегшення податкового тягаря для розвитку та розширення. Хоча реформи останніх років спрямовані на боротьбу з корупцією, фіскальна система все ще залишається вразливою до хабарництва та зловживань. Це підриває довіру до державних інституцій і сприяє тінізації економіки. Відшкодування податку на додану вартість залишається складним питанням для багатьох підприємств, особливо експортерів. Процес відшкодування затягується і часто стає джерелом зловживань з боку податкових органів. Попри запровадження електронних сервісів, система не повністю адаптована до сучасних цифрових технологій. Багато процесів, зокрема податкове звітування, залишаються складними та потребують оптимізації.

Перспективи подальшого розвитку податкової системи України тісно пов'язані з економічними та політичними реформами. Одним із ключових аспектів майбутньої реформи може стати передача частини податкових повноважень на місцевий рівень. Це дозволить місцевим громадам ефективніше використовувати податкові надходження та розвивати інфраструктуру, а також зменшить залежність регіонів від центрального бюджету. Для того щоб стимулювати розвиток бізнесу та залучити іноземні інвестиції, держава повинна знизити податкові ставки, особливо на прибуток підприємств і податок на доходи фізичних осіб. Це створить більш привабливі умови для розвитку економіки та зростання робочих місць.

Однією з основних проблем податкової системи України залишається складність у адмініструванні ПДВ, а також зловживання системою відшкодування. Важливим кроком у напрямку податкової реформи є створення прозорого та автоматизованого механізму відшкодування ПДВ для експортерів та внутрішніх виробників. Розвиток цифрових технологій дозволяє значно спростити адміністрування податків, підвищити прозорість процесів та скоротити витрати для держави та платників податків. У майбутньому необхідно запровадити більш інтегровані електронні сервіси для податкової звітності, онлайн-контролю та моніторингу податкових зобов'язань.

Важливою складовою майбутньої реформи повинна стати посилена боротьба з ухиленням від сплати податків. Це може включати як посилення відповідальності за порушення, так і

створення стимулів для легалізації бізнесу через податкові пільги та зниження адміністративних бар'єрів. У контексті євроінтеграційних процесів Україна має гармонізувати свою податкову систему з європейськими нормами та правилами. Це включає адаптацію національного законодавства до директив ЄС, що стосуються прямих і непрямих податків, зокрема щодо ПДВ та акцизів.

Очікується, що реформи в податковій сфері стимулюватимуть розвиток економіки шляхом покращення бізнес-клімату, залучення іноземних інвестицій та сприяння зростанню внутрішнього споживання. Зниження податкового навантаження та діджиталізація сприятимуть детінізації економіки, що дозволить державі отримувати більші доходи від легальної діяльності бізнесу. Крім того, зниження корупційних ризиків та покращення фіскальної дисципліни допоможе зміцнити довіру до державних інституцій.

Успішна податкова реформа є невід'ємною умовою стійкого економічного розвитку України. Модернізація системи оподаткування, зниження податкового тягаря, діджиталізація податкових процесів, боротьба з корупцією та ухиленням від податків, а також гармонізація податкової політики з нормами ЄС відкриють нові перспективи для української економіки. Розвиток ефективної та прозорої податкової системи є запорукою інтеграції України до світової економіки та забезпечення стійкого економічного зростання.

ВПЛИВ ПІДВИЩЕННЯ ПОДАТКІВ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМЦІВ ТА ПІДПРИЄМСТВ

Бессонова Світлана Іванівна

ДВНЗ “Приазовський державний технічний університет”

(м. Дніпро)

Шевченко Аліна Андріївна

ДВНЗ “Приазовський державний технічний університет”

(м. Дніпро)

Податкова політика відіграє важливу роль у формуванні економічної стратегії держави, а також визначає умови ведення бізнесу для підприємств і підприємців. Підвищення податків є інструментом, який уряди використовують для збільшення доходів до бюджету, однак воно часто викликає дискусії щодо того, як це впливає на підприємницьку діяльність. Питання полягає не лише у збільшенні доходів держави, але й у тому, чи впливає це на конкурентоспроможність бізнесу, рівень інвестицій, інноваційну активність та зайнятість населення.

Одним із ключових наслідків підвищення податків є зменшення прибутковості підприємств. Коли держава збільшує ставки податків, частка прибутку, що залишається в розпорядженні підприємця, зменшується. Це може мати кілька негативних наслідків. По-перше, підприємці отримують менше ресурсів для реінвестування в розвиток свого бізнесу, що в довгостроковій перспективі може знизити темпи його зростання.

По-друге, підвищення податків часто призводить до зниження бажання розширювати бізнес або відкривати нові підприємства. Це стосується як великих корпорацій, так і малого та середнього бізнесу, який більш вразливий до змін у податковій політиці через обмежені фінансові ресурси.

Окрім прямого зменшення доходів, підвищення податків може негативно вплинути на інвестиційні процеси. Підприємства, які стикаються з підвищенням податків, можуть переглянути свої інвестиційні плани, шукаючи більш сприятливі юрисдикції з нижчим рівнем оподаткування. Це може призвести до відтоку капіталу з країни, скорочення обсягу іноземних інвестицій та зменшення загальної конкурентоспроможності національної економіки на світовому ринку. Такі наслідки можуть бути особливо відчутними у країнах, які залежать від міжнародних ринків та притоку зовнішнього капіталу.

Ще одним важливим аспектом є те, що підприємства часто реагують на підвищення податків шляхом оптимізації своїх витрат і пошуку способів мінімізації податкових зобов'язань. Це може включати перенесення частини бізнесу в країни з нижчим рівнем оподаткування або використання складних фінансових схем, щоб зменшити податкове навантаження. Такі дії можуть знизити ефективність роботи податкової системи, оскільки частина підприємницької діяльності переходить в «тіньовий» сектор економіки.

Довгострокові наслідки підвищення податків можуть бути ще більш серйозними. Якщо податкова політика держави стає надто жорсткою, це може призвести до скорочення кількості

підприємств, особливо малого та середнього бізнесу. Крім того, це може негативно вплинути на рівень зайнятості. Зменшення кількості підприємств та обсягів інвестицій зменшує можливості створення нових робочих місць, що може викликати соціальні проблеми, зокрема зростання рівня безробіття. Особливо важливо зазначити вплив податкових змін на інноваційну діяльність підприємств. Інновації є ключовим двигуном економічного зростання, і підприємства, які активно інвестують у розвиток нових технологій, можуть зіткнутися з браком фінансування через зростання податкового навантаження. Підвищення податків може призвести до скорочення інвестицій у дослідження та розробки, що в довгостроковій перспективі зменшить кількість нових продуктів і технологій на ринку. Це особливо небезпечно для секторів, що залежать від постійного впровадження нових технологічних рішень.

Якщо звернути увагу на міжнародний досвід, то можна побачити різні приклади впливу податкових змін на економіку. У Франції, яка відома своїм високим рівнем податків, бізнес змушений пристосовуватися до високих ставок, але держава водночас забезпечує значні соціальні гарантії, що частково компенсує фінансове навантаження на підприємства. Іншим прикладом є США, де у 2017 р. відбулося суттєве зниження корпоративних податків, що спричинило значний приплив інвестицій та створення нових робочих місць. Ці приклади демонструють, що податкова політика повинна бути збалансованою: занадто високі податки можуть пригальмувати економічне зростання, тоді як занадто низькі можуть знизити доходи держави, необхідні для забезпечення соціальних потреб.

Отже, підвищення податків має як позитивні, так і негативні наслідки для підприємницької діяльності. З одного боку, це збільшує доходи держави і може сприяти фінансуванню важливих соціальних та інфраструктурних проектів. З іншого боку, надмірне податкове навантаження може стримувати розвиток бізнесу, знижувати рівень інвестицій та інновацій, а також погіршувати конкурентоспроможність національної економіки. Тому важливо, щоб податкова політика була розроблена таким чином, щоб мінімізувати негативні наслідки для бізнесу, забезпечуючи при цьому стабільні доходи для держави.

ЕВОЛЮЦІЯ ПРОДУКТОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК ЧИННИКА ВДОСКОНАЛЕННЯ ІТ-ПРОДУКТІВ В ЕЛЕКТРОННІЙ ТОРГІВЛІ

Ільєнков Дмитро Андрійович

Університет економіки та права “КРОК” (м. Київ)

Електронна торгівля пройшла довгий шлях розвитку ІТ-продуктів для її здійснення: від тривіальних онлайн-каталогів товарів до складних платформ, здатних щодня оброблювати замовлення мільйонів споживачів. Зі свого боку продуктивний менеджмент був рушійною силою та відіграв важливу роль у цьому розвитку шляхом визначення справжніх потреб користувачів та вибору найкращих реалізацій вдосконалення ІТ-

продуктів для електронної торгівлі з метою задоволення цих потреб. Розуміння історії розвитку цих явищ дозволяє врахувати минуле в подальшому розвитку продуктового менеджменту.

«ІТ-продуктом» є створене з використанням інформаційних технологій програмне або апаратне рішення, яке призначене для вирішення конкретного завдання або задоволення певної потреби користувачів. Зародження цього явища в електронній торгівлі відбулося у 1979 р., коли Майкл Олдрідж створив першу систему для безпечної передачі даних, дозволяючи користувачам здійснювати покупки на відстані. А вже у 1982 р. запуск Boston Computer Exchange започаткував еру електронної комерції, створивши перший цифровий маркетплейс, де користувачі могли купувати та продавати комп'ютери. Проте визначальним етапом стали 1990-ті рр., коли з появою електронних платіжних систем та інтернет-магазинів електронна торгівля стала доступною для ширшого кола споживачів.

Водночас історія продуктового менеджменту почалася в 1931 р., коли Ніл Макелрой з Procter & Gamble описав обов'язки посади «Brand man» (людина бренду), яка зокрема передбачала менеджмент продукту, його продажів та реклами. Завдяки цьому підходу компанія Procter & Gamble суттєво змінила свої процеси та стала сконцентрованою на власному бренді, що згодом стало початком продуктового менеджменту в сучасному розумінні.

Коли в 1990-ті рр. електронна торгівля набула більшої популярності, бізнес-процеси суттєво змінилися і постала потреба в адаптації до змін та постійному покращенні інтернет-

магазинів для кращого продажу товарів. Одним із перших прикладів електронної торгівлі з використанням методів продуктового менеджменту була компанія Amazon, заснована Джеффом Безосом у 1994 р. Джефф Безос побачив потенціал електронної торгівлі та вирішив дослідити, які ринки можуть бути найбільш успішними в онлайн-продажах. Для тестування своєї гіпотези він вирішив вибрати книжковий магазин як мінімально життєздатний продукт (МЖП). Розпочавши з продажу книжок, він отримав важливу інформацію про поведінку покупців, їхні потреби, побажання, що для них є незручним тощо, що дозволило йому покращити свій ІТ-продукт – платформу Amazon – та у подальшому розширити асортимент до електроніки, одягу та взуття. Це рішення використати книги як МЖП стало вирішальним кроком у розвитку Amazon, що пізніше перетворилося на одну з найбільших компаній у світі. Нині компанія Amazon охоплює низку різноманітних сфер, проте початковий підхід значною мірою зберігається, а саме в статті від Amazon про продуктивний менеджмент у їхній компанії йдеться про використання підходу «мінімально привабливого продукту», який походить з МЖП. Він передбачає вивчення клієнтів, знайомлячи їх з продуктом у процесі розробки та вимірюючи їхній відгук. Такий підхід зменшує ризики, пов'язані з відповідністю продукту або ринку, і дозволяє уникнути упущеної вигоди. У 2000-х рр. з'явилися нові інструменти для аналізу поведінки користувачів, такі як Google Analytics, що дозволили

продуктовим менеджерам краще розуміти дії користувачів та відповідним чином адаптовувати ІТ-продукти. ІТ-продукти впроваджували алгоритми рекомендацій, що дозволяли користувачам бачити товари, які могли б їх зацікавити, на основі попередніх пошуків споживачів, що створювало індивідуальний підхід до кожного клієнта.

Початок 2010-х рр. став періодом мобільної революції. Зростання популярності смартфонів спричинило необхідність адаптації ІТ-продуктів до мобільних платформ, зокрема з врахуванням виникнення нових стандартів оплати, як-от Google Pay. Продуктові менеджери почали працювати над оптимізацією інтерфейсів для мобільних додатків. У цей період продуктивний менеджмент також почав фокусуватися на скороченні шляху покупця (customer journey) за допомогою оптимізації процесів пошуку та оформлення замовлення. Наприкінці 2010-х рр. інтернет-магазини та замовлення товарів додому продовжили збільшувати свою популярність, дедалі більше акцентуючи увагу продуктивних менеджерів на цьому спрямуванні. У сьогоденні ключовим для продуктивного менеджменту зокрема в електронній торгівлі є прийняття рішень на основі даних та фокусування на потребах та поведінці користувачів. Майбутнє продуктивного менеджменту як чинника вдосконалення ІТ-продуктів у електронній торгівлі може мати свій розвиток у штучному інтелекті та машинному навчанні для оптимізації продажів та взаємодії покупців з сайтом. Еволюція продуктивного

менеджменту як чинника вдосконалення ІТ-продуктів в електронній торгівлі демонструє його постійну адаптацію до технологічних і ринкових змін. Розуміння цих історичних процесів та минулих етапів допомагатиме визначити ефективні стратегії для сучасних і майбутніх викликів.

УПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШІ В РОЗДРІБНУ ТОРГІВЛЮ

Івашкін Дмитро

ЗВО “Університет короля Данила” (м. Івано-Франківськ)

Роздрібна торгівля є завершальною ланкою руху товару від виробника до споживача. Оскільки роздрібна торгівля має величезний вплив на економіку, необхідно проаналізувати, як діють сьогодні продавці, щоб краще досягти своєї мети та отримати вигоду в товарно-грошовому процесі. Звичайно, роздрібний продавець буде впроваджувати різні інструменти, щоб бути якомога успішнішим в очах покупця.

Досвід показує, що найважливішим напрямом розвитку роздрібною торгівлі стає використання інноваційних технологій. Роздрібна торгівля швидко трансформується під впливом новітніх технологій. Так, штучний інтелект присутній в усіх сферах суспільства – від транспорту, медицини, економіки до мистецтва. Тому, нічого дивного, що ШІ проникло в торгівлю і набирає шалених обертів у застосуванні на практиці.

Впровадження технології штучного інтелекту в роздрібну торгівлю дає змогу компаніям революціонізувати свою діяльність за рахунок оптимізації внутрішніх процесів, автоматизації обслуговування клієнтів і багато чого іншого. Це не тільки підвищує продуктивність, а й покращує якість обслуговування клієнтів, створюючи кращий імідж бренду.

Таким чином, глобальна вартість ШІ на ринку роздрібною торгівлі досягла 7,14 млрд доларів у 2023 р., за даними Fortune Business Insights, і, як очікується, зростатиме на 31,8 % на рік, досягнувши 85,07 млрд доларів до 2032 року, що демонструє стрімкість розповсюдження і зростаючий потенціал штучного інтелекту в роздрібній торгівлі.

Із стрімким розвитком галузі штучного інтелекту ритейлери почали визнавати не лише важливість, а й трансформаційний потенціал цієї технології.

За даними Google Cloud Gen AI, 82% організацій, які розглядають або вже використовують генеративний ШІ, вважають, що він істотно змінює або трансформує їхню галузь:

1. Нові дизайни та пакування. Генеративний ШІ не просто аналізує, а й генерує абсолютно нові дизайни. Масмаркет-магазини використовують цю можливість для створення унікальних дизайнів одягу, аксесуарів та непродовольчих товарів. 3D-моделі продуктів, створені на основі фото покупців, набувають популярності.

2. Контент для залучення. Генеративний ШІ створює яскравий та ефективний контент, від описів товарів до постів у

соцмережах, економлячи ресурси ритейлера та підтримуючи SEO-оптимізацію. Чат GPT, попри всі недоліки, покриває частину такої роботи.

3. Персоналізовані рекомендації. Використовуючи демографічні дані покупця, GenAI створює персоналізовані рекомендації та рекламні повідомлення, що підвищує ефективність продажів.

4. Чат-боти та підтримка клієнтів. GenAI допомагає впроваджувати чат-боти на основі ШІ для оптимізації служби підтримки, що знижує навантаження на операторів та поліпшує обслуговування.

5. Ефективне використання торговельної площі. Генера- тивний ШІ допомагає планувати розташування магазинів та оптимізувати викладку товарів, що забезпечує зручність та стимулює продажі.

6. Керування запасами та ланцюжками постачання. ШІ аналізує дані про попит, допомагає керувати запасами та оптимізувати ланцюжки постачання. Наскільки ефективно – покаже час.

7. Віртуальні помічники для покупців. GenAI використовується для створення віртуальних помічників, які надають покупцям персоналізовану консультацію, полегшуючи процес вибору товарів. ШІ може замінити частину працівників, які працюють у підтримці (Customer support).

Серед ритейлерів, які впроваджують штучний інтелект сьогодні є наступні: **Amazon, Walmart, “Епіцентр”, H&M і Zara та інші.** Історії успіху таких компаній, як Amazon, Walmart і Starbucks, разом із передовими дослідженнями показали нам, що

ШІ в роздрібній торгівлі не є швидкоплинною тенденцією; це трансформаційний рух. Йдеться про використання потужності даних, алгоритмів і людського розуміння для створення досвіду, який резонує, захоплює та надихає. Це як вловити блискавку в плящі, вловити суть того, що робить покупки не просто транзакцією, а досвідом.

Штучний інтелект може створювати персоналізовані ціни для окремих клієнтів на основі їх минулої купівельної поведінки. Штучний інтелект допомагає ефективно аналізувати та порівнювати ціни конкурентів, забезпечуючи конкурентоспроможність компанії і максимальну прибутковість. Зв'язок між штучним інтелектом і ціноутворенням дає можливість компаніям використовувати потужність аналізу даних у реальному часі, прогнозувати попит та приймати стратегічні рішення. Оскільки технологія штучного інтелекту продовжує розвиватися, вона змінить бачення процесу ціноутворення, покращить взаємодію з клієнтами та підкреслить конкурентні переваги компаній. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що вплив інноваційних технологій на роздрібну торгівлю має стати одним із найважливіших факторів підвищення конкурентоспроможності українських торгових підприємств. Вітчизняні роздрібні торгові підприємства мають бути адаптовані до швидких змін, здатними конкурувати та бути спроможними інтегруватися в міжнародну торгівлю.

ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПОРТУ МЕДУ ДО КРАЇН ЄС

Чуйко Марина Миколаївна

ННІ “Українська інженерно-педагогічна академія”

ХНУ ім. В. Н. Каразіна (м. Харків)

Чегодаєв Олексій Олександрович

ННІ “Українська інженерно-педагогічна академія”

ХНУ ім. В. Н. Каразіна (м. Харків)

Управління якістю та безпечністю харчових продуктів є ключовими питаннями на європейському ринку меду. Запобігання забрудненню та фальсифікації, а також забезпечення відповідної якості продукції є важливими для успішного виходу на ринок. Органічний і монофлорний мед є зростаючими ринковими нішами в європейському секторі меду.

Щоб експортувати мед до Європи, потрібно виконати низку вимог. Оскільки мед в основному використовується як їжа, необхідно дотримуватися харчового законодавства ЄС, яке базується на принципах гігієни, відстеження, аналізу ризиків і запобіжних заходів. Також необхідно дотримуватися Директиви ЄС щодо меду, яка є найважливішим законодавчим актом, що стосується меду. Основною метою Директиви щодо меду є збереження чистоти меду як сирого та необробленого сільськогосподарського продукту, виключаючи будь-які зміни його хімічного складу.

Європейські покупці вимагають зразки для перевірки якості меду. Експортер повинен надіслати репрезентативні зразки меду,

які він продає. Якщо зразки не відповідають вимогам за якістю, покупець може відмовитися від меду після доставки. Це може завдати шкоди репутації експортера і відносинам з покупцем.

За останні кілька років тестування меду європейськими покупцями стало дедалі жорсткішим. Мед перевіряється на відповідність європейським харчовим нормам щодо максимально дозволених рівнів вмісту антибіотиків, пестицидів і залишків, автентичності продукту та інших параметрів якості.

Більшість європейських покупців перевіряють зразки меду в двох різних точках під час експорту. Зразок пропозиції: перед торговельною угодою вони хочуть перевірити якість меду, який пропонує експортер. Зразок прибуття: він береться, коли мед доставлено до місця призначення. Цей зразок порівнюється зі зразком пропозиції, щоб перевірити, чи відповідає якість.

Європейські покупці вважають за краще проводити тестування в європейських лабораторіях, щоб забезпечити певний рівень якості. Це означає, що експортеру доведеться надіслати зразки меду до Європи.

Європейська митниця контролює потік товарів до Європейського Союзу та стягує тарифи. Хоча експортер може не нести безпосередньої відповідальності за митне оформлення, надання покупцю або перевізнику всієї необхідної митної документації і підтримка має вирішальне значення. У іншому випадку партії меду буде відмовлено в доступі на європейський ринок, що матиме значні негативні наслідки для подальших торговельних відносин експортера з покупцем.

Для того, щоб вантаж меду перетнув митний кордон, експортер повинен надати наступні документи: санітарний сертифікат (сертифікат здоров'я), рахунок-фактуру для покупця, пакувальний лист вантажу та сертифікат походження меду. Сертифікат здоров'я є документом, який підтверджує, що вантаж меду відповідає стандартам охорони здоров'я та безпеки, встановленим ЄС. Щоб отримати цей документ, експортеру потрібно пройти перевірку меду місцевим регуляторним органом, відповідальним за харчові продукти та безпеку у країні відправлення. Це може бути державне управління охорони здоров'я або сільськогосподарське агентство. Рахунок-фактура для покупця містить деталі транзакції та товари, що відвантажуються. Митниця використовує його для визначення вартості товарів, що імпортуються, і відповідних тарифних витрат.

TAXATION IN THE SHARING ECONOMY: A CASE STUDY OF AIRBNB IN BULGARIA

Atanasova Irina Georgeva

South-West University "Neofit Rilski" (Bulgaria, Blagoevgrad)

Ivaylo Stoyanov Ivanov

South-West University "Neofit Rilski" (Bulgaria, Blagoevgrad)

Abstract. Taxation of sharing economy is an issue for many European countries including Bulgaria. The company for car sharing Uber did not manage to settle in Bulgaria, but Airbnb is exploiting fully the possibilities of short term rentals in the country. Being a member of the European Union, Bulgaria must comply with the

rules imposed by the EU regarding the harmonization of tax policies in the member countries. Alternately *“The EU does not impose taxes; this is done solely by the individual member states. This means that the amount of tax Europeans pay is determined by their national governments”*. Hence, every EU country applies its own rules regarding taxation of Airbnb hosts or the company itself. In this study, the taxation regulations governing short-term rentals on the Airbnb platform in Bulgaria are analyzed. The types of taxes associated with the activity of Airbnb have been reviewed, including: corporate tax, personal income tax, patent tax, sole trader tax, tourist tax, VAT obligations of individuals and legal entities when renting their real estate to other people, obligations for payment of social and health insurance by the individual when renting his/her real estate to others, Annual tax return under Art. 50 of the Law on Taxes on the Income of Individuals in Bulgaria. Outlined are the three main methods of imposing taxes on income from short-term rentals in the country – personal income taxation, taxation as a business activity and patent tax. To analyze the imposition of patent taxes and tourist taxes across major urban centers, a selection of eleven local tourist markets has been compiled. This list serves to illustrate the decisions made by local governments regarding the establishment of tax rates for short-term rentals, particularly those facilitated through platforms such as Airbnb and Booking.com. The analysis focuses on how these municipalities have approached the regulation and taxation of these emerging sectors within their jurisdictions. VAT, social security and corporation tax declaration obligations of Airbnb income recipients

are reviewed. The taxation conditions are analyzed in comparison with those implemented in select European countries, including Italy, France, and Greece. This comparative analysis provides insight into the diverse approaches and regulatory frameworks adopted by these nations in the context of taxation on short-term rentals and related sectors.

The study concludes that the taxation of Airbnb in Bulgaria is effectively regulated, with a robust framework ensuring transparency and traceability of registrations on online travel agent platforms. This is achieved through the implementation of the Unified Tourist Information System (ESTI), which provides clear and precise guidelines for compliance and monitoring within the sector.

АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО РИНКУ ВЗУТТЯ З ТЕХНІЧНИХ КОНОПЕЛЬ

Бойко Галина Анатоліївна

Херсонський національний технічний університет (м. Херсон)

Взуття з конопель з кожним роком користується все більшою популярністю серед споживачів по всьому світі. Адже, відомо що тканина з конопляного волокна антибактеріальна, антиалергенна, добре зберігає тепло, нормалізує потовиділення у організмі людини та залишається при цьому зносостійкою. Текстильне взуття з конопляного волокна зручне та повітропроникне. Натуральні волокна конопель міцні та пористі, завдяки чому легко

забирають та випаровують зайву вологу, забезпечуючи ногам “дихаючий” ефект. Це робить конопляне взуття ідеальним вибором для носіння не лише в літню спеку, а й при низьких температурах зими. Конопляна тканина – це також погане середовище для бактерій та грибків, що мінімізує неприємні запахи при постійній експлуатації такого взуття. Структура конопляної тканини дозволяє без особливих зусиль позбутися забруднень. Беручи до уваги унікальні властивості конопляної сировини, все більше підприємств в Україні почали використовувати текстильні тканини з конопель для виготовлення взуття. Перелік таких підприємств щороку збільшується.

Україна за кількістю підприємств-виробників взуття з тканиною верху з технічних конопель не поступається світовим лідерам з вирощування даної культури. В табл. 1 наведено перелік світових та вітчизняних торгових марок взуття з конопляного текстилю.

Таблиця 1

**Світові та вітчизняні торгові марки взуття
з конопляного текстилю**

Країна реєстрації ТМ	Торгова марка (ТМ)
Україна	«Hemps» (м. Житомир) спеціалізується на виробництві як чоловічого, так і жіночого взуття, доповнюється одягом та аксесуарами з конопляної тканини ручної роботи
	«Ален Групп» (м. Київ) спеціалізується на виробництві спортивного взуття

Україна	« <i>Jo Hemp</i> » (м. Київ), спеціалізується на виробництві чоловічого та жіночого взуття, одягу, шкарпеток, устілок та продуктів харчування з додаванням насіння та олії конопель
	« <i>Hanftek</i> » (м. Хмельницький) виготовлення чоловічого, жіночого та дитячого взуття
	« <i>Hemp Factor</i> » (м. Київ) виробляє сучасний текстиль та постільну білизну, моделі верхнього одягу з трикотажної та полотняної 100% конопляної тканини, взуття, аксесуари та харчові продукти
	« <i>Ukono</i> » (м. Чернівці) спеціалізується на виробництві подушок, ковдр, одягу, взуття та харчових продуктів
	«Кредо» (м. Хмельницький) виготовлення чоловічого, жіночого та дитячого взуття.
США	« <i>Rawganique</i> », « <i>Astral</i> », « <i>Rackle</i> », « <i>Circle Vee</i> »,
Португалія	« <i>Dopekicks</i> », « <i>8000Kicks</i> »,
Італія	« <i>Risorse Future</i> », « <i>Vibram</i> »
Іспанія	« <i>Rainbow® Sandals</i> »
Франція	« <i>Seagale</i> »
Чехія	« <i>Bohempia</i> »
В'єтнам	« <i>Sanuk</i> »
Англія	« <i>Vivobarefoot</i> »
Тайланд	« <i>Virblatt</i> »
Австралія	« <i>Kustom Footwear</i> »
Бельгія	« <i>Ecco</i> »
Німеччина	« <i>Adidas</i> », « <i>Virblatt</i> »

Дані табл. 1 свідчать, що українські бренди текстильного взуття з конопель переважають за своєю кількістю навіть США. Європейські компанії більш конкурентоспроможні на світових ринках, ніж українські бренди, але вітчизняне виробництво текстильного взуття тільки розвивається й вдосконалюється і вже потроху виходить на світові ринки. Так, наприклад, до 2022 р. взуття ТМ «Jo Hemp» успішно продавалося в Італії, Іспанії та США, за якістю воно було подібне лише взуттю, яке на даний час виготовляють у Чехії ТМ «Bohemia».

Військова ситуація в країні призвела до того, що більшість підприємств відмовляються від російської та білоруської текстильної сировини. ТМ «Уконо» з м. Чернівці до війни виготовляли текстильне взуття з льону, який привозили із Білорусі, і щоб не підтримувати країн-агресорів, підприємство перейшло на конопляний текстиль, який закупають у вітчизняних постачальників.

Використання конопляного текстилю для взуття є пріоритетним у більшості розвинених країн. Для взуттєвого конопляного текстилю більшість компаній використовує таке відсоткове співвідношення волокнистого складу: 50% коноплі, 50% бавовни. Буває додають ще в невеликих кількостях (до 10%) синтетичні волокна: нейлон, лавсан, капрон. Все це пов'язано з високою розтяжністю конопляного волокна, для зменшення цього показника й використовують суміші.

Більшість як вітчизняних, так і світових компаній з виробництва взуття з конопляного волокна роблять його повністю екологічним: щоб зменшити кількість клею, верх пришивається безпосередньо до підошви; підошви виготовляються з натурального каучуку та переробленого пластику; підкладка, шнурки виготовляються з органічної бавовни, коноплі та джуту.

Використання конопляної тканини для виготовлення верху взуття дасть можливість українським підприємствам із виробництва взуття замінити синтетичні шкіри, тканини з хімічних волокон, бавовняний текстиль та неякісну шкіру на екологічно чистий вітчизняний матеріал з високими споживними характеристиками.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**“ІСТОРІЯ ТОРГІВЛІ, ПОДАТКІВ
ТА МИТА”**

**МАТЕРІАЛИ ХVІІІ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

25 жовтня 2024 р.

Упорядкування та редакція Берестень Ю. В., Сухомлин О. Д.

**Підписано до друку 28.10.2024. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 12,50. Облік.-вид. арк. 11,11. Тираж 100 прим.
Замовлення № 70.**

**Дніпро: Університет митної справи та фінансів
(свідоцтво про видавничу діяльність ДК № 6198 від 24.05.2018 р.).
49000, м. Дніпро, вул. Володимира Вернадського, 2/4**